

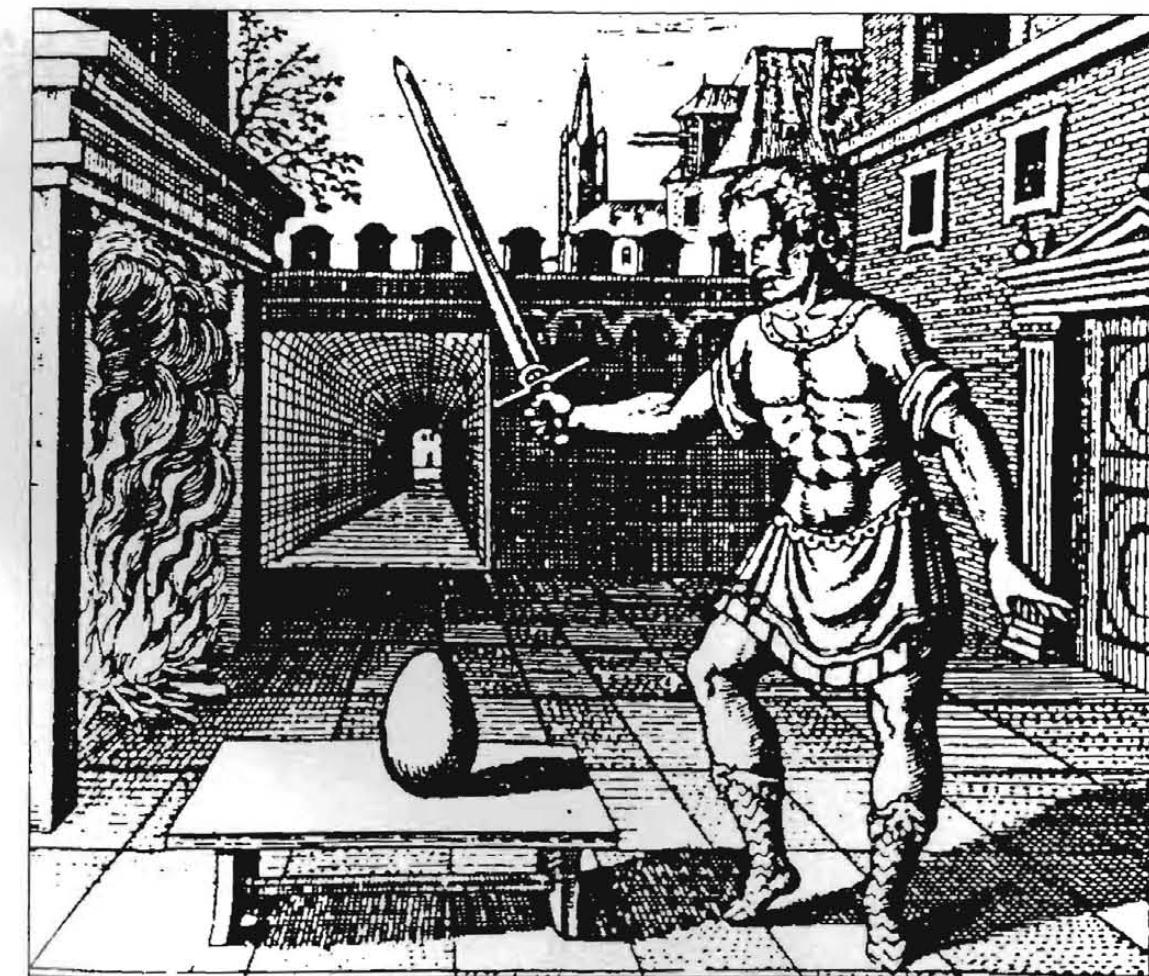

55

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDАȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul VI 1997

UN AN DE GUVERNARE

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHIȚĂ IONESCU

GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU

STELIAN TĂNASE (*Editor*)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

*Fundația
Societatea Civilă*

President: DAN GRIGORE

Redacție:

Dan Pavel

(redactor șef adjunct)

Radu Dobrescu

Eduard Hellwig

Iulius Rostaș

Sergiu Târa

Valentin Stan

Grafică:

Tomnița Florescu

Manager:

Alice Dumitrache

Acet număr este finanțat de:
SOROS FOUNDATION

și

TOFAN GRUP
Bucharest

SFERA POLITICII este înregistrată
în Catalogul publicațiilor din România
la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în
publicația noastră se face numai cu
acordul redacției.

Tehnoredactare
„Omega Press“
Manuela Gheorghiu

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este cunoscută de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți.

Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni costă 37 000 lei cu taxe poștale.

Outside Romania: Yearly subscription is \$50 or its equivalent in your country's currency (12 issues). Please send checks only to: PO Box 22/212, Bucharest, Romania

Include the following information: name, address, institution, phone number.

Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422

USD: 402466028405

BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației Societatea Civilă este:

Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1
oficial postal 22/212, București

Fundație tel./fax: 22 333 89

Tehnoredactare tel./fax: 610 16 03

Administrație tel.: 673 61 86,

Adresa noastră Internet: <http://www.sfos.ro/sfera>

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie

Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12

Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24

Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A

Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46

Librăria M. Sadoveanu, Bd. Magheru 35

Euromedia: București, str. General Berthelot 41

Librăria 157 (ASE): București

Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3

Librăria Bihar Naplo: Oradea

Librăria Omniscope: Craiova

Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3

Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărăndeanu 5

S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22

Librăriile VED: Cluj, str. Heltau 59

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni

Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1, sector 1

2. Editorial

Stelian Tănase

Îmbrăjașare mortală

6. *Un an de guvernare:
dec. 1996 - dec. 1997*

Michael Shafir

Guvernarea Ciobea și democratizarea:
bilanț intermediar

24. *Interviu cu Valentin Stan*

Valentin Stan

Între Madrid și Luxemburg

28. *Interviu cu Gabriel Ivan*

Gabriel Ivan

Radiografia dezamăgirii

31. *Cultura politică
a radicalismului*

A.L. Lavastine

Tinărul Cioran: despre inconvenientul
de a fi fost fascist (III)

37. *Doctrine*

Daniel Dăianu

Liberalismul secolului XX (II)

40. *Societatea civilă*

Andra Lăzăroiu

De la ceto la telos

44. *Anatomia comunismului*

Document

Evidența rețelei informative
a aparatului de Securitate (IV)

47. *Actualitatea*

Iulius Rostaș

Remanierea

51. *Politica internațională*

Cristina Vasilescu

Quo vadis, ONU ?!

54. *Analiza politicii externe*

Sebastian Huluban

Nisipuri mișcătoare

56. *Revistele profesioniștilor*

The Fletcher Forum

of World Affairs

60. *Cărți și autori*

Cătălin Canangiu

Ernest Gellner, *Națiuni și naționalism*.
Noi perspective asupra trecutului
Jean-Willem Lapierre, *Viața fără stat?*
Eseu asupra puterii politice și inovației sociale

64. *Semnale*

ÎMBRĂȚIŞARE MORTALĂ

STELIAN TĂNASE

Una dintre enigmele primului an de guvernare a coaliției CDR-PD-UDMR este anihilarea rapidă a miniștrilor săi. O dată instalat în decembrie trecut, membrii cabinetului au renunțat să mai folosească limbajul folosit înainte. Aparent, era un simptom al renunțării la discursul negativ al Opoziției și acomodarea la noua situație, în care discursul public pozitiv era obligatoriu. Lucrurile nu au stat însă așa. Întii că acomodarea la putere se pare că s-a încheiat abia un an mai târziu, prin remaniere. Remanierea a fost un test trecut cu greu, dar trecut totuși.

Acceptarea ideii de remaniere guvernamentală a fost în sine un test. Ideea a fost acceptată greu și cu întîrziere. Iar negocierile s-au prelungit infinit. A fost încă un prilej de a constata anihilarea miniștrilor. În tot timpul anului, un alt simptom, o lipsă acută de realism, o distanță tot mai vizibilă între ţintele și agenda cabinetului și realitatea înconjurătoare. Cauzele le găsim nu în factori de ordin psihologic, ci într-o boală veche, depistată de Max Weber la începutul secolului. Este vorba de comportamentul birocrației în raportul cu politicul. Birocrația românească s-a temut acut de victoria în alegerile din 1997 a opoziției de atunci. Ea a coabitat perfect cu guvernarea Iliescu-Roman/Stolovan și, mai ales, Văcăroiu. Interesele ei au fost perfect reprezentate de elita politică guvernantă. Amînarea reformelor, clientelismul, menajarea rețelelor mafioase cind nu chiar complicitatea cu acestea, au servit perfect o birocrație care în decembrie 1989 s-a temut că își va pierde privilegiile, adică accesul la resurse. Birocrația a reușit să se salveze mai ales datorită anonimatului ei. Alt argument al supraviețuirii a fost "experiența" ei. Elementul politic, cel impus de baricadele revoluției și jocurilor de culise, era nou la putere. Cei cu experiență, care au supraviețuit, au fost un amestec de politicieni și birocrați, oameni ai aparatului de partid și administrației. Birocrația și-a oferit ser-

viciile și, mai mult decât astăzi, puterea revoluționară instalată după colapsul regimului Ceaușescu, a apelat la ea pentru a umple vidul de putere. Ea a umplut cu rapiditate și fermitate structurile centrale și locale. Ea a plătit cel mai puțin prețul schimbării de regim. "La vremuri noi, tot noi!" Expertiza, priceperea, experiența sa erau de neînlocuit. Si așa s-a continuat pe acest pact pînă azi.

Nu toată birocrația a rămas pe poziții. O parte s-a desprins de aparatul de stat pentru a intra în sectorul privat, folosindu-se de procesul de privatizare, de accesul la informații și resurse, participând la rețele clientelare. Acest segment tinde să devină o burghezie națională și a făcut mari averi în acești șapte ani. Ea este în fapt o burghezie oligarhică creată de monopolurile de stat, de furniturile statului, de creditele garantate de stat, de licențele de import-export ale statului. Burghezia se caracterizează prin independența ei, prin apartenența ei la societatea civilă. Această nouă "burghezie" este departe de a fi așa ceva. Nu întîmplător ea jugulează piața și concurența, încurajează regiile autonome etc., pentru că interesele ei se realizează prin intermediul acestora. În lipsa unei burghezii autentice, produsă de sectorul privat, în afara structurilor și resurselor statului, aceasta joacă rolul dominant, de burghezie, deși este o pseudoburghezie. Cei rămași înăuntru birocrației sunt complicii acestei oligarhii economice naționale cu care trăiește în simbioză. Piața neagră, economia paralelă, concurența nelocală, clientelismul, corupția, traficul de influență sunt principalele instrumente ale acestei coabitări. Natura duală a acestei birocrații/burghezii se vede bine în mecanismul între politic/economic/administrativ. Acestea din urmă nu sunt separate, ci se intersectează în foarte multe puncte.

În aceste circumstanțe, noua putere ar fi trebuit să separe net economicul de politic, politicul de admi-

nistrativ, economicul de administrativ. Ceea ce însă nu a făcut. Era ca o condiție obligatorie a reușitei sale. Lipsa de experiență, ca și competența îndoelnică a celor desemnați în poziții de vîrf din elita guvernantă etc. au fost constatați încă din primele săptămâni. Birocrația, descumpănată de rezultatele alegerilor, și-a revenit – aceasta în lipsa unui asalt consistent asupra ei. Ea și-a continuat vechile relații cu pseudoburghezia, în fapt foste elemente ale birocrației, și și-a definit relațiiile cu segmentul politic.

Natura acestor relații este contradictorie. Pe de o parte, birocrația se opune ferm reformelor. Descentralizarea, schimbările structurale, reforma instituțională amenință poziția ei. Pierderea monopolurilor, a dreptului de a elibera licențe, de a arbitra conflictele de interes, de a interveni în sectorul bancar, în export/import etc. ar diminua masiv rolul ei, cu o pierdere inevitabilă de privilegii și o micșorare a accesului ei la resurse. În consecință, ea se opune oricărei schimbări care să producă în sensul liberal-democratic. Pe de altă parte, o rezistență deschisă împotriva programului noii puteri ar fi discreditat-o și ar fi determinat politicul să se radicalizeze în tentativa ei de a reforma administrația. Din această cauză, birocrația a susținut și susține puterea. Ea preferă să găsească un *modus vivendi* cu puterea, oferindu-și serviciile, încercând să piardă cît mai puțin din ceea ce a dobîndit pînă în noiembrie 1996.

Acet binom rezistență/susținere caracterizează relațiile birocrației cu elita politică guvernantă azi. Birocrația a îmbrățișat noua putere. Pentru a o înăbuși. Pentru a-i controla mișările. Pentru a supraviețui. Si a reușit ce și-a propus. Elita guvernantă s-a aliat cu baronii aparatului administrativ, cu îmbogățiiii recenti. Ei puteau să ofere banii, relații, informații, experiență managerială. Birocrația a subliniat astfel rolul ei de neînlocuit, știind că partidele nu au suficiente cadre apte pentru a înlocui funcționarii.

Politicul a acceptat acest pact. Prețul a fost diminuarea schimbărilor, neonorarea promisiunilor, stagnarea reformelor. Un exemplu: politicile fiscale ale lui Mircea Ciumara au fost același cu ale predecesorului său și organizate de același persoane din Ministerul Finanțelor care lucraseră și pentru Florin Georgescu, și chiar pentru regimul ante'89. Astfel de cazuri nu sunt excepția, ci regula în primul guvern Ciorbea. În absența reformelor structurale, birocrația s-a impus. Miniștrii s-au văzut, treptat, izolați în ministerele lor,

prizonieri ai aparatului biocratic. În loc să se producă o dinamizare a activității administrative prin prezența unui lider politic cu altă filosofie politică, cu alt set de valori, ministru a fost izolat și determinat să devină un exponent al diferitelor grupuri de presiune ale oligarhiei economico-administrative. Voința politică a celor care au cîștigat puterea în noiembrie trecut a dispare, apărind la suprafață (având ca portavoce... miniștrii) diferite interese nepolitice sau interese din afara elitei guvernante propriu-zise. De unde polemicile nesfîrșite, ordonanțele și contraordonanțele, cu consecința dezarticulării complete a intențiilor formulate de învingători. Nu numai că nu s-a produs o epurare a aparatului administrativ (cu efecte limitate și contraproductivă), dar acest aparat a luat în posesie segmentul politic al puterii. Astăzi ne și indică limitele reformei. Indică, de asemenea, necesitatea reformelor instituționale, singurele în măsură să tranșeze în favoarea segmentului politic conflictul de interes cu birocrația. Numai reformele instituționale pot schimba cu adevărat natura puterii. S-ar crea astfel o bază fermă democratizării. Nu întîmplător ele au și fost uitate în 1997. Factorul care a provocat amnezia a fost birocrația. Nu întîmplător, în această toamnă, primul an al noii guvernări a înregistrat insuccesele știute. Scadența a fost amînată prin remaniere, dar agenda nu poate fi înlocuită. Anihilată de birocrație, elita guvernantă intră în noul an cu un handicap important.

La preluarea puterii, fosta opoziție se putea dețașa relativ ușor, cu costuri politice minime, de această birocrație. Astăzi, o dată colaborarea stabilită, având deja un trecut, birocrația controlează efectiv o zonă largă a puterii politice. De aceea, desprinderea este mult mai dificilă în 1997 decât în 1996, și va fi și mai grea în 1998. Operația incumbă riscuri mai mari și o probabilitate de reușită mai scăzută. Ar însemna trecrea prin parlament a cătorva legi (a răspunderii ministeriale, refacerea legii guvernului, o lege antitrust, o altă anticorupție etc.) care să contrarieze interesele birocrației, principalul servant și instrument al guvernării. O clientelă vastă, dependență de primul eșalon al puterii politice ar fi frustrată în interesele ei. Si nu știu dacă, după o coabitare de un an, elita guvernantă se va putea desprinde de îmbrățișarea mortală a birocrației.

Găsește cauza stadiului dezamăgitor în care se află reformele instituționale, în principal, în prizonieratul în care a căzut elita politică guvernantă. Temni-

cerii ei – furnizați de o prea extinsă și omnipotentă birocrație – și oferă o asistență condiționată: numai atât timp cât interesele ei de fond nu sunt atinse. Birocrația și-a impus și propriile ei priorități în fața guvernării. Eșecul campaniei anticorupție a demonstrat bine acest aspect. Practica guvernării prin ordonanțe, la fel. Administrația centrală și-a impus agenda în raporturile cu Parlamentul și partidele. Sursa puterii politice reale este guvernul (ca distribuitor de resurse) și el a înțint să-și accentueze latura administrativă, concentrând o mare parte a resurselor și deciziilor. Descentralizarea – una din dimensiunile esențiale ale democratizării – nu a fost pe agenda actualului guvern decât în declarații. Practicarea unei asemenea politici ar fi înstrăinat principalul aliat, birocrația centrală. Ar fi alimentat în schimb administrațiile locale. Dar ele au fost considerate prea slabe pentru a suplini birocrația centrală. Guvernul are nevoie de accastă din urmă. De averile ei, de sprijinul ei, de competențele ei, de rețelele ei. Numai birocrația centrală și aliațul ei, pseudoburghezia, pot – consideră elita guvernării – asigura funcționarea sistemului și liniștea în țară.

Riscurile și costurile unei asemenea alianțe sunt extrem de ridicate. Va duce, fără îndoială, la eșecul reformelor. Definirea riguroasă a domeniilor (prin intermediul unor legi), separarea lor într-un timp scurt mi se par primele măsuri care ar trebui luate. Birocrația, prin caracterul ei ubicu și cenușiu este marele obstacol în calea reformelor. Ea este o rețea care se află peste tot la nivelurile guvernării și o impiedică să se metamorfozeze într-o putere reformatoare. Conservatorismul ei se definește adesea în termenii „interesului național”. O noțiune vagă, un refugiu al tuturor practicilor comunismului târziu și al etatismului rezidual.

Nu întâmplător, sectorul privat a fost ținta unor politici fiscale discriminatorii, care au dus la lichidarea a 1/3 din numărul întreprinderilor mici și mijlocii în numai 11 luni de guvernare. Dezvoltarea unui sector privat, a unei clase mijlocii independente de bugetul statului, ridicată din societate și nu rețelele clientelare întreținute de birocrație este percepță ca o amenințare. Resursele statului, al căror uz alimentează oligarhia în curs de formare, ar primi un alt concurrent. Burghezia reală – ceea apărută din societate, din sectorul privat, și nu din privatizări ale proprietăților statului – ar fi un concurrent nu numai prin pretenții de a avea acces la resurse, dar și prin accea că ar crea pro-

priile ei resurse. Acestui pericol birocrația i-a răspuns în 1997 printr-o fiscalitate înaltă, menită să sufoce sectorul privat. Liderul acestor politici a fost ministrul finanțelor, Mircea Ciumara, etatist radical, apărător al intereselor birocrației. Politica generală a guvernului a mers pe linia imprimată de acesta, făcându-se astfel promotorul intereselor birocrației, ale statului și administrației lui. Ignorarea societății a fost consecința acestor politici. Numai negocierile cu sindicatele au fost contactul pe care guvernul l-a avut cu lumea românească reală. Rămînerea în urmă a reformelor este și rezultatul acestei falii între elita guvernării și societate. Izolarea la care s-a expus guvernul l-a lipsit de suport în partea a două a anului, o dată ce entuziasmul și aşteptările și-au epuizat efectul. Diminuind rolul parlamentului, conducând prin ordonanțe, guvernând în interesul birocrației (al „statului”, al „interesului național”), discriminând sectorul privat, săracind mică burghezie *in studiu nascendi* elita guvernării s-a lipsit de principali susținători ai reformei. În același timp, ea s-a livrat birocrației. Avantajul asocierii cu birocrația este că... este previzibilă. Ea face totdeauna un joc dublu. Oportunismul este principala ei dimensiune. Ea își oferă serviciile cui plătește, cui îi asigură privilegiile. Va trăda acest guvern îndată ce va simți că nu are viitor. Ea se crede de neînlocuit. Tradiția proceselor de modernizare din centrul și estul Europei, indică statul ca agentul modernizator. O modernizare de sus în jos, în folosul birocrației și armatei. În defavoarea societății, a societății civile și politice. Această experiență a avut rezultate limitate. La sfîrșitul secolului al XX-lea, după colapsul comunismului, reluarea experienței modernizării de sus în jos ar da rezultate aproape nule.

Epoca modernă a limitat rolul birocrațiilor, le-a adus sub controlul politicului, le-a limitat accesul la resurse. Oricum, în lumea occidentală birocrația jucașe un rol modernizator doar ca secondant al burgheziei. Încercarea elitei guvernante românești de a relua scenariul acestui tip de modernizare – având în centrul ei funcționarul, iar ca scop întărirea statului – ar fi un dezastru istoric. Nu va fi o modernizare, o democratizare. S-ar forma un regim autoritar, limitat stabil, cu o democrație neconsolidată. O societate polarizată, cu o imensă majoritate pauperă și o minoritate bogată și puternică. Acest model este antimodern. El preia *patternul* lumii feudale, al lumii țărănești tradiționale, ieșărificate și patrimoniale. Singurii profitori ai tranziției

ar fi în acest caz funcționarii, fie că rămân să servească în birocrație ca *public servants*, fie îngroșând rândurile unei pseudoburghezii parazitare. Ei ar constitui boieria de ranguri a secolului al XVIII-lea.

Fatalitatea istorică poate fi ocolită? Intră România într-un alt ciclu repetitiv? Nu cred în fatalitatea istoriei românești, cum nu cred în exceptionalismul românesc. Circumstanțele sunt diferite. Dispozitivul de forțe și interes este dispus altfel. Conflictul nu s-a tranșat. Tradiția are o influență puternică. Birocrația este exponentul acestui *pattern*. Dar ca nu este singurul agent al modernizării. Mediul extern (procesul de globalizare și integrare) și societatea (încă atomizată, dar într-un proces de emancipare) constituie principali factori care pot să basculeze *trendul* etatist să se realizeze. □

Din sumarul tematic al numerelor viitoare:

- Un an de guvernare (decembrie 1996 – decembrie 1997) (ii)
- De la țigani la romi – în căutarea identității
- O lume în expansiune – America Latină
- Trinomul stat–societate civilă–biserici
- Politica de securitate a României într-un nou context geopolitic
- China – o nouă supraputere?
- Exceptionalismul românesc
- Africa, un continent al contradicțiilor
- Rolul Statelor Unite ale Americii în politica mondială

Revista *Sfera Politicii*

intenționează să abordeze arii tematice mai puțin familiare cititorilor și specialiștilor români. Întrucât mulți dintre colaboratorii noștri se află la studii în străinătate, și definitivăză doctorate sau ocupă funcții înalte în executiv și legislativ, iar majoritatea temelor au fost studiate de unii și aceiași oameni, ceea ce a condus la o supraîncărcare de sarcină intelectuală, apelăm la noi colaboratori, mai ales pentru unele dintre temele anunțate. Așteptăm în special studenți și absolvenți de la științe politice, relații internaționale, sociologie, filosofie, drept, istorie, dar și alți specialiști care pot participa la analiza unora dintre temele anunțate (și a unora inedite).

Redacția

Guvernarea Ciobea și democratizarea: bilanț intermedian

MICHAEL SHAFIR

Într-un articol publicat în paginile acestei reviste la scurt timp de la alegerile din 1996 foloseam sintagma „întoarcerii la normalitate” pentru a încapsula schimbarea produsă de votul electoratului român.¹ Mărturisesc că avusesem oarecare ezitări în adoptarea sintagmei, mai ales în ceea ce privește prima ei parte. O „întoarcere” presupune revenirea la o stare precedent existentă. Cititorul ar fi putut, în consecință, trage concluzia că mă număr printre cei care susțin că în România interbelică a existat nu numai o democrație formală, ci și una substantivă. Ceea ce nu era și nu este deloc cazul.² Poate că nici „normalitatea” nu fusese cea mai fericită alegere, deoarece ea necesită o dimensiune comparativă pe care o presupunem, dar o lăsăm subînțeleasă. Ca să fiu mai clar: prin „normalitate” înțelegem alăturarea României acelor state ce începuseră mai devreme procesul de consolidare democratică.³ Probabil că „intrarea în normalitate” ar fi descris mai bine ce intenționam să exprim. Dar a presupune că „intrarea în normalitate” produsă de alegerile din 1996 însemna și „sfîrșitul începutului” ar fi echivalat cu ceea ce doi dintre cei mai importanți „tranzitologi”, Juan J. Linz și Alfred Stepan, numesc o „deziluzie electorală”. Ea nu era altceva decât o „condiție necesară, dar nu și suficientă, a democrației”.⁴

Făcând această ultimă afirmație nu ignor cîtuși de puțin schimbările petrecute în România înaintea scrutinului electoral.⁵ Dar „liberalizarea” concepută și parțial implementată de guvernarea Roman nu trebuie confundată cu „democratizarea”.⁶ Chiar dacă am trece cu vederea regresul înregistrat după scurtul „inter-regnum” al guvernării Stolojan (octombrie 1991-septembrie 1992), alegerile din 1990 și 1992 produsesează ceea ce George Voicu numește „un sistem multipartid cu defect”, care se deosebea de „sistemul multipartid

pur” prin faptul că era un sistem de „un partid și jumătate”.⁷ Acest lucru, combinat cu ceea ce mai jos vom prezenta ca fiind „invazia” etosului civic în domeniul sferei politice, a produs o situație excelent analizată de înălțul politolog român Aurelian Crăiuțu. Aceasta insistă asupra pericolelor interne pentru procesul de consolidare a democrației într-un „pluralism polarizat” și într-un „stil politic și ideologic conflictual”. Politica „confrontațională” caracteristică anilor 1990-1996 încuraja o atitudine de „totul sau nimic”, ceea ce nu permitea o „politică consensuală” bazată pe „moderație și toleranță față de opoziții politici”.⁸ Vom mai avea ocazia să discutăm cauzele acestei atitudini. Pînă atunci, să observăm că alegerile din 1996 păreau a fi deschis o porțiune de schimbare prin însuși faptul că ele au produs ceea ce Voicu, după Jean Blondel, numește un sistem multipartinic „pur” și au forțat, în consecință, formarea unei coaliții guvernamentale. Dacă la nivelul guvernării-opozitie politica confrontațională nu putea să dispară de azi pe mîine, o schimbare radicală se impunea la nivelul coaliției guvernamentale. Este exact ceea ce nu s-a întâmplat, rezultatul pentru procesul de consolidare a democrației fiind, dacă nu fatal (și nu este), cel puțin îngrijorător.

În cele ce urmăzează voi încerca o evaluare a performanței guvernului Ciobea de la constituirea lui, în noiembrie 1996, și pînă în ajunul remanierii, în decembrie 1997. Remaniera în sine nu va constitui obiectul analizei, deși ea a fost fără îndoială dacă nu complet, atunci cîl puțin parțial rezultatul aspectelor asupra căror urmează să ne concentrăm atenția. În prima parte a articolelui voi analiza importanța compromisului și lipsa unei „tradiții a compromisului” în România. A doua parte este dedicată consecințelor acestei absențe asupra procesului de democratizare. Cititorul este însă avertizat că această parte a articole-

O condiție absentă: compromisul ca tradiție

Atunci cînd Linz și Stepan produc această listă pentru examinarea consolidării democratice, implicit în ea – dar nenominalizată de autori – se găsește o a șasea condiție, și anume cea de *coerență*. Pentru că, dacă lipsește coerență, în mod inevitabil societatea va ajunge la conluzia că este condusă după ceea ce un cotidian bucureștean numea recent „principiul ferfeneței”.¹² Respectivul cotidian atribuia noilor guvernații cele mai distrugătoare intenții, afirmînd că nu ar fi vorba de „niște încocențe”, ci de „un program bine gîndit, de împingere a României, cu orice preț, într-un trecut care în nici un caz nu se mai poate grea pe noile condiții și aspirații interne, și cu atât mai puțin pe realitățile din afara granițelor”. Poziția cotidianului se încadra perfect în ceea ce George Schöpflin, unul dintr-cei mai înui analiști ai realităților postcomuniste, definește, plecînd de la analizele Hannei Arendt, drept „gîndire ideologică”.¹³ „Gîndirea ideologică” nu pleacă de la realitate; ea interpretează realul în funcție de pozițiile axiomatice de la care purcede. Unul din rezultatele ei în contextul Europei Centrale și Răsăritene postcomuniste îl reprezintă „teoriile conspirative”. Ele au mai multe cauze, dar, aşa cum tot Schöpflin arăta într-o analiză mai veche a acestora, în absența unei instituționalizări substantive (a se deosebi de cea formală), relațiile de tip „personal” sunt dominante față de relațiile de tip „impersonal”. Însă cum nici acestea nu sunt în măsură să ofere o explicație coerentă a realității, se remarcă tendința „refugiului în teorii conspirative”. Cum arată și Kenneth Jowitt în inimitabilul său stil, „dacă România ar putea exporta zvonuri, ar fi mai dezvoltată decât Germania”.¹⁴

Relațiile de tip „personal” pot în bună parte explica faptul că în România, dar și în alte țări ale noilor democrații, se observă că la nivelul „societății economice” tranzitia este mai degrabă cea „de la plan la clan” decât cea „de la plan la economia de piață”.¹⁵ Sub regimul comunist, relațiile de tip „personal” produsesează celebra sintagmă „PCR = pile, cunoștințe, relații”. Era vorba de o întreagă rețea de „compromisuri subînțelese”, mai niciodată explicite, dar care facilitau diurnul. Însă, rădăcinile acestui „lasă-mă să te las” sunt mult mai vechi decât sistemul comunist, aşa cum orice cunoșător al lui Caragiale o știe prea bine.¹⁶ Tocmai de aceea, noțiunea de „compromis” a căpătat o conotație negativă.

Ea nu este singulară României, și nici măcar regiunii. Cum arăta unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai democrației moderne, Robert A. Dahl, și în țările Americii Latine sau în Spania cuvîntul "compromis" are (sau cel puțin avea) înaintea tranziției spre democrație) o conotație peiorativă.¹⁷ Dar jocul "politică" (așa cum Dahl preferă să numească democrație) este bazat pe compromis. Un cu totul al tip de compromis, unul care necesită o schimbare culturală (în sensul antropologic al cuvîntului). Poliarhia, spune Dahl, "necesară comunicarea în dublă direcție, o comunicare reciprocă care este împiedicată atunci cînd oamenii nu au încredere unul în celălalt". De aceea, "încrederea reciprocă favorizează poliarhia și contestarea publică [deschisă], în timp ce o neîncredere extremă favorizează hegemonia". Conflictele între persoane care nu au încredere una în celălalt, afirmă Dahl, par "amenințătoare". "Contestația publică însă necesită o măsură considerabilă de încredere, chiar cînd este vorba de oponenți: ei pot fi oponenți, dar nu sunt inamici împlacabili." Și, citindu-l pe Richard Rose, Dahl conclude că propensiunea încrederii sau absența ei sunt reflectate în cultura politică.¹⁸ Cred că nu extrapolez afirmând că în această privință cultura politică românească este în consonanță perfectă cu "surorile" ei latine. Vom mai reveni (deși superficial) asupra cauzelor.

Tot Dahl atrage atenția asupra faptului că unitatea analitică relevantă nu este neapărat cea individuală. Poate și vorba și de "aggregate – facțiuni, partide, clase sociale, regiuni și similitările lor". Relațiile dintre acestea pot fi conceptualizate făcînd distincția între trei posibilități pe o axă de cooperare și conflict:

"La o extremă, relația între actorii politici poate fi considerată drept un joc strict competitiv (de sumă nulă), unde regula este: cîștiți tu, pierd eu, și ce pierd eu, cîștiți tu... La cealaltă extremă, relațiile între actori pot fi considerate de strictă cooperare. Aici regula centrală este: nu numai că între noi nu există nici un conflict, dar interesele noastre sunt identice și într-atât de împletite încît cîștiți sau pierdem împreună... Cea de-a treia viziune este una cooperativ-competitivă. Conflictul, competiția și cooperarea sunt toate percepute drept aspecte normale ale relațiilor intersociale, care contribuie la existența unei societăți sănătoase, viguroase și progresive. În această viziune, cooperarea poate aduce beneficii mari, dar, deoarece este imposibil să fim de acord cu toată lumea asupra

tuturor problemelor, un oarecare conflict este inevitabil. Mai mult, conflictul nu este în mod necesar ceva rău; adeseori, el este o parte a unui proces mai larg, la sfîrșitul căruia toți actorii ies cîștiți. Strategia importantă într-un conflict este căutarea soluțiilor reciproce avantajoase. De departe de a fi o trădare de principii, compromisul este esențialmente ceva bun, iar spiritul de compromis este vital."¹⁹

Plecînd de la premise similare, unul din cei mai importanți teoreticieni contemporani ai democrației, Giovanni Sartori, afirmă că "într-un *Weltanschauung* pluralist, central nu este nici consensul, nici conflictul, ci disensiunea și lăudarea ei... Disensiunea are rădăcini atât în consens, cât și în conflict, dar nu coincide cu nici unul din ele". Sartori arată că o societate pluralistă nu este posibilă acolo unde există conflicte asupra regulilor fundamentale de soluționare a acestora. Acolo unde există un consens asupra acestor reguli, conflictul devine "ceva mai redus decât un conflict". Pe de altă parte, "consensul nu trebuie conceput ca fiind o rudă apropiată a unanimității". Unanimitatea se referă numai la regulile jocului democratic și, din acest punct de vedere, putem vorbi de o "unanimitate pluralistă". Este, deci, vorba de un consens "ce nu constă dintr-o singură opinie postulată de o viziune monocromică asupra lumii, ci [un consens] care evocă nesfîrșitul proces de ajustare a multor opinii (și interese) disidenționale care crează «coalizi» intermitente [bazate pe] persuasiune reciprocă".²⁰

Iată-ne, deci, întrînd în sfera coalițiilor. Dacă la nivelul sistemului politic percepția relațiilor în termeni de "joc de sumă nulă" este plină de pericole, la nivelul unei coaliții această percepție duce la incertitudine și la paraliză decizională. Dahl arată că "un anumit nivel de încredere reciprocă este necesar pentru ca oamenii să se organizeze în mod liber pentru a-și promova interesele. Organizațiile bazate pe comandă, în care autoritatea circulă de sus în jos, sunt posibile (deși nu neapărat și eficiente) acolo unde există suspiciune reciprocă; [dar] într-o atmosferă de neîncredere este dificil să se formeze și să fie menținute organizațiile bazate pe influențare reciprocă".²¹ Or, într-un sistem politic nehegemonic, o coaliție este fără îndoială tot un fel de organizație.

Politologia occidentală atragea atenția încă de la începuturile "tranzițiilor" asupra potențialelor implicații deriveate din absența sau din lunga obliterare a unei tradiții a compromisului în noile democrații. În-

tr-o viziune apocaliptică a moștenirii leninismului, care pînă acum s-a dovedit numai parțial corectă (dar să nu uităm că buflina Minervei își întinde aripile numai în orele serii!), Kenneth Jowitt arăta că schimbarea instituțională formală nu produce în mod necesar și o schimbare culturală în simbolul elitelor sau al maselor, o schimbare care să perceapă politica în limitele numite de Sartori "disensiune". El arăta că în timp ce o societate democratică este bazată pe negociere și compromis, care duc la formarea de coaliții și integrare, leninismul a impregnat societatea cu "suspicioane, diviziuni și fragmentări", acestea din urmă devenind latura dominantă a polisului. În consecință, prezicea Jowitt, mai devreme sau mai tîrziu vom fi martorii ascendenței unor forțe politice antidemocratice care vor "cere și promite unitate". Viitorul regiunii va fi unul autoritar.²²

Deși mai puțin pesimist, și Schöpflin insistă asupra moștenirii nedemocratice a trecutului, dar nu se limită la trecutul leninist. El arăta că după prăbușirea comunismului s-a dovedit că valorile tradiționale supraviețuiseră, menținînd între acestea mai ales naționalismul și religia. Aceste valori, arăta Schöpflin, au servit delegitimizării comunismului (nu însă în toate țările foste comuniste, adăugăm noi din perspectivă românească) dar, în același timp, ele nu au însemnat neapărat o "deschidere față de valorile democratice". Dimpotrivă, faptul că naționalismul și religia deveniseră "noțiuni antagonice totalitarismului comunist" a produs o similitudine între adeptii lor și comuniști. Dar chiar dacă această similitudine nu s-ar fi produs, în sinea lor naționalismul și religia "înclud imperitive omogenizatoare, ostile negocierii și compromisului cerut de democrație". Autorul mai face referințe importante la implicațiile politice ale clivajului dintre ortodoxie și bisericiile occidentale, implicații la căror detaliată discutare vom renunța în acest context, deoarece ele nu au relevanță pentru contextul mai îngust al funcționării coalițiilor, care ne preocupă aici.²³

În schimb, de o relevanță deosebită mi se pare în acest context patru alte aspecte: (a) absența antecedentului istoric; (b) absența, în România, a "partidelor-satelit"; (c) nu mai puțin importantă absența a "revoluției negociate"; și, în sfîrșit, (d) faptul că sub Victor Ciobea avem de-a face cu o "coaliție a coalițiilor". Oricât de surprinzător ar părea acest fapt, în tradiția română antebelică nu cunoaștem nici un guvern de coaliție. Nici măcar scurta guvernare Iorga din anii

1931-32, deși sprijinită în parlament de către Partidul Național Liberal, nu a fost o coaliție în adevăratul sens al cuvîntului. Era vorba de un guvern minoritar sprijinit în parlament de un partid care nu participa direct la guvernare.²⁴ Formula a mai fost repetată la începutul guvernării Văcăroiu, cînd așa-numitul "pentagon roșu" (ulterior, redus la un "patrulater") sprijinea în parlament guvernul minoritar al Partidului Democrației Sociale din România (PDSR). A fost și formula propusă de Petre Roman în ajunul remanierii guvernului Ciobea, formulă respinsă de țărăniști. S-ar putea argumenta că, totuși, guvernele postbelice, pînă la guvernul Petru Groza din martie 1945 au fost guverne de coaliție. Nu însă în contextul rolului jucat de ocupantul sovietic, rol care făcea orice încercare de "negociere" superfluă. S-ar putea argumenta că scurta guvernare Stolojan, la care au participat trei membri ai Partidului Național Liberal (PNL), precum și cîte un membru al Mișcării Ecologiste și al Partidului Democrat Agrar din România ar fi fost o coaliție. Aceasta a fost însă un cabinet de tranziție către acutul electoral din septembrie 1992 și, mult mai important, un cabinet care a funcționat în mai toată cadență să într-o situație de hegemonism al unui Front al Salvării Naționale care avea să se despartă în cele două aripi ale sale abia în martie 1992. Nu se poate vorbi de o situație de "negociere" atunci cînd majoritatea parlamentară a guvernului este asigurată cu sau fără participarea celorlalți parteneri.

Absența "partidelor-satelit" este relevantă numai în scurtul interval al schimbării de regim. Acolo unde aceste partide au existat fără a juca vreun rol în timpul comunismului, "tranziția" le-a oferit ocazia de a se transforma – cîteodată numai pentru scurt timp – în parteneri de negociere, care funcționază drept "punți între controlul comunist pur și apariția unui adevărat sistem multipartinic". Așa s-au petrecut lucrurile în Polonia, fosta RDG, fosta Cehoslovacie, dar și în Bulgaria.²⁵ Nu a fost însă cazul României, unde, ascendantor monopolismului sovietic și albanez, orice altă formă de politica în afara partidului comunist fusese eliminată. În Ungaria, în schimb, formarea unor partide politice independente, cel puțin sub formă de "protopartid", a precedat schimbările de regim. Acestea au participat în mod nemijlocit la ceea ce Rudolf Tökés numește "revoluția negociată".²⁶

Dar sintagma "revoluție negociată" poate fi extinsă, așa cum tot Schöpflin indică, asupra mai tuturor

tranzităilor în Europa Centrală și de Est. România (ar fi de adăugat și Albania) formează excepția de la această regulă.²² În celelalte țări, în ajunul sau imediat după căderea regimului, au avut loc negocieri de tip "masă rotundă", la care au participat, dacă nu reprezentanți de partide ca în Ungaria, cel puțin reprezentanți ai "societății civile". Nu toate efectele acestei participări au fost, după cum vom vedea, benefice consolidării democrației. Dar ea a introdus un element pe care l-aș numi "licenția compromisului". În general, acest compromis s-a realizat printre alianță temporară între aria reformatoare a fostului regim și aria pa moderată a contestatarilor săi.²³ Monolitismul ceaușist nu a săcăt înșă posibilitățea unei asemenea aripi în sinul partidului comunist și nici nașterea unei "societăți paralele" din cadrul căreia să poată apărea contestari – moderări sau radicali. Puținele și tardivele excepții nu fac decât să confirme regula. De fapt, regimul ceaușist involuase în direcția unui totalitarism de tip stalinist, așa cum arată Fischer.²⁴

La prima vedere, s-ar părea că termenul de "coalitione a coalițiilor" nu mai necesită explicații. Toate cele trei componente ale coaliției Ciorbea sunt, de fapt, alianțe de partide sau, mai bine-zis, "conglomerate". Nu numai CDR, a cărei eterogenitate se extinde ideologic de la creștin-democrație la liberalism trećind prin ecologism și civism, dar și UDMR este o coaliție de partide eterogene și mișcări civice. USD, la rîndul său, este o alianță de partide. Aceasta înseamnă că înainte de a putea purcede la negocieri și compromisuri interpartinice sunt necesare negocierea și compromisul intrapartinice.

Iar acesta din urmă nu se subînțelege cîtuși de puțin. Dacă organizațiile civice au apărut cu înțîrziere în România, "etosul civic" își ia revansa cu vîrf și îndesat. Așa cum arată Schöpflin, "etosul civic" este bazat pe "moralitate" și pe valori "nemateriale", care în mai multi de domeniul "afectivului" emoțional decât de domeniul "efectivului". El este un sprijin pentru democrație atât timp cât rămîne în domeniul societății civile, unde funcționază ca un fel de "cîne de pază" al societății. Dimensiunea afectivă a politicii este înșă greu negociabilă, iar reprezentanții ei "ezită să accepte că democrația necesită autolimitarea și compromisul".²⁵ Datorită faptului că politica în răsăritul și centrul Europei (folosind sintagma lui Tîsmăneanu) a fost "reinventată" la nivelul civicului²⁶, acesta din urmă tinde să extindă "politica antipolitică" și, așa

cum arată Linz și Stepan discutând despre contextul polonez, "să creeze o sferă de libertate independentă de stat". În celelalte țări, în ajunul sau imediat după căderea regimului, au avut loc negocieri de tip "masă rotundă", la care au participat, dacă nu reprezentanți de partide ca în Ungaria, cel puțin reprezentanți ai "societății civile". Nu toate efectele acestei participări au fost, după cum vom vedea, benefice consolidării democrației. Dar ea a introdus un element pe care l-aș numi "licenția compromisului". În general, acest compromis s-a realizat printre alianță temporară între aria reformatoare a fostului regim și aria pa moderată a contestatarilor săi.²³ Monolitismul ceaușist nu a săcăt înșă posibilitățea unei asemenea aripi în sinul partidului comunist și nici nașterea unei "societăți paralele" din cadrul căreia să poată apărea contestari – moderări sau radicali. Puținele și tardivele excepții nu fac decât să confirme regula. De fapt, regimul ceaușist involuase în direcția unui totalitarism de tip stalinist, așa cum arată Fischer.²⁴

Rezumînd, constatăm că o politică coerentă la nivelul unei coaliții veritabile într-o situație democratică veritabilă necesită perceperea partenerilor de coaliție drept asociații într-un joc "de sumă ne-nulă", singurul capabil să permită formularea priorităților la nivelul societății politice. În mixtunca "civicului moralizator" în politică de zi cu zi nu poate decât să împiedice stabilirea acestor priorități și implementarea lor.

"Absolutismul pluralist" și consecințele sale

O bună cunoștiere a realităților politice românești observă că la un an de exercitare a mandatului toate constrîngările precedente în calea democratizării dispăruseră și că "toate condițiile favorabile de care ar fi avut nevoie cabinetele anterioare sunt acum îndeplinite", în timp ce "factorii de risc și-au pierdut caracterul demonic și scutul criptocomunist". Constrîngările externe derivează din reacții la politica precederii lui guvern dispăruseră și ele. Astfel, "Guvernul de la Budapesta laudă politica omologilor de la București", "Imaginea externă a României încă staționează la nivel optim", iar "forurile financiare internaționale au deblocat tranșele de împrumut". Există, totuși, un impediment major: coaliția guvernamentală însăși. și aceasta deoarece "fiecare partid crede că pentru a-și respecta promisiunile de la începutul mandatului e nevoie de mult mai mult, adică de prerogativele puterii absolute. Pentru că nici unul dintre co-participanți la guvernare nu-și poate impune punctul de vedere fără să țină cont de aliați, nimeni nu mai are chef de reformă".²⁷

Era vorba, să adăugăm, de reforma economică. Deși trîmbăta că prioritară la începutul guvernării, a devenit treptat clar că ea stagniază, cu consecințe importante nu numai în sfera societății economice în sine. În ciuda unui inițial succes în domeniul macrostabilizării, obținut datorită liberalizării prețurilor la energie, combustibili și produse alimentare în februarie 1997, precum și datorită liberalizării cursului de schimb valutar, rata inflației, care scăzuse în iunie sub 1% de la 18% în februarie, a început din nou să crească, ajungînd în luna octombrie la 13,1%, ceea ce înseamnă o rată a inflației de 130,7% în nouă luni și o rată anuală de aproximativ 140%. Au început să sească întrebări (relativ discrete) de la organizațiile finanțare internaționale care au acordat României împrumuturi totalizînd aproximativ un miliard de dolari la începutul cadernei guvernului. Fondul Monetar Internațional (FMI), care aprobase un împrumut de 430 milioane dolari în luna aprilie, deși a livrat două tranșe, a început să dea semne de nemulțumire în ceea ce privește restrukturarea și mai ales ritmul lichidării întreprinderilor nerentabile și al privatizării. În loc de 2.750 de întreprinderi, cum se anunțase la începutul cadernei, la sfîrșitul lunii octombrie fusese privatizate doar 1.260 și (mai important) acelea numai întreprinderi mici sau mijlocii.²⁸

Impedimentul principal nu a fost, cum s-ar putea deduce la prima vedere, lipsa unui program de restrucțurare economică, ci abundența de programe (chiar dacă nu detaliate). Cu alte cuvinte, fiecare partid membru al coaliției (excepție făcînd UDMR) a încercat să propage și să impună *planul său* și, în acest context, și *obiectivii săi*. În acest fel, fiecare membru al coaliției s-a transformat în ceea ce Sartori numește "un partid veto", ceea ce într-un context de coaliție guvernamentală este o contradicție în termeni, "partidele veto" fiind în marea lor majoritate "partide antisistem".²⁹ Principalul scop al fiecărui membru al coaliției a devenit criticarea publică a programelor celorlalți membri. Cu alte cuvinte, campania electorală din toamna lui 1996 a continuat în tot cursul anului 1997, dar de data aceasta în *cadrul guvernului*. Fragilitatea opozitiei (principalul partid al acesteia, PDSR, suferind o scindare în luna iunie, iar alt partid opozitional, Partidul Unității Naționale a Românilor – PUNR – fiind și el în pragul scindării, finalizată, se pare, în noiembrie) nu a făcut decât să intensifice această propensiune, din cauza absenței oricărei alter-

native în legislativ. Dacă la această dimensiune o adăugăm și pe cea a "coalitione coalițiilor", unde aceiasi tehnici a ghidat membrii unui conglomerat care au acționat împotriva altor membri ai aceluiași conglomerat, *incoerența și paralizia decizională* a guvernului Ciorbea la sfîrșitul primului an al cadernei începe să se clarifice în cauze, nu însă și în efectele ei.

În acele cazuri unde membrii coaliției guvernamentale au reușit, totuși, să ajungă la un compromis, de multe ori acesta nu a putut să transformă în inițiativă legislativă. Acest lucru s-a datorat faptului că legislativul coaliționar, deosebi de a fi o oglindă fidelă a incapacității executivului de a realiza compromisuri, a exacerbat disputele inter- și intrapartinice. De aceea, inițierea de legi necesare reformei a fost de multe ori amînată. Conșcient de acest impediment, guvernul a încercat să-i facă uneori față recurgînd la mecanismul "ordonanțelor de urgență".

Deși cînd se aflau în opozitie membrii coaliției Ciorbea criticau cu vehemență folosirea ordonanțelor de urgență, văzînd în ele (și pe bună dreptate) o lezare a principiului diviziunii puterilor în stat și, în consecință, una a *Rechtsstaat*-ului, odată aflată la putere au recurs la acest mecanism de mult mai multe ori decât o săcuseră adversarii lor politici.³⁰ S-ar putea, desigur, argumenta că atunci cînd mecanismul ordonanței de urgență este utilizat în scopul instituirii sau chiar al adîncirii consolidării democratice poate fi considerat ca fiind "un rău necesar" temporar. Așa și este. Vom avea ocazia să examinăm această variantă cînd vom discuta opțiunile guvernului Ciorbea față de strategiile de "construire a statului" și "a națiunii".

Diviziunile inter- și intrapartinice din cadrul coaliției nu au putut să rezolveze nici atunci cînd s-a făcut uz de ordonanțe de urgență. Astfel, guvernul s-a văzut nevoit să retragă din parlament o ordonanță referitoare la avantajarea investitorilor străini, fiind confruntat cu revolta PNL, reprezentant al intereselor antreprenoriale locale, care a cerut punerea pe picior de egalitate a investitorilor locali cu cei străini. Rezultatul a fost din nou tergiversarea legislației, de data aceasta deoarece FMI a atras atenția că ea ar ridica simțitor cheltuielile bugetare. Consecința acestei tergiversări a fost crearea nesiguranței în rîndul potențialilor investitori străini. Deși investițiile străine au crescut de la 2,05 miliarde dolari în octombrie 1996 la 3,4 miliarde în octombrie 1997, s-a remarcat o incertitudine a ritmului lor și, în orice caz, decalajul între in-

vestigiile din România și cele din alte state fost comuniste a rămas simțitor de mare.³⁷ Și, între timp, "guvernul reformei" a dus la înjumătățirea întreprinderilor mici și mijlocii.

Nesiguranța investitorilor străini s-a datorat și repetelor "bilbișiei" ale executivului în privința companiilor destinate privatizării. De căteva ori, guvernul s-a văzut nevoit să-și retragă sau să corecteze lista companiilor destinate licitației din cauza performanțelor nesatisfăcătoare, în cazul în care aceste companii nu ar fi reușit să se privatizeze cu capital străin. Incompetența managerială a celor responsabili cu emiterea acestor liste a fost însă numai una din cauze. Cealaltă s-a datorat faptului că între acești manageri a existat o competiție bazată în parte pe afilieri de partid, dar în parte și pe legături personale a căror filieră conduce spre instituția prezidențială.

Toate aceste aspecte afectează în mod direct sau indirect procesul consolidării democratice. Dacă sfera *societății politice* este direct afectată de obliterarea funcțională a distincției între legislativ și executiv, sfera *societății economice* este nu mai puțin afectată de tergiversarea adoptării unui set *clar și stabil* al legislației economice, fără de care un mecanism al economiei de piață nu poate funcționa. În plus, ambele deficiențe afectează sfera *capacității statului* de a-și îndeplini funcțiile. Aceasta din urmă este așteptată și de tergiversarea adoptării unui set de legi privind statutul funcționarului public, precum și de lipsa unei legislații fiscale coerente. Statul nu își poate îndeplini funcția redistribuțivă atât timp cât nu are la dispoziție un set de legi care să-i faciliteze funcția mobilizatorică de resurse. O mult-anunțată nouă lege a impozitării pe venitul global a fost și ea amînată, tot din cauza disputelor din cadrul coaliției.

Însă, nimic nu afectează mai mult capacitatea statului decât corupția. Într-un oarecare gest de dispărere, la numai două luni de la preluarea mandatului, președintele Emil Constantinescu a hotărât înființarea unui Consiliu Național de Luptă împotriva Corupției și Crimei Organizate, care funcționează în cadrul Consiliului Suprem de Apărare a Țării. Înființarea consiliului a însemnat însă, implicit, o recunoaștere a incapacității structurilor existente, ele însese afectate de maladia corupției, de la poliție până la procuratură și curțile de justiție. Dar, după cum bine se știe, "drumul către iad e pavat cu intenții bune". Opoziția a văzut imediat în înființarea consiliului atât o posibilă intenție

dă a lansa o "vînătoare de vrăjitoare", că și o lezare a diviziunii puterilor în stat. Au fost aceste acuzații nefondate? Deocamdată nu ne putem pronunța, dar atunci cînd ele vin din partea celor care transformaseră statul într-o "kleptocrație"³⁸, tindem spre un răspuns mai degrabă negativ.

Clar este numai săptul că cei traduși în justiție au fost aproape în totalitatea lor persoane identificate cu fosta guvernare. Lista se extinde de la așa-numiții "miliardari de hîrtie" de genul lui George C. Păunescu pînă la Miron Cozma, liderul mineriadelor din 1990-91, împotriva căruia însă acuzațiile s-au limitat în mod suspect numai la "subminarea autorității statale" în septembrie 1991 (căderea guvernului Roman) și nu la precedentele mineriade, unde Roman putea fi suspectat de complicitate. În ce măsură campania inspirată de președinte a reprezentat și o încercare de "tranzitie de la clan la clan" este greu și, poate, prea devreme de stabilit.

Ceea ce se poate însă stabili fără urmă de îndoială este "activismul" președintelui, de altfel recunoscut deschis de către ocupantul scaunului de la Cotroceni.³⁹ În comparație cu sistemele semiprezidențiale occidentale (cel francez, de exemplu), acest activism poate fi considerat drept exagerat. Nu însă și atunci cînd comparația este făcută cu sistemele semiprezidențiale din celelalte țări postcomuniste. Acest activism exagerat este și el în parte rezultatul impasurilor de la Palatul Victoria. De exemplu, la 20 noiembrie, după mai mult de două luni de tergiversări din cauza disputelor privind modificarea bugetului de stat, guvernul Ciobea a emis în mai puțin de 24 de ore o ordonanță de urgență privind modificarea, de îndată însă ce acest lucru a fost cerut de președinte. Este greu de imaginat un președinte francez dînd un "ultimatum" guvernului, așa cum practic a făcut Constantinescu, și este și mai greu de imaginat un guvern francez grăbindu-se să implementeze asemenea dispoziții prezidențiale.

Mai importantă, poate, decât latura constituțional-instituțională este latura cultural-socială. Președinția lui Ion Iliescu fusese în repetate rînduri caracterizată de analiști occidentali ca fiind bazată pe, și în același timp încurajând, "paternalism". De departe de a fi dispărut din viața politică o dată cu schimbarea prezidențială, paternalismul supraviețuiește și înflorește. Nu este vorba neapărat aici de promovarea unor consilieri prezidențiali în fruntea unor importante sau "delicate" instituții, cum ar fi Serviciul Român de In-

formații sau Serviciul de Informații Externe; asemenea promovării sunt, de fapt, întîlnite în toate sistemele democratice prezidențiale sau semiprezidențiale, iar politologii occidentali care extrapoliază paternalismul din ele pot fi acuzați pe bună dreptate de ipocrizie. Dar, cu o abilitate admirabilă pentru o persoană care pînă nu de mult era considerată drept un novice în ale politicii, Constantinescu a știut să întoarcă pînă și "întepăturile" opozitioniștilor într-un avantaj pentru el. Astfel, dacă în timpul alegerilor era ironizat din cauza unei vagi ascendențări cu Cuza Vodă, el a transformat această ascendență spre propriul avantaj, adoptînd de multe ori posturi populist-cuziste, combinate în timpul campaniei electorale, după cum observa un finăr politolog român, cu o postură monarhică amintind mai curînd de Regele Mihai. Astfel, asemenea unui monarh, alegorii erau chemați să se întîlnească cu "Emil" ("monarhii au, în public, doar prenume", scrie politologul!), dar, odată ales, nimeni dintre susținătorii săi nu a mai folosit numele mic al ocupantului scaunului de la Cotroceni, ale cărui posturi monarhale au început să "se apropie de sensul prim al termenului: pentru toată lumea, el este cel care exercită autoritatea, el e cel care orientează evenimentele").⁴⁰ Nu este mai puțin adevarat, pe de altă parte, că în timp ce Iliescu încearcă să-și bazeze legitimitatea pe o charismă sintetică de natură cosmică ("Iliescu-apare / Soarele răsare"), Constantinescu încearcă să combine legitimitatea de tip tradițional (afisarea legăturilor cu biserică) cu o legitimitate modernă, legal-rajională (folosirea terminologiei democratice occidentale).⁴¹ Pentru Iliescu, România avea nevoie de o "democrație originală", deci una fără precedent, așa cum nici o charismă nu poate fi bazată pe precedent. Constantinescu, pe de altă parte, dorește o democrație de tip occidental clasic, care să fie însă, totuși, legată organic de tradițiile locale, în care biserică și naționă sunt indivizibile. De aceea, argumentul suprem al celui care avea să devină nouul președinte al țării a fost întrebarea adresată principalului său oponent într-o dispută electorală televizată: "Credeți în Dumnezeu?". Dar poate că ceea ce deosebește cel mai pronunțat cele două președinții și stilurile lor este faptul că actualul președinte intervine în procesul politic în mod deschis, spre deosebire de predecesorul său, care prefera "aranjamentele de culise". Rămîne însă o întrebare dacă, în contextul anilor '90, "glasnost" poate fi considerat ca parte integrantă a consolidării democratice.

Performancea guvernării Ciobea a fost considerabil afectată și de interferențele provenite din pătrunderea "etosului civic" în domeniul sferei *societății politice*. În iulie 1994, Claude Karnouh nota că opoziția își construise o "Cetate ideală, uitînd de acea axiomă fundamentală oricărei politici, că arta guvernării oamenilor este arta posibilului". Partidele ce compuneau opoziția așa-zisă unită, observa Karnouh, "se slăbie între ele ca și cum unicul și veritabilul lor plan este cel de a ajunge la putere singure".⁴²

Dar acesta chiar și era "unicul și veritabilul lor plan", așa cum îl dovedește natura relațiilor din cadrul coaliției. Incapacitatea guvernului de a elabora legislația economică pe care o consideră priorităță la începutul mandatului său a datorat și faptului că segmentul civic al "conglomeratului" CDR-ist (Valerian Stan și Constantin Tîcu-Dumitrescu, reprezentanții mișcării Alianța Civică și, respectiv, Asociației Foștilor Deținuți Politici din România – AFDRP) s-a erijat în ceea ce Karnouh numea "posturi eroice", ce se află la polul opus al "artei compromisului". Ca să fiu bine înțelese: important aici nu este dacă Stan (sau fostul șef al Departamentului de Control al Guvernului, a cărui crucea împotriva lui Roman și a echipei sale menită să dezvăluie pretinse ilegalități în atribuirea unor locuințe demnitărilor guvernamentali înainte de septembrie 1991) sau Tîcu Dumitrescu (care a condus campania pentru accesul la dosarele fostei Securități) aveau sau nu dreptul să facă publice acuze de oportunitism sau intenții malefice. Dacă o făceau din sfera "civicului", ar fi fost un act perfect democratic, legitim și inteligibil. Plecînd însă din sfera politicului, acesta a generat interminabile dispute parlamentare, transformîndu-se într-un deflector ce a dirijat vîntul reformei spre un donchijotism păgubos.

În anumite situații istorice (desigur, de mult depăsite), "autoritarismul iluminat" a putut juca un rol pozitiv. Cele două componente principale ale coaliției, CDR și USD, încearcă însă să practice autoritarismul într-o situație în care negocierea și compromisul sunt inevitabile. Dar un "autoritarism pluralist" este nu numai o contradicție în termeni, ci chiar un pericol. Pentru că atât incoerența programatică a primului guvern democrat al României postcomuniste, cît și subminarea involuntară de către acesta a normelor și mecanismelor pe care se bazează democrația, nu pot decât să delegiteze însă ideea pluralismului. În cazul unei asemenea alternative, întrebarea nu mai este dacă

alegerile din 1996 au fost un pas spre "normalitate", ci dacă au fost un preludiu al "normalizării". Era sintagma folosită de sovietici și acolii lor de la Praga pentru a descrie situația post-1968.⁴³ Oare "bufnița Minervei" mai trebuie așteptată? Nu cea de care vorbea Hegel, ci aceea anunțată de Kenneth Jowitt.

Dilemele "inclusivismului" și guvernul Ciorbea

Până la un punct, ne-am referit numai în trecut la cel de-al treilea component al coaliției, UDMR. Acest lucru se datorează faptului că, spre deosebire de CDR și de USD, reprezentanții etnici maghiari în coaliția guvernementală nu au încercat să impună coaliției "autoritarismul pluralist". Ar fi o greșală să atribuim acest lucru faptului că UDMR ar fi un tipic caz de "partid monodimensional" (*one-issue party*). În timp ce apărarea drepturilor minorității pe care o reprezintă a constituit sără indoială principalul scop al participării la guvernare, UDMR a participat la dezbaterea tuturor problemelor de interes general, de la privatizare și până la accesul la dosarele fostei Securități. De fapt, a fost singura formație din coaliție care a încercat să medieze între tabere și personalități și (cea ce celealte două componente nu au făcut) a respectat strict disciplina parlamentară, o dată ce guvernul a hotărât într-o direcție sau cealaltă.

Ar fi fost deci de așteptat ca, după un an de guvernare, UDMR să fie singurul membru al coaliției a cărui participare viitoare la alianța guvernementală să nu fie pusă la indoială. Situația era însă exact inversă. Aceasta se datorează faptului că opțiunile strategice ale coaliției guvernementale față de minoritatea maghiară au involuat de la o strategie "inclusivist-civică" la una "inclusivist-națională". Ar fi mai exact să afirmăm că aceste opțiuni au revenit la poziția tradițională a guvernatorilor României față de minoritățile naționale începând cu Constituția din 1923, indiferent de natura democratică, autoritară sau totalitară a acestor guverne.

În acest punct, o scurtă clarificare terminologică devine necesară. Afîn istoriografia, cît și politologia contemporană deosebesc "statul-civic" de "statul-naționul". În timp ce primul a evoluat acolo unde autoritatea statală și-a putut impune dominația înainte ca "suveranitatea demosului" să fie transformată în conceptul de bază al statului și, deci, a putut include orice

membri ai "demosului" ca actori cu drepturi egale în procesul democratic, nu aşa au stat lucrurile acolo unde "națiunica" a precedat democrație și a încercat să se afirme tocmai în baza dreptului democratic la egalitate, de data acesta extins la nivel internațional. În acest ultim caz, apartenența etnică devine condiția apartenenței civice. Într-un model ideal al "statului-naționul" nu există nici o deosebire între "cetățenie" și "naționalitate".⁴⁴ Se va înțelege de la sine că deosebirea dintre cele două concepții ale statului are o importanță capitală într-un proces de democratizare. Opțiunea ar consta, deci, într-o strategie "inclusivistă", care să includă toți cetățenii țării cu drepturi egale, indiferent de apartenența lor etnică, și o strategie "exclusivistă", a cărei implementare dusă la extrem constă în "purificare etnică".

Lucrurile sunt însă mai complicate, deoarece înseși opțiunile de "construire a statului" depind de opțiuni precedente, adeseori istorice, în ceea ce privește "construirea națiunii". și aici cei doi poli sunt "exclusivismul" și "inclusivismul". Așa cum arată Linz și Stepan, acolo unde principiul dominant al cetățeniei este *ius soli* (cetățean în virtutea nașterii într-un anumit stat), granița între apartenența etnică și cea națională nu joacă un rol în definirea națiunii, și nici a cetățeniei. De fapt, între cele două nu există deosebire, bineînțeles aceasta numai în cazul unde avem de-a face cu o coincidență între *pays légal* și *pays réel*. Dar acolo unde principiul este cel de *ius sanguinis* (Germania, Israel), includerea în corpul cetățenesc a nonetnicilor devine o "favoare" la discreția decizională a conducătorilor (în cazul statelor autoritare sau totalitare) sau a alegătorului (în cazul statelor democratice).⁴⁵ Nu întâmplător protestatarii din fostă RDG scandau "Wir sind das Volk" și nu "Wir sind die Staatsbürger". În context românesc, dacă ar fi existat unul, ei ar fi trebuit să scandeză "Noi suntem Neamul". Ceea ce era deosebit de dificil la 16 decembrie 1989 la Timișoara, în fața locuinței pastorului (atunci) László Tökés.

O "situație revoluționară" este însă prin definiție una trecătoare. și foarte curând după decembrie 1989, în România s-a scandat "Noi suntem români!". Sau, mai degrabă, s-a scandat din nou. Lozinca este una "exclusivistă", deoarece exprimă, de fapt, un alt construct, mai complex: *numai noi suntem români*, deci *numai noi* ar trebui să avem dreptul de a ne exprima opțiunile. Cu alte cuvinte, constructul ia cunoș-

tință de existența "celuilalt", dar refuză să-i recunoască egalitatea în drepturi. Aici nu este vorba (sau nu este încă vorba) de o încurajare a "purificării etnice", ci simplu de afirmația "Eu sunt la mine acasă, tu ești tolerat". Un tolerat nu este neapărat o persoană lipsită de drepturi. El va avea însă acele drepturi pe care "tolerantul" le va considera necesare, printre care nu se va număra niciodată "dreptul de a-și cere drepturile".

Este important să subliniem că acest construct ("Noi suntem români!") oglindește aidoma strategiile de "construire a națiunii" pentru care au optat elitele politice românești după unirea principatelor și, mai ales, între 1918 și 1923. Argumentul că aceste elite nu ar fi avut cănușii de puțin nevoie să "construiască națiunea" datorită "existenței ei milenare" este astă ignoranță, cît și tautologic. El ignoră înțelesul conceptualui de "construcție a națiunii", care este mai degrabă un proces sincronic decât unul diacronic. Procesul se referă la transferul formelor primare de identificare de la nivel "periferic" (rural, regional, deci *nu numai etno-comunitar*) la nivel "central". El ignoră, de asemenea, faptul că "a construi națiunea" implică un proces sără sfîrșit, în care "central" este întotdeauna forțat să facă față unor noi și noi forțe centrifuge, care în perioada postmodernistă pot și simbolizație de înlocuirea urdei (mai degrabă decât a mititelor de extracție turcească) și a ițarilor cu "Hamburger" și cu "Blue Jeans".⁴⁶ și este un argument tautologic deoarece pleacă de la premisa existenței milenare axiomatice a națiunii în ciuda tuturor vicisitudinilor istorice, pentru a demonstra, în cele din urmă, că tocmai această lungă existență și victorie este dovada pericolului "integrionist". În felul acesta, ceea ce Sorin Antohi numește "discursul patologiei colective"⁴⁷ se încadrează perfect în ceea ce Schöpflin analizează în termenii "gândirii ideologice".

Această lungă digresiune a fost necesară pentru a fi acum în măsură să ilustrăm printr-o simplă matrice tipologică (vezi Tabelul 1) opțiunile ce au stat la dispoziția guvernului Ciorbea în politica față de minorități la începutul mandatului său și involuția lor. Matricea este preluată din Linz și Stepan,⁴⁸ care o aplică pentru a analiza cazurile Estoniei și Letoniei. Tipul I corespunde celor mai dulci vise ale unui Gheorghe Funar sau ale unui Corneliu Vadim Tudor. De la sine se înțelege că el nu a fost luat în considerație nici un moment în cadrul opțiunilor guvernului. Tipul II este

tipul de relații față de și cu minoritățile naționale aplicat în România începând cu Constituția din 1866 și pînă la adoptarea (sub presiuni externe) a celei din 1923, care a acordat formal dreptul la cetățenie minorităților naționale.⁴⁹ Cu toate acestea, așa cum arată Sorin Antohi, în practică "sistemul politic românesc, inspirat și sprijinit de sistemul cultural, s-a angajat și mai vîrstos în *Kulturkampf*, cenzurînd identitățile românești locale și regionale – nesocotind perceptia populară, memoria polemicilor culturale privind diferențele dintre moldoveni și munteni, apelurile la "ardelenizarea României" etc. – întorcîndu-se împotriva minorităților și umărind himera omogenizării etnice pînă dincolo de asimilarea forțată, pînă la Holocaust".⁵⁰

Perioada istorică 1938-1989 nu intră, cum de la sine se înțelege, în tipologia noastră, deoarece în această perioadă dispare dimensiunea democrată. Ceea ce nu înseamnă, bineînțeles, că ea nu va influența (și încă în mod similar) opțiunile post-1989. Analizînd strategiile "integrionist-naționale" de Tipul III, Linz și Stepan arată că, pentru a avea succes într-un context democratic, este necesar ca minoritățile naționale să fie dispuse să renunțe la propria identitate, limbă și cultură. Dar din motivele analizate de Schöpflin atunci cînd vorbește de "reproducția culturală"⁵¹, această condiție nu poate fi decât arareori îndeplinită. Succesul acestor strategii, mai arată cei doi "tranzitologi", depinde și de existența unui alt stat cu care minoritățile naționale se identifică, sau absența acestei existențe. Dacă un asemenea stat există (cazul Ungariei, în ceea ce ne privește) și dacă politica asimilaționistă de Tip III nu și atinge scopurile, există pericolul ca opțiunile să fie schimbate în direcția Tipului I, ceea ce ar periclită însăși existența democrației sau chiar integritatea statală, în special în acele cazuri în care există un stat cu care minoritățile se identifică și care protestează împotriva acestui asimilaționism. Ceea ce a și fost cazul în perioada 1990-1996.

Să analizăm însă și în ce măsură politica guvernelor din perioada Iliescu corespunde condițiilor stipulate de Linz și Stepan pentru strategiile de Tipul III. Principalele condiții sunt: minoritățile trebuie să se bucure de libertate de expresie, exprimare și organizare; ele pot, de asemenea, forma partide politice și prezinta candidați proprii într-o competiție politică cu mijloace pașnice. Cu alte cuvinte, minoritățile trebuie să se bucure nu numai de drepturi ale omului, ci și de drepturi politice.⁵² Din această perspectivă, perioada

Tabel 1

Tipologia strategiilor construcției statului, națiunii și democrației în context multinațional		
Strategii ale construcției statului: politica față de minoritățile naționale		
Strategii ale construcției națiunii:	Strategii exclusiviste	Strategii inclusiviste
Demosul și națiunea trebuie să coincidă	Tip I: Expulzare sau cel puțin încurajare a opțiunii "exit"	Tip III: Efort major în direcția asimilării minorităților în cultura națională; nerecunoașterea oricăror drepturi politice sau culturale speciale
Demosul și națiunea pot fi diferite	Tip II: Izolare minorităților de procesul politic prin garantarea de drepturi civice, dar nu politice	Tip IV: Efort major către doleanțele minorităților, aranjamente politice și civice care recunosc drepturile minoritare

Ilieșcu înșinește congruența necesară. Chiar dacă ar putea exista argumente contrare în ceea ce privește condiția respectării drepturilor omului, este clar că înălcarea acestora nu s-a limitat la minoritățile naționale și nici nu a fost atât de extinsă încât să pună la îndoială aplicabilitatea unui model al democratizării.

Dar tot Linz și Stepan arată că în cadrul unei strategii de Tip III participarea minorităților este *condiționată* de asimilarea lor în cultura dominantă. Atât Constituția adoptată în noiembrie 1991 și aprobată la plebiscitul din decembrie, cât și legea învățământului din 1995 sănăt evidențe ale scopului asimilaționist al guvernării Iliescu. Statul este definit ca fiind "național" și limba română are statut de "limbă de stat". Legea învățământului introduce obligativitatea predării istoriei (nu a "României", ci a "Românilor") și geografie în limba română în școlile cu predare în limba minorităților. Mai mult, ea este mai "integrăționistă" decât legea precedentă, aprobată sub regimul lui Ceaușescu, înălțându-înălcirea în limbile minorităților naționale în școlile profesionale. Învățământul la nivel universitar în limbile minorităților este permis de lege numai pentru instruirea profesorilor de limba maghiară și pentru institutele de teatru. Nu vom mai insista asupra altor măsuri restrictive aprobate de parlament și promulgate de președintele Iliescu, cum ar fi interdicția abordării drapelelor naționale și intonării imnu-

rilor naționale, exceptând ocăzia unor vizite de stat. Linz și Stepan arată că aceste strategii Tip III sunt "discriminatorii" și îi transformă pe acei minoritari care "nu doresc sau nu pot să se asimileze în națiunea dominantă" în "cetăteni de categoria a doua". Din asemenea strategii rezultă "o societate plurală, dar nu una pluralistă".⁵³ Mai există însă și alte consecințe. Politica asimilaționistă "poate produce frustrare în rândul minorității, radicalizarea ei și o ruptură între moderați și radicali".⁵⁴ Este exact ceea ce s-a întâmplat în sâul UDMR, unde episcopul Tökés a devenit liderul aripii radicale.

Intrarea UDMR în coaliția guvernamentală în noiembrie 1996 a marcat prima încercare a unui guvern din istoria României de a aplica strategii "inclusivist-civice".⁵⁵ Șeful Departamentului minorităților naționale, György Tokay, este unul dintre cei trei lideri ai "aripii moderate" a UDMR. Nu a fost însă înființat un minister al minorităților, cum cereau etnicii maghiari încă din 1990. O asemenea măsură ar fi necesitat modificarea Constituției, document ce a fost aprobat în plină ofensivă a strategiilor de Tip III. Prin intermediul cătorva ordonanțe de urgență, s-a recunoscut însă dreptul minorităților naționale de a folosi inscripții bilingve în localitățile unde ele sănăt în proporție de 20% și mai mult; s-a modificat controversata legă a învățământului, minorităților naționale acordindu-

Un an de guvernare: decembrie 1996 – decembrie 1997

du-lu-se dreptul de a învăța în limba maternă la toate gradele de învățământ; în sfîrșit, a fost eliniinată din legea învățământului obligativitatea predării istoriei și geografiei în limba română. Nu mai puțin important, a fost redeschis la Cluj Consulatul maghiar, consulat închis de Ceaușescu în 1988.

Importanța acestor măsuri a constat, mai mult decât orice, în simbolica lor. Ele au marcat recunoașterea de către statul român a dreptului minorității maghiare la ceea ce Schöpflin definește ca "reproducția culturală". Etnicitatea, arată cercetaitorul britanic, refuză să dispară chiar în condițiile unei democrații perfecte (cum spune, în condiții "integrăționist-civice") deoarece ea oferă acel set de reguli tacite care sunt cognitive și de la sine înțelese pentru membrii ei. De aici și concluzia lui Schöpflin că "democrația trebuie să ia în considerare etnicitatea, tot așa cum etnicitatea trebuie să accepte democrația". Pentru că, la prima vedere, cele două nu sănăt nicidecum comparabile.⁵⁶

Într-adevăr, la baza democrației stă conceptul drepturilor individuale, pe cind etnicitatea presupune anumite drepturi colective. Are perfectă dreptate Sabrina Ramet atunci când arată că tocmai conceptul "drepturilor colective" a stat la baza "purificării etnice" dar și la baza altor încălcări ale etosului democratic.⁵⁷ Numai că refuzul de a recunoaște drepturile colective este și el o negare a democrației sau, mai bine zis, o interpretare distorsionată. Democrația, arată Sartori, funcționează pe "principiul *limitat* al majorității – și anume, cel că aceia aflați în majoritate trebuie să respecte drepturile minorității".⁵⁸

Tocmai în neînțelegerea acestui drept limitat găsim explicația involuției în opțiunile strategice ale majorității parlamentare, schimbare care a fost mai mult decât aplaudată de către opozitie. Strategia "inclusivist-civică", mai mult decât orice altă schimbare politică, a adus României un prestigiu internațional fără precedent. Este semnificativ faptul că, în două rânduri, președintele Clinton a subliniat participarea la guvernare a UDMR ca fiind principala dovadă a unei democratizări veritabile în România.⁵⁹

În luna august 1997 însă, au început să apară primele semne ale unei schimbări în direcția revenirii la strategii de Tip III. Aflat în vizită la Cluj, unde, cum era de așteptat, primarul Funar a făcut tot posibilul pentru sabotarea noilor strategii,⁶⁰ ministrul de interne Gavril Dejeu s-a răfăiat practic primarului ultranationalist afișând că instalarea Consulatului maghiar

în centrul orașului și abordarea steagului maghiar acolo ar constitui o "provocare" la adresa majorității etnice. Ceea ce Dejeu a "uitat" să menționeze era faptul că încercările nouui consul de a găsi o clădire pentru consulat se loviseră de sabotajul primarului și că, în cele din urmă, s-a văzut nevoie să instaleze consulatul într-un spațiu pus la dispoziție de către UDMR. Mai grav, Dejeu a afirmat că aplicarea dispozițiilor ordonanței care permite inscripții bilingve ar trebui, deocamdată, amânată.⁶¹ Astfel, cel responsabil cu implementarea dispozițiilor guvernamentale se declara în dezacord cu ele.

Tot la Cluj, rectorul universității, profesorul Andrei Marga, devenit la 2 decembrie noul ministru al Educației Naționale, s-a împotriva intenției de a înființa secții autonome cu predare în limba maghiară la Universitatea Babeș-Bolyai. Înființarea unor asemenea secții ar fi fost însă o soluție de compromis între o eventuală reînființare a universității maghiare Bolyai (desființată în 1959), cerută de UDMR, și continuarea situației existente. Poziția rectorului a fost probabil determinată nu atât de posturi naționaliste, cît de teama de a vedea fonduri mobilizate în Occident (programele TEMPUS și ERASMUS, de exemplu)⁶², deținute de sub controlul său personal. Ea a provocat însă mobilizarea forțelor naționaliste din cadrul comunității academice românești, care a început să exercite presiuni simțitoare asupra guvernului. Revenind asupra deciziei înființării secțiilor independente, în luna octombrie Ciorbea a ajuns, se pare, la o înțelegere cu omologul său maghiar Gyula Horn în timpul unei vizite a acestuia în România, potrivit căreia va fi înființată o universitate maghiară independentă într-o localitate din Transilvania, altundeva decât la Cluj.

UDMR a refuzat însă să accepte această soluție, insistând asupra funcționării unei secții maghiare independente în universitatea clujeană, chiar în cazul în care ar fi înființată o universitate maghiară într-o altă localitate transilvăneană.⁶³ Presa din România s-a grăbit să găsească aici dovada "radicalismului UDMR", cît și pe aceea a unei ocule diviziuni de sarcini între "aripa radicală" și cea "moderată" din UDMR: "moderații" lui Béla Markó, potrivit acestor interpretări, s-ar prezenta că se mulțumește cu o secție maghiară, în timp ce "radicalii" lui Tökés ar pregăti terenul pentru o universitate independentă, rezultatul fiind că le vor obține pe anindouă. Explicația este însă mult mai prozaică: aripa "moderată" este în același timp și aripa

"realistă". Ea știe foarte bine ceea ce știe și rectorul Marga, și anume unde există fonduri; în plus, este conștientă de faptul că înființarea unei noi universități independente necesită o întreagă infrastructură logistică, de la clădiri la cadre didactice (nu toți profesorii maghiari de la universitatea clujeană, atâtia căi sînt, sînt dispusi să-si părăsească catedrele) la bibliotecă și laboratoare. În plus, mulți etnici maghiari vor să "repere nedreptatea din 1959" și consideră că unificarea celor două universități nu a fost altceva decât "o ultimă fază a naționalizărilor de tip comunista". O reînființare a universității Bolyai ar fi, din această perspectivă, nu mai puțin importantă decât retrocedarea bunurilor bisericesti ale comunității maghiare, inclusiv proprietățile școlilor parohiale.⁶⁴ Cum însă, din motivele mai sus arătate, ca nu este fezabilă într-un viitor apropiat, "secționarea" universității pare a fi soluția optimă.

Membrii aripilor "radicale" pot să consideră din multe puncte de vedere ca fiind "paralela civică maghiară" a unor organizații ca Alianța Civică sau AFDPR la București. Strategiile lor sunt "holiste" și bazate pe "Adevăr" scris cu majusculă. De aceea, au acționat în vederea înființării unei universități independente fără a aștepta înțelegerea Ciorbea-Horn și, în același timp, fără a renunța la restaurarea universității Bolyai. Această aripă pare a cluda o singură problemă: cine va finanța noua universitate? Dacă ei se așteaptă ca lucrul să fie făcut de la bugetul statului român, unde cheltuielile pentru cultură sunt derizorii, continuă să facă dovada aceleiași rupturi cu realitatea care a caracterizat acțiunile lor dintotdeauna. Si dacă se așteaptă la o participare a Budapestei la finanțarea acestor cheltuieli (așa cum, se pare, au convenit Ciorbea și Horn) ar face bine să ia cunoștință (mai ales în preajma alegerilor din Ungaria) de sondajele de opinie publică referitoare la "disponibilitatea" maghiarilor de a veni în ajutorul conaționalilor lor de peste granițele țării.

Trecînd însă peste aceste considerente de natură maghiară transilvăneană internă, înființarea unei universități maghiare independente s-ar lovi, după cum se pare, de un "nou-vechi" impediment: legislația română în vigoare. Ordonanța de urgență a guvernului Ciorbea, care rectifica legea adoptată în 1995, trebuia, mai devreme sau mai tîrziu, să fie aprobată de plenul parlamentului. Si noua legislație va fi diferită de cea elaborată de guvern dacă senatul va adopta amendamentele propuse de senatorul George Pruteanu, așa cum se pare la ora la care acest articol este finalizat.

Mai mult, amendamentele senatorului reintroduc obligativitatea predării istoriei și geografiei în limba română. Pruteanu s-a aliat, în acest scop, cu fostul președinte al comisiei de învățămînt din senat, Gheorghe Dumitrașcu din PDSR, ale cărui poziții față de minoritățile naționale le-au reflectat din totdeauna mai degrabă pe cele ale Partidului România Mare (PRM) decât cele ale propriei formațiuni. S-a "aliat" însă și cu Winston Churchill, căruia i-a atribuit, în scopul explicării pozițiilor sale, sintagma "My country right or wrong". Indiferent dacă Pruteanu a făcut acest lucru din ignoranță sau din demagogic (sintagma aparține, de fapt, minorului poet Charles Churchill, care a folosit-o într-un alt sens decât cel atribuit de Pruteanu⁶⁵), ceea ce contează este faptul că în cele din urmă el a renunțat să convingă majoritatea senatorilor din CDR să susțină amendamentele.

Trei factori explică această involuție – un factor conjunctural (legat de NATO și de Uniunea Europeană) și doi factori culturali. Acceptarea doleanțelor UDMR de către partenerii de coaliție nu a fost una entuziastă. Dimpotrivă. O mare parte dintre aceștia susținuseră prevederile legii "integrăționist naționale" promulgată în 1995.⁶⁶ La începutul același an, UDMR părăsea CDR sau, mai bine-zis, era exclusă, practic, din organizația-umbrelă a opozitiei.⁶⁷ Părăsirea Convenției de către UDMR se producea pe fundul dezbatelor din cadrul organizației etnice maghiare în problema autonomiei, dezbateri ce aveau să ducă la adoptarea, la al patrulea congres, a unui program prezentând trei nivele de "autonomie" pentru etnicii maghiari din România: personală, administrativă și teritorială.⁶⁸ Dintre acestea, cel mai puțin controversat era al doilea, care prevedea în sapt descentralizarea la nivelul administrației locale. Autonomia "personală" însă stipula reprezentarea tuturor maghiarilor din România, indiferent de localitatea de reședință, într-un organism ales din cadrul UDMR, pe care, într-o formulare puțin fericită, "radicalii" din organizație s-au grăbit să-l descrie ca fiind "un fel de parlament". A fost de ajuns pentru a întări suspiciunile, și aşa destul de răspîndite, față de intențiile UDMR de a provoca dezmembrarea teritorială a țării. Iar autonomia teritorială este, bineînțeles, inacceptabilă pentru majoritatea etnică română (excepțiile fiind foarte minore) indiferent de culoarea politică cu care se identifică. Dacă partidele ultranaționaliste și PDSR aliat cu ele s-au grăbit, cum era de așteptat, să înfiereze intențiile ma-

ghiarilor, nu este mai puțin adevarat că CDR nu a rămas mult în urma lor. Mai mult, anumiți compoziții ai CDR de atunci (surprinzător fiind mai ales Partidul Alianței Civice) s-au grăbit să adopte posturi "funariste" în spatele căror se ascundeau scopuri ce nu aveau nimic de-a face cu maghiari.⁶⁹

Intrarea UDMR în coaliție în noiembrie 1996 a însemnat practic o înțelegere tacită, potrivit căreia UDMR va renunța să ridică public problema autonomiei, în schimbul satisfacției altor importante doleanțe "integrăționist-civice". Este ceea ce explică emitența ordonanțelor de urgență menționate. Dar nici în privința acestora, percepțiile culturale de fond ale CDR nu se schimbaseră o dată cu scrutinul electoral din 1996. Ceea ce adusese schimbarea fusese factorul conjunctural: speranța ca România să fie primită în NATO în "primul val" și acceptată de la început ca partener în dialogul deschis de membrii Uniunii Europene cu fostele țări comuniste în vederea unei viitoare aderări la uniune. Acest lucru necesita însă îmbunătățirea rapidă a relațiilor cu Budapesta și cu ceilalți vecini. Ceea ce s-a și produs. Tratatul de bază semnat în septembrie 1995 cu Ungaria de către fostul guvern a primit alte interpretări decât cele inițiale preconizate de guvernul Văcăroiu. De exemplu, nu s-au mai ridicat obiecții față de supravegherea implementării prevederilor tratatului în privința drepturilor minorităților de către o comisie mixtă. Participarea UDMR în contactele oficiale cu Budapesta a fost nu numai acceptată, dar și încurajată. S-a semnat și tratatul de bază cu Ucraina, renunțându-se la încercarea de a include în tratat unele articole care ar fi putut da naștere la interpretări "iridentiste".

O dată cu spulberarea iluziilor negocierilor cu NATO și Uniunea Europeană nu a fost greu pentru "integrăționismul național" tradițional al PNȚCD și al PNL să revină în forță. Un al doilea factor cultural trebuie căutat în reacțiile presei la participarea UDMR în coaliția guvernamentală și la ceea ce a fost aproape unanim interpretat drept "obrăznicia maghiară" și drept "concesiuni nepermise". În fruntea acestei campanii s-au aliat cîteva cotidiene centrale, dar mai ales *Adevărul* și *Național*, unde Ion Cristoiu și-a transferat de la *Evenimentul zilei* vestitele sale "teorii conspirativiste". Dar și canale de televiziune private, mai ales Antena 1, au participat la crearea unei atmosfere de panică în rîndul populației în general, și a majorității române din Ardeal în special. În județele Harghita și

ze principale: diviziunile din sinul unei "coalii a coaliilor" și potențele cultural-psihologice ale guvernărilor de a satisface cererile etnic turcesc (de sprijinul căruia depindea în parlament) în ceea ce privește educația în limba maternă.²⁵ Să mai dăm, deci, o șansă "bufniței hegeliene". □

NOTE:

1. Michael Shafir, "Alegările din România: un sufragiu istoric", *Sfera Politicii*, vol. 5, nr. 45, pp. 25-30. Cf., de asemenea, versiunea mai extinsă a același articol, publicată în *Journal of Democracy*, vol. 8, no. 2 (April 1997), pp. 144-158.
2. Cf. Michael Shafir, *Romania: Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change* (London: Frances Pinter, 1985), pp. 5-8.
3. Literatura "tranzitologică" este deja foarte bogată și simplă enumerare a celor mai importante lucrări ar epuiza spațiul editorial. În ceea ce privește autorul acestor rânduri, "consolidarea democrației" și alternativele sale sunt cel mai amplu discutate în Juan J. Linz & Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996), și aceasta în ciuda unui dezastroso capitol (conceptual private luerurile) despre România (pp. 344-365). Alte remarcabile volume "tranzitologice" sunt (în ordine cronologică): Samuel Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman and London: The University of Oklahoma Press, 1991) – și acesta cu curențe în ceea ce privește România –, precum și Mary Ellen Fischer, (ed.), *Establishing Democracies* (n.p.: Westview Press, 1996), de data aceasta cu un excepțional capitol "românesc", precum și Karen Henderson, Neil Robinson, *Post-Communist Politics: An Introduction* (London: Prentice Hall, 1997) și cele patru volume editate de Karen Dawisha și Bruce Parrot în seria "Authoritarianism and Democratization in Post-Communist Societies", apărute în 1997 la Cambridge University Press, toate patru având aceleași capitol introductiv al editorilor. Al doilea volum din serie, *Politics. Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, include un capitol despre România, de Vladimir Tismaneanu.
4. Vezi Linz & Stepan, *Problems of Democratic Transition*, op. cit., p. 4.
5. Ar fi și de așteptat să o facem, autorul numărindu-se, alături de colegii săi de la fostul institut de cercetare al postului de radio Europa Liberă/Liberitatea din München și mai apoi la fostul institut de cercetare Open Media Research Institute la Praga, printre cei ce urmăreau îndeaproape aceste schimbări și le "raportau" în materialele publicate de aceste institute. Aceste materiale erau adeșori folosite de membri ai "comunității academice", dar, văi, numai arareori citate, deși au existat și excepții notabile.
6. A se vedea diferența dintre cele două în Linz & Stepan, *Problems of Democratic Transition*, op. cit., p. 3, și Fischer, *Establishing Democracies*, op. cit., p. 8, precum și sursele citate în aceste două volume.
7. Vezi George Voicu, "Sisteme de partide în Europa de Est", *Polis*, Vol. 3, nr. 2, 1996, pp. 116-137. Deși nu mă identific total cu analiza lui Voicu, este ceea mai bună produsă pînă în prezent asupra sistemului partidelor din România.
8. Vezi, în acest sens, Aurelian Crăiuțu, "Ucenicia dificilă a libertății: Note asupra consolidării democratice în România", *Ibid.*, pp. 140-161, și "Light at the End of the Tunnel: Romania 1989-1996", în G. Pridham, T. Gallagher (eds.), *Democratization in the Balkans* (London: Routledge, în curs de apariție), ultima citată cu permisiunea autorului.
9. Vezi Linz & Stepan, *Problems of Democratic Transition*, op. cit., pp. 7-15.
10. Vezi Stephen Holmes, "When Less State Means Less Freedom", *Transitions*, vol. 4, nr. 4 (September 1997), pp. 66-75.
11. Vezi Claus Offe, "Capitalism By Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe", *Social Research*, vol. 58, nr. 4 (Winter 1991), pp. 865-892, și *Der Tunnel am Ende des Lichts: Erkundungen der politischen Transformation in Neuen Osten* (Frankfurt: Campus Verlag, 1994), pp. 57-80.
12. Vezi editorialul din *Jurnalul național*, 25 noiembrie 1997.
13. George Schöpflin, "Ideological Thinking and Post-Communism", lucrare prezentată la conferința "Social Processes Without Actors? Theories and the Quest for Enemies in Central and Eastern Europe", organizată de Lyginamju civilizacijos studiju centras, Klaipeda, 13-17 februarie 1997, și citată cu permisiunea autorului.
14. Schöpflin, "Culture and Identity in Post-Communist Europe", *Development in East European Politics* (eds. Stephen White, Judy Batt and Paul G. Lewis), (London: Macmillan, 1993), p. 26, și Kenneth Jowitt, "The Leninist Legacy", în Ivo Banac (ed.), *Eastern Europe in Revolution* (Ithaca: Cornell University Press, 1992), p. 211.

15. Vezi Herbert Kitschelt, "The Formation of Party Systems in East Central Europe", *Politics and Society*, vol. 20, nr. 1 (martie 1992), p. 42.
16. Aîn analizat aceste rădăcini și o parte a implicațiilor lor în Michael Shafir, "Political Culture, Intellectual Consent and Intellectual Dissent: The Case of Romania", *Orbis*, vol. 27, nr. 2 (Summer 1983), pp. 393-420.
17. Robert A. Dahl, *Polyarchy: Participation and Opposition* (New Haven and London: Yale University Press, second printing, 1972), p. 161.
18. *Ibid.*, p. 152.
19. *Ibid.*, pp. 153-155.
20. Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Political Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976), pp. 15-16. Disensiunea sartoriană nu este cătuș de puțin similară cu "disidență", așa cum această din urmă noțiune a fost (și ea, greșit!) înțeleasă în anii '70-80, cînd se făceau referințe la sistemul de "stat-partid" de tip leninist. Pentru că nici aici nu este vorba de (în cel mai bun caz) toleranța disidenței, ci de încurajarea disensiunii.
21. Dahl, op. cit., p. 151.
22. K. Jowitt, "The Leninist Legacy", op. cit., pp. 218-219, 223. Aceste teze au fost pe larg dezvoltate în cartea sa *New World Disorder: The Leninist Extinction* (Berkeley: University of California Press, 1992).
23. Aceste implicații sunt discutate pe larg în controversatul volum al lui Huntington *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon and Schuster, 1996). Pentru o excelentă discuție a "cezaropapismului" în contextul social și politic românesc, a se vedea Olivier Gille, *Religion et nationalisme: L'idéologie de l'église orthodoxe roumaine sous le régime communiste* (Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 1997).
24. Cf. Ion Mărina, Ioan Scurtu, *Guvreme și guvernanță 1916-1938* (București: Silex, 1996), pp. 85-90.
25. Vezi Schöpflin, *Politics in Eastern Europe* (Oxford: Blackwell, 1993), p. 246.
26. Vezi Rudolf Tökés, *Hungary's Negotiated Revolution: Economic Reform, Social Change and Political Succession* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).
27. Schöpflin, *Politics in Eastern Europe*, op. cit., pp. 254-255. Nu includem aici țările FUS și nici fosta Iugoslavie, deoarece în ambele sistemele federal existente a avut implicații mult mai ramificate. Fosta Cehoslovacie însă să-a dezmembrat numai după "mesele rotunde" și în bună parte ca rezultat al acestora. De aceea, includerea ei este îndreptățită. Pentru detalii, a se vedea Linz & Stepan, *Problems of Democratic Transition*, op. cit., pp. 316-333.
28. Vezi Fischer, *Establishing Democracies*, pp. 7-8 și celelalte surse citate aici.
29. Vezi "Stalinism in Romania" în Sanford R. Liebman et al., *The Soviet Empire Reconsidered* (Boulder: Westview Press, 1994). Conceptul weberian al "sultanismului" utilizat de Linz și Stepan nu poate explica exceptiionalismul tranzitiei în România. O explicație detaliată ar necesita multe pagini. Este însă de ajuns să cităm afirmația celor doi autori, potrivit căreia "mobilizarea extensivă și intensivă [a societății] caracteristică totalitarismului nu poate fi decât arareori înflinită sub un regim sultanistic, din cauza gradului de instituționalizare scăzut și din cauza unui angajament scăzut față de o ideologie atotcuprinzătoare (overarching). Gradul scăzut de organizare înseamnă că orice mobilizare care are loc este neegală și sporadică". Regimul ceaușist, dimpotrivă, a fost caracterizat de o mobilizare *nefințărită* și *constantă*. Să constatăm însă că Stepan, autorul principal al capitolului, se bazează pe interviuri cu asemenea politologi "credibili" ca Ovidiu Trăznica. Presupunem că asemenea interlocutori erau, într-adevăr, mobilizați doar "sporadic". Dar ei erau excepții singulare. Vezi Linz & Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, op. cit., p. 53. Capitolul despre "sultanismul românesc" la paginile 344-365. Vezi și critica adusă aplicării conceptului în recenzie făcută cărții de Shlomo Avineri în *East European Constitutional Review*, vol. 6, no. 1 (Winter 1997), p. 98.
30. Schöpflin, *Politics in Eastern Europe*, op. cit., pp. 247-248.
31. Vladimir Tismaneanu, *Reinventing Politics: Eastern Europe From Stalin to Havel* (New York: The Free Press, 1992).
32. Linz & Stepan, *Problems of Democratic Transition*, op. cit., pp. 271-272.
33. Elena Ștefăoi, "Îoamăna preelectorală sau contrareformă prin informații", *Dilema*, nr. 248, 24-30 octombrie 1997, sublinierea autoarei.
34. Radio România Actualități, 30 noiembrie 1997, și respectiv 3 noiembrie 1997. Din cele de mai sus sau parte din cele ce urmează cititorul ar putea deduce că autorul acestor rânduri este partizanul "terapiei de soc". Nu așa stau lucrurile, din două motive principale: pentru a mă pronunța într-o direcție sau alta a alternativelor reformelor economice ar trebui să dispun de o "cultură economică" mai vastă decât este cazul; în al doilea rînd, nu sunt cătuș de puțin convins de relația "privatizare rapidă = democratizare rapidă". Literatura "tranzitologică" este plină de contrarii și, în cel mai bun caz, se poate vorbi de "tendențe pe timp îndelungat" în această relație. Este de-ajuns să ne reamintim de exemplele din țările Americii Latine și din Asia, unde proprietatea privată nu a

Un an de guvernare: decembrie 1996 – decembrie 1997

- avut nici în eln nici în mîne că cu o democratizare rapidă. În multe din aceste țări a existat sau mai există o conducere politică autoritară. Dacă există o perspectivă social-filosofică hobbesiană, potrivit căreia numai un regim autoritar ar putea asigura o tranziție în care viața nu este "nasty, brutish and short", nu mănumăr printre partizanii ei, din simplul motiv că scopul principal al tranziției rămâne, totuși, o schimbare de la o viață care era "brutish" la una care e... "British". Oricum ar sta lucrurile, detaliile în ceea ce privește ritmul privatizării în România sunt discutate în contextul prezent pentru a sublinia incertitudinea politicii guvernului, un guvern care se arată partizanul unei politici de privatizare rapidă la începutul cadernei sale.
35. Vezi Sartori, *Parties and Party Systems*, op. cit., pp. 123-124.
36. La sfîrșitul lunii octombrie, guvernul emisese peste 500 de asemenea ordonanțe. ProTV, 3 noiembrie 1997.
37. Vezi Mediafax, 30 octombrie 1997.
38. Vezi Vladimir Tismăneanu, *Chilotina de scru* (Timișoara: Editura de Vest, 1992), p. 98.
39. A se vedea interviul cu Emil Constantinescu în *Dilema*, nr. 251, 14-20 noiembrie 1997.
40. Cristian Preda, "Emil și Iliescu", *Dilema*, nr. 251, 14-20 noiembrie 1997.
41. Pentru o excelentă expunere a diferitelor categorii de legitimare derivate din cele trei modalități de legitimare weberiene (tradițională, charismatică și legal-rajională) în societățile comuniste, a se vedea Leslie Holmes, *Post-Communism: An Introduction* (Cambridge: Polity Press, 1997), pp. 42-58.
42. Claude Kanoouh, *Petites chroniques d'Europe orientale et d'ailleurs* (n.p., Editions Acarie, 1996), p. 25.
43. Vezi, de exemplu, Fred H. Eidlin, *The Logic of "Normalization"* (Boulder: East European Monographs, 1980).
44. Literatura de specialitate este mult prea vastă pentru a fi citată aici. Totuși, două lucrări mi se par de importanță primordială pentru clarificarea evoluției "statului-civic" și "statului-națiune": Liah Greenfeld, *Nationalism: Five Roads to Modernity* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995), fifth printing, și, pentru implicațiile postcomuniste ale deosebirii dintre cele două, Rogers Brubaker, *Nationalism: Nationhood and the National Question in the New Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997).
45. Linz & Stepan, *Problems of Democratic Transition*, op. cit., p. 28.
46. A se vedea Claude Kanoouh, *Adieu à la différence* (Paris, Arcademy Editions, 1993).
47. Vezi Sorin Antohi, *Exercițul distanței: Discursuri, so-*
- cietăți, metode (București: Nemira, 1997), pp. 306-310.
48. Linz & Stepan, *Problems of Democratic Transition*, op. cit., p. 429.
49. A se vedea Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania* (Ithaca: Cornell University Press, 1995).
50. Sorin Antohi, *Exercițul distanței*, op. cit., p. 305.
51. Vezi *Infra*.
52. Linz & Stepan, *Problems of Democratic Transition*, op. cit., p. 430.
53. *Ibid.*, p. 429.
54. *Ibid.*, p. 431.
55. Cititorul este trimis la lucrările autorului articolelui despre relațiile interetnice în România și cele despre instituționalizarea democratică, apărute în publicațiile institutului de cercetare al postului Radio Europa Liberă/Liberitatea între 1987 și 1994, și între anii 1995-1997 în publicația *Transition*, editată de Open Media Research Institute din Praga. El va găsi multe din aceste analize (cîteodată, dar numai cîteodată, chiar citate!) în carte lui Tom Gallagher, *Romania After Ceaușescu: The Politics of Intolerance* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1995).
56. Schöpflin, "Citizenship, Ethnicity and Cultural Reproduction", manuscris nepublicat, citat cu permisiunea autorului.
57. Vezi Sabrina Ramet, *Whose Democracy? Nationalism, Religion and the Doctrine of Collective Rights in Post-1989 Eastern Europe* (Lanham: Rowman & Littlefield, 1997).
58. Sartori, *Parties and Party Systems*, op. cit., p. 17. Sublinierea în original.
59. Vezi discursul lui Clinton la Haga, la aniversarea a 50 de ani de la lansarea planului Marshall, și discursul din Piața Universității de la București, cu ocazia surorii sale vizite în România, "RFE/RL Newsline", 29 May 1997, și Radio România Actualități, 12 iulie 1997.
60. Nu vom intra în detalii. Ceea ce ne interesează aici nu sunt reacțiile astăzi de previzibile ale extrem-naționaliștilor și nu mai puțin previzibilele reacții ale oportunismului de coloratură naționalistă reprezentat de PDSR și de fiii săi rătăcitori din Alianța Pentru România.
61. Radio România Actualități, 4 august 1997.
62. Vezi Andrei Marga, "Reforming the Post-Communist University", *Journal of Democracy*, vol. 8, no. 2 (April 1997), pp. 159-167.
63. Néoszabadság, *Magyar Nemzet*, 25 octombrie 1997.
64. Interviuri ale autorului cu membri ai corpului didactic al Universității Babeș-Bolyai și cu alții interlocutori maghiari.
65. Vezi Shafir, "Plecând de la un citat", 22, nr. 49, 1997.

Un an de guvernare: decembrie 1996 – decembrie 1997

66. Vezi Shafir, "Ethnic Tension Runs High in Romania", *RFE/RL Research Report*, Vol. 3, n. 32, 1994, pp. 24-32, și "Controversy Over Romanian Education Law", *Transition*, vol. 2, n. 1, 1996, pp. 34-37, 72.
67. Detalii în Shafir, "Agony and Death of An Opposition Alliance", *Transition*, vol. 1, n. 8, 1995, la paginile 25-35 ale articolelui.
68. Vezi *Monitorul UDMR*, n. 8, iulie 1995.
69. Pentru detalii, vezi Shafir, "Agony and Death", op. cit. O interpretare întrucâtva diferită a UDMR se va găsi în Crăiuțu, "A Dilemma of Dual Identity: The Democratic Alliance of Hungarians in Romania", *East European Constitutional Review*, vol. 4, n. 2 (Spring 1995), pp. 43-49.
70. Vezi Ștefăoi, "Toamna preelectorală", op. cit.
71. Vezi interviul din *Jurnalul național*, 2 decembrie 1997.
72. Antohi, *Exercițul distanței*, pp. 308-309.
73. Schöpflin, "Post Communism and Nationalism in Central and Eastern Europe 1990-1996", manuscris citat cu permisiunea autorului.
74. Radio România Actualități, 2 decembrie 1997.
75. Vezi Henderson și Robinson, *Post-Communist Politics*, op. cit., p. 230.

JAMES PERLOFF

În umbra puterii. Consiliul pentru Relații Externe și declinul american

traducere de Cornelia și Mihai Lazarus

București, Editura Tehnică, 1997,
pag. 260, lei 11.000

Reprezentant al stîngii radicale, James Perloff scrie o carte controversată cu privire la Council of Foreign Relations din New York, cea mai influentă și elitistă organizație nonguvernamentală din SUA, alcătuitură din foști, prezenți și viitori ocupanți ai fotoliilor de la Casa Albă, State Department, din conducerea administrației americane și a serviciilor de *intelligence*, din influență *political scientists*, specialiști în relații internaționale, economie etc. Chiar dacă este scrisă cu scopul de a pune sub semnul întrebării Council of Foreign Relations, carte este extrem de documentată și merită a fi citită.

Este vorba despre organizația care publică renumita revistă *Foreign Affairs* și care a avut un rol crucial în gîndirea și punerea în practică a unor instituții internaționale precum Liga Națiunilor, Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional, precum și a unor întreprinderi cum a fost Planul Marshall. Din bogatul sumar al cărții pot fi reținute capitolele despre istoria Council of Foreign Relations, perioadele Roosevelt, cel de-al doilea război mondial, Truman, Eisenhower, Kennedy, pînă la Reagan, o bibliografie de peste 300 de lucrări, precum și liste de cîteva sute de membri ai Consiliului din iunie 1993.

MICHAEL SHAFIR – Ph.D. in political science from the Hebrew University of Jerusalem. He taught political Science at the University of Tel Aviv and was Director of Foreign News at Kol Israel, Deputy Director of RFE's Audience and Public Opinion Research, Romanian Research Section Chief at RFE/RL and Supervisory Research Analyst at the Open Media Research Institute in Prague. He is Senior Regional Analyst at RFE/RL since April 1997.

Între Madrid și Luxemburg

VALENTIN STAN

Promoting the national interest of integrating Romania with NATO and EU represents a complex undertaking which highlights the political dimension of the process. Striking a good balance between promises and accomplishments and devising good strategies in order to reach the final goal are the best tribute the Romanian Government can bring to its citizens.

Cînd am fost ales președinte al României, am promis poporului român trei lucruri: stabilitate democratică, prosperitate economică și integrare europeană și euro-atlantică.¹

EMIL CONSTANTINESCU
Bruxelles, 4 februarie 1997

1999: un viitor prea îndepărtat

Acest text nu este o trecere în revistă a modului în care președințele țării și-a dus la îndeplinire promisiunile făcute la momentul preluării mandatului prezidențial. A trecut doar un an de zile și președințele mai are încă suficient timp pentru a-și îndeplini obiectivele. Oricum, stabilitatea democratică și prosperitatea economică, deși sunt legate de capacitatea țării noastre de a se integra în comunitatea occidentală, nu fac subiectul analizei noastre. Ceea ce ne interesează este promisiunea prezidențială referitoare la "integrarea europeană și euroatlantică", în cursul mandatului prezidențial, care se va încheia în anul 2000. Mai este această integrare posibilă? Oficialii români afirmă că da. Este ea susținută, la nivel de stat, de cele mai eficiente strategii și de cei mai buni experți? Liderii noștri politici ne dau toate asigurările în acest sens.

Evident, nu avem nici un motiv pentru a pune la îndoială bunele intenții ale actualei coaliții la putere, cel puțin în ceea ce privește integrarea europeană și euroatlantică a țării. Nici nu ne propunem a radio-grafia ceea ce a făcut efectiv această guvernare pentru a integra România în Uniunea Europeană (UE) și în Alianța Nord Atlantică (NATO). Dar cred că ar fi interesant pentru cititorii *Sferii Politicii* să compare declarațiile autorităților românești cu cele ale oficialilor din țările UE și NATO în problema extinderii acestor structuri. Bineînțeles, avem în vedere acele declarații ale liderilor occidentali care nu sunt făcute la București sau în discuțiile directe cu oficialii români, declarații

ce în cont de protocolul diplomatic și menajează în totdeauna pe interlocutori.

Domnul Victor Ciorbea, șeful executivului român, a prezentat recent, la congresul Alianței Civice, un bilanț al primului an de guvernare al coaliției ce a venit la putere în anul 1996. Domnia sa a precizat, cu acest prilej, că "am reușit, în timpul acestui prim an al mandatului nostru, ca țara noastră să fie nominalizată în documentul de la Madrid, ca având mari șanse de începere a negocierilor de aderare la Alianța Nord Atlantică în 1999. De asemenea, există toate premisele ca să fim invitați, în același timp cu celelalte țări care îndeplinesc criteriile, pentru începerea negocierilor în vederea aderării la Uniunea Europeană".²

Nu considerăm necesar a demonstra de ce menționarea numelui României în documentul *summit*-ului NATO de la Madrid, din 8-9 iulie 1997, nu are nici o legătură cu o "nominalizare" a țării noastre ca "având mari șanse de începere a negocierilor de aderare la Alianța Nord Atlantică în 1999", aşa cum afirmă preșeful Ciorbea. Precizările de rigoare le-am făcut încă în numărul 50 din *Sfera Politicii*. Avem însă de a face, aici, cu declarații publice ale unuia dintre cei mai înalți demnitari ai statului român, cu o responsabilitate majoră față de cetățeni și de destinul țării. Iată de ce nu analiza noastră contează, ci afirmațiile domnului Ciorbea. Evident, prima întrebare pe care trebuie să ne-o punem este următoarea: săt confirmate evaluările președintelui român de liderii NATO?

Marc Grossman, asistentul secretarului de stat al SUA pentru afaceri europene și canadiene a făcut recent o vizită oficială în România, unde s-a întâlnit cu demnitarii marcanți ai țării. La scurtă vreme după aceea a fost audiat în Comisia pentru Relații Internaționale a Camerei Reprezentanților a Congresului SUA, pe 29 octombrie 1997, în legătură cu relațiile SUA cu Europa. Iată precizările făcute de Grossman în Congresul

SUA: "Am făcut foarte clar tuturor că Statele Unite nu au luat o decizie cu privire la cînd trebuie să se producă o a doua lărgire a NATO și că nici nu este treaba SUA să preindice candidați. Nu vrem să simă înțelești greșit de nimănui".³

Cum a ajuns, atunci, președintul Ciorbea la concluzia că România ar fi "nominalizată" cu "mari șanse" pentru a începe negocierile de aderare la NATO în 1999? Cine a nominalizat-o dacă SUA nu știa nimic despre o nouă lărgire NATO și afișă, în plus, că nu e treaba lor să "preindice", adică să "nominalizeze" candidați? Oare, Grossman, să fi "făcut clară" această poziție a SUA "tuturor" europenilor și numai domnului Ciorbea nu? Să fi indus Grossman, în eroare, Congresul SUA, în timp ce domnia sa "nominalizase" România pentru lărgirea NATO în 1999, într-o întrevedere secretă cu președintul român? Cum să înțelegem declarațiile domnului Ciorbea atât decât ca: 1. o demonstrație de incompetență în a înțelege documentele internaționale; 2. o penibilă tentativă de a salva electoral o guvernare incapabilă a-și atinge obiectivele liber asumate în planul politicii externe; 3. o formă de dezinformare deliberată a cetățenilor României cu consecințe dramatice, în 1999, cînd se va constata că Vestul nu-și "respectă", din nou, angajamentele față de România?

Nu ne propunem să răspundem la aceste întrebări. Precizăm însă cu toată răspunderea: în 1999 nu va avea loc nici o nouă lărgire a NATO și nici nu vor începe negocieri pentru așa ceva, de tipul celor care au început după iulie 1997 cu Polonia, Cehia și Ungaria. Așadar, România nu este și nu va fi nici în 1999 nominalizată pentru o aderare la NATO. Declarațiile domnului Ciorbea nu fac decât să scoată în evidență pericolul incompetenței și al irresponsabilității unei birocrații corupte de putere, care a reușit să supraviețuască alegerilor din 1996 și care controlează practic guvernarea, alături de exponenții noului clientelism politic, veros și lipsit de scrupule, promovat de un segment semnificativ al clasei politice actuale. Președintele Ciorbea este prizonierul acestei adevărate "gărzii pretoriene", care continuă dezastrul început sub guvernarea Văcăroiu, în planul relațiilor internaționale ale României.

Este greu de înțeles cum documente de importanță esențială pentru viitorul țării nu sunt aduse la cunoștința primului ministru, care este lăsat să facă declarații de tipul celor de mai sus, dacă nu cuivă este chiar consiliat să le facă, ceea ce echivalizează cu o acțiune de sabotare a segmentului de guvernare CDR.

Cum este posibil ca ministrul de externe să nu îl fi informat pe președintă în legătură cu poziția noului guvern britanic în problema lărgirii NATO, Marea Britanie fiind principalul aliat al SUA și a doua voce ca importanță în NATO, poziție ce anulează orice speculații cu privire la o eventuală reluare a negocierilor pentru extinderea NATO în 1999?

La 19 noiembrie 1997, George Robertson, secretarul apărării în guvernul Blair, a prezentat, în fața Conferinței Naționale a Consiliului Atlantic al Regatului Unit, poziția țării sale în problema lărgirii NATO. Demnitatarul britanic a precisat fără echivoc: "Așadar, nu are rost să speculăm acum în legătură cu momentul cînd ar putea să se producă noi aderări sau care ar putea fi țările în cauză. Prioritatea principală, acum, este să ne asigurăm că prima lărgire reușește. Pînă nu vom ști din experiență acest lucru, nu putem să luăm responsabil decizii referitoare la momentul și cu atât mai puțin la componența unor noi lărgiri, dacă ele vor exista. Trebuie să simă foarte precauți cu privire la ce vom realiza în 1999".⁴

Or, în 1999, dacă procesul ratificării documentelor de accesare a noilor veniți, de către țările NATO, va decurge normal, cele trei noi membre ale Alianței abia vor intra oficial în Organizație. Dacă prezența lor în Alianță va fi benefică, adică dacă lărgirea va "reuși", se va ști abia peste cîțiva ani de la intrarea lor ca membri cu drepturi depline în Alianță. Abia atunci se va acumula "experiență" de care vorbește Robertson. Mai mult, demnitatarul britanic avertizează: "Și cînd NATO va lua o decizie cu privire la viitoarea lărgire, noi vom solicita o evaluare atentă nu numai a modului de îndeplinire a criteriilor de către candidați, dar și a întregii scene de securitate europene".⁵

Adică, chiar dacă România va îndeplini exemplar toate criteriile de aderare, NATO va trebui să vadă dacă extinderea mai este necesară în raport cu situația de securitate pe continent: unde intră și raporturile franco-americane și raporturile ruso-americane și raporturile româno-ruse (care nu sunt dintre cele mai fericite) etc. Cînd se va decide o nouă lărgire și dacă România va face parte din ea, rămîne o întrebare la care poate răspunde oricine, cu o precizare: Această decizie nu va fi luată în 1999. Este cu atât mai remarcabilă atitudinea Marii Britanii, care s-a dovedit a fi, aşa cum a fost și la Madrid, cea mai deschisă dintre țările prietene României în a exprima situația reală din NATO. Iată și un motiv în plus de insatisfacție față de prestația diplomatică române în raporturile cu Marea Britanie, țară a cărei importanță în NATO nu a fost înțeleasă nici acum în Ministerul Afacerilor Externe român.

Amici, diem perdidit

În ceea ce privește Uniunea Europeană, primierul Ciorbea preciza că “există toate prenisele ca să fim invitați, în același timp cu celelalte țări care îndeplinesc criteriile, pentru începerea negocierilor în vederea aderării la Uniunea Europeană”. Precizăm că studiul de față este scris în primele zile ale lui decembrie 1997, înainte de Consiliul European de la Luxemburg, programat pe 12 decembrie 1997, care va luceafără decizia finală cu privire la componenta grupului de țări-candidat care vor începe negocierile de aderare la UE. Deși nu suntem în posesia deciziei finale, pe baza evoluțiilor din cadrul UE, putem conchide că recomandările Comisiei Europene referitoare la începerea negocierilor de aderare numai cu un grup limitat de state, din care nu face parte România, vor fi înșușite de Consiliul European. Mai precis, se va găsi o modalitate ca procesul de largire a UE să înceapă multilateral cu toți candidații la integrare (cum ar putea fi Conferința Europeană, propusă în acest sens, și care să includă țările UE și toți candidații), în timp ce negocierile efective de aderare, pe bază bilaterală, să se deschidă doar cu cei nominalizați de la Comisia Europeană.

Astfel, sunt foarte relevante precizările făcute de Pierre Moscovici, ministru delegat înșărcinat cu afacerile europene în guvernul francez: “Iată de ce considerăm astăzi că este necesară o aderare ce cuprinde modalități diferențiate pentru țările care sunt mai avansate în tranzitia lor, Ungaria, Cehia, Polonia și acestea, Slovenia fără îndoială, probabil și Estonia. Deci, pentru aceste țări, trebuie să existe un proces de negocieri bilaterale care să înceapă imediat la începutul lui 1998. Ceilalți nu sunt gata, dar trebuie de asemenea o componentă multilaterală care să asocieze pe cei 15 (membrii UE – n.n.) plus cei 11 (candidații evaluați de Comisia Europeană – n.n.) și la care adăugăm Turcia. Într-adevăr, cred că trebuie să ne gîndim la români, bulgari, baltici”.⁶

Moscovici precizează foarte clar că vor fi două valuri și o “diferențiere pozitivă”: “(...) Franța dorește să existe un cadru multilateral pe lângă negocierile bilaterale, pentru cei care nu vor fi în primul val. Prietenii noștri români, bulgari, baltici, trebuie să simtă că perspectiva aderării lor rămâne deschisă”. Hubert Vedrine, ministrul de externe al Franței a reiterat această poziție în cadrul dezbatării asupra Europei, care a avut loc în Adunarea Națională a Franței pe 2 decembrie 1997.

În ceea ce privește poziția Marii Britanii, care va defini președinția Uniunii Europene în perioada demarării negocierilor de aderare la UE, este foarte clar mesajul trimis de secretarul *Foreign Office*-ului, Robin Cook: “Marea Britanie este convinsă că este corect ca UE să înceapă negocierile mai întâi cu acele țări care sunt cele mai pregătite să îndeplinească cerințele și solicitările calității de membru al UE”.⁷ Referitor la Conferința Europeană în care va fi inclusă și România, Cook este foarte categoric: “Conferința nu va fi un forum de negocieri asupra largirii”⁸. Demnitărul britanic vorbește și el despre un “al doilea val”⁹ de candidaturi pentru aderarea la UE.

Având în vedere că decizia finală cu privire la deschiderea negocierilor de aderare la UE se ia în Consiliul European (și nu în Parlamentul European, unde există un curent favorabil unor negocieri simultane cu toți candidații), unde hotărârile de acest tip sunt validate prin consens, sunt mai mult decât suficiente voturile Franței și Marii Britanii pentru ca România să nu fie inclusă în grupul țărilor care vor negocia aderarea. Nu ne-am propus să prezintăm în acest studiu și pozițiile altor țări UE care sunt identice cu ale Franței și Marii Britanii. În aceste condiții, care pot fi “toate premisele” de care vorbește primierul Ciorbea, în măsură a indica invitarea României, “în același timp cu celelalte țări care îndeplinesc criteriile, pentru începerea negocierilor în vederea aderării la Uniunea Europeană”?

Apare evidentă ratarea îndeplinirii celui de al doilea obiectiv fundamental al politiciei externe românești, care era aderarea la Uniunea Europeană. Sigur, se poate replica ușor că aderarea la Uniunea Europeană este un proces complex, în care criteriile tehnice, economice și legislative joacă un rol esențial. România va adera cînd le va îndeplini. Guvernarea actuală nu poate fi blamată pentru neînceperea negocierilor “în primul val”, mai ales că a avut o grea moștenire a stagnării reformei de la precedenta guvernare. Si apoi, nu a trecut decât un an. Mandatul nu s-a încheiat încă.

Toate aceste replici pot fi luate în considerare. Dar, dacă intrăm în laboratorul deciziilor comunitare, acolo unde experții domnului Ciorbea ar trebui să caute motivația marilor decizii europene, am putea fi surprinși de ceea ce descoperim. În cadrul dezbatării referitoare la ratificarea acordurilor de asociere dintre UE, pe de o parte, și țările baltice și Slovenia, pe de altă parte, ce a avut loc în Adunarea Națională a Franței, ministru Pierre Moscovici s-a referit la motivația

NOTE:

1. “Address by the President of Romania, Emil Constantinescu, to the North Atlantic Council”, Brussels, 4 February, 1997.

2. Cf. “La Congresul Alianței Civice Premierul a făcut un prebilanț la un an de guvernare”, în *România liberă*, Serie nouă, Nr. 2339, 3 decembrie 1997

3. Cf. “Opening statement by Mare Grossman, Assistant Secretary of State for European and Canadian Affairs before the House International Relations Committee”, October 29, 1997, în USIS Washington File, Text: Asst. Sec. Grossman Testimony to Congress on Europe Oct. 29, (Hearing of House International Relations Committee) (4120), 29 October 1997.

4. “Nato for a New Generation”, Speech by the Defence Secretary, Mr George Robertson, to the National Conference of the Atlantic Council of the UK, Church House, London, 19 November 1997.

5. *Ibidem*.

6. Cf. Visite en Hongrie. Entretien du Ministre Délégué Chargé des Affaires Européennes, M. Pierre Moscovici, avec le Quotidien hongrois *Magyar Nemzet*, Budapest, 17 Novembre 1997, în *Bulletin d'Information* du 21 Novembre 1997 (225/97), Ministère des Affaires Etrangères, 21/11/1997.

7. Cf. Visite en Hongrie. Conference de Presse du Ministre Délégué Chargé des Affaires Européennes, M. Pierre Moscovici, Budapest, 17 Novembre 1997.

8. Cf. “A Europe Whole and Free”, Speech by the Foreign Secretary, Mr Robin Cook, at a Conference “Britain and Hungary: Working together in Europe”, National Assembly, Budapest, Wednesday, 26 November 1997.

9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*.

11. Cf. Ratification d’Accords Européens. Intervention du Ministre Délégué Chargé des Affaires Européennes, M. Pierre Moscovici, à l’Assemblée Nationale, Paris, 19 Novembre 1997, în *Bulletin d’Information* du 28 Novembre 1997 (230/97), Ministère des Affaires Etrangères, 28/11/1997.

12. *Ibidem*.

13. “Address by the President of Romania, Emil Constantinescu, to the North Atlantic Council”, Brussels, 4 February, 1997.

VALENTIN STAN – graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest. He is a lecturer in international relations and international contemporary history at the University of Bucharest. Board member of the Center for Euro-Atlantic Studies of the University of Bucharest.

Radiografia dezamăgirii

GABRIEL IVAN

Bilanțul primului an de guvernare al Convenției pare să situeze însemnul dezamăgirii. Dezamăgirea a devenit o stare de spirit atotstăpânoitoare, un stereotip al analizelor politologice și al evaluărilor emise în presă, un cliché de limbaj atunci când, prin simpozioane, la cafea sau aiurea, vine vorba despre performanța coaliției instalate acum 12 luni la conducerea României. Când că nemaipomenit de dezamăgiți de faptul că domnii Constantinescu, Ciorbea & Co. nu fac ceea ce "noi speram, ne aşteptăm, credeam" că o să facă săt, mai ales, oameni care, cu siguranță, nu au crezut nimic bun în legătură cu actuala putere, nu au sprijinit-o și, probabil, nu au votat-o. Convenția Democrată nu avea cum să "trădeze așteptările și speranțele" cititorului consecvent al *României Mari*, votantului fidel al PDSR, intelectualului "apolitic" condiționat de colaborarea sa pentru o anumită perioadă cu Securitatea sau de avantajele pe care le-a adus înregimentarea în momentele critice în suita lui Ion Iliescu, ziaristului "echidistant" care timp de 7 ani nu a avut decât o singură fixație: aceea de a muta în mod constiuncios, uneori cu încrincenare, pisica moartă din curtea Palatului Cotroceni sau de a insinua că schimbarea politică din România reprezintă o veritabilă amenințare pentru siguranța națională și pentru stabilitatea zonală. Lamentația acestora reprezintă o contradicție în termeni. Logic vorbind, nu pot exista aproape 100 de procente de reală dezamăgire față de Convenția Democrată din moment ce 70% din electorat nu a susținut această formăjuncă, nu a investit în ea nici atașament moral, nici timp, nici nervi, nici speranțe. Și, totuși, peste 90% din români care își dau cu părerea despre guvernare se autointerroghează nervos: "Păi, d'asta am votat noi schimbarea...??!?" "Păi, d'asta am votat noi schimbarea...??!" vor clama, în curând, la tribuna Parlamentului, Vadim-Tudor și Adrian Năstase.

În cadrul aceleiași categorii a simulațiilor dezamăgirii, de data aceasta din motive pur politicieniste, pot fi inclusi și liderii Partidului Democrat. Ei joacă în spațiul dezbatării publice aceeași carte pe care au misat în timpul fostei Puteri aliajii PDSR-ului,

PUNR, PRM și PSM: exprimarea nemulțumirii față de propria guvernare pentru a limita pierderea de capital electoral provocată de participarea la conducerea țării într-o perioadă de criză. Strategia plasării simultane și în "cărăuza" guvernamentală (cu toate avantajele foarte concrete ale acesteia) și în "teleguza" opoziției (mizând pe ideea că ne aflăm la porțile Orientului, unde totul este posibil: lupta politică împotriva proprii alianțe și nemulțumirea agresivă față de propriul act de guvernare) nu este însă neapărat cîștișătoare. PRM a reușit în alegerile trecute să adune destule voturi pentru că s-a desprins de principalul partid de guvernămînt suficient de devreme și cu violență de limbaj caracteristică. PUNR sau PSM au făcut-o într-înălță și fără vlagă, ceea ce a produs surgeri din propriul electorat: o parte din defectori migrând spre PRM, iar alții spre partidul domnului Iliescu sau chiar, năuciți de bulversarea mesajului inițial de susținere necondiționată a acestuia, spre Convenție. Gruparea lui Petre Roman, Radu Berceanu și Adrian Severin a mai exercitat, cu oarece succes pe termen mediu (accesul lor la guvernare după ultimele alegeri) o asemenea manevră în cadrul în cadrul blocului politic fesenist, în anii 1990-1991, în scopul spălării proprii imagini serios șifonată de participarea, din poziții-cheie, la o guvernare evident neocomunistă. Punindu-și, din nou, "fundul în două luntrii", Partidul Democrat încearcă să recredeze în cu totul alt context confruntarea dintre reformiștii lui Roman și conservatorii lui Marțian și Bîrlădeanu din primul an al primului parlament. Nu întîmplător, ei vehiculează aceleași teme: încetinirea ritmului reformei, monopolul *pedist* al competenței și pragmatismul PD-istilor în raport cu obsesiile ideologice sau morale desuete al taberei adverse.

Răvășii de dezamăgire sunt de mai bine de jumătate de an și cîșiva politicieni din rîndurile CDR sau chiar ale PNCD. Ei și-o exprimă din varii motive, "la ore de vîrf și pe canale de maximă audiență". A te strădui ca din interiorul unui partid să promovezi cît se poate de strident platforma partidei adverse (critica modelului economic "impus" de FMI sau blocarea reformei în domeniul învățămîntului pentru minorități)

ține de inteligență și mecheră caracteristică acestui popor. Tactică jocului "la două capete" poate oferi perspective interesante în viața noastră politică. Dacă platforma proprii echipe se va dovedi cîștișătoare, toată lumea va fi fericită, se va "pupa Piața Independenței" și va trece cu vederea momentele de rătăcire ale "stimabilului" atunci cînd vor fi acordate locurile eligibile în următoarele alegeri pentru că, vorbă aia, "toți suntem români, mai mult sau mai puțin onești". Dacă nu, cu atît mai bine, pentru că perioada grea de dizidență a pregătit suficient saltul în harca taberei adverse sau formarea propriului partid în opoziție cu "guvernarea antinațională a ultimilor 4 ani". Cel mai adesea, sindromul dezamăgirii nu este pentru fruntașii "independenți" ai PNCD și CDR decât expresia unor nemăsurate orgolii: oamenii se simt frustrați pentru că nu ei au fost desemnați miniștri, consilieri prezidențiali, ambasadori sau prim-miniștri, cu toate că, bineînțeles, aceste poziții li se cuveneau.

Există suficienți lideri, formatori sau purtători de opinie sincer dezamăgiți de actuala guvernare. Care sunt motivațiile acestor milioane de suporterii sau de electori ai Convenției Democratische și ai președintelui Constantinescu care nu-i mimează deziluzia, descumpărarea, sentimentul trădării? Ele nu provin în totdeauna din prestația evident nemulțumitoare a unor ministere, din deficitul de performanță al echipei conduceătoare în raport cu propriul program și din calitatea uneori precară a oamenilor acestia.

O parte din fidelii Convenției au avut așteptări deplasate sau uneori cronate în raport cu ce va face aceasta cînd va veni la putere. Dezamăgirea lor este legitimă, dar nu și corectă, deoarece exacerbă un segment de obicei marginal din mesajul politic al fostei opozitii: reinstalarea în forță a monarhiei, retrocedarea completă și imediata a averilor confiscate de comuniști, pedepsirea în regim de urgență a tuturor colaboratorilor regimului comunist și chiar a conducerilor de după 1989, naționalizarea averilor acumulate în ultimii 7 ani și, eventual, împărțirea lor celor "săraci și cinstiți", rezolvarea rapidă a problemei săraciei, "stăpîrea țiganilor", anularca ca prin minune a tuturor costurilor sociale ale restructurării economice, așa cum lăsau să se înțeleagă o serie de promisiuni electorale inflamate de populism emise de stafăul CDR înainte de alegeri. În măsura în care una sau alta dintre aceste așteptări extreame de solide în plan subiectiv și trăite de obicei extrem de intens, uneori de

dinainte de răsturnarea lui Ceaușescu, nu prinde contur, fracțiunea intransigentă a electoratului Convenției va pendula între furie și sentimentul zădărniciei. Marii dezamăgiți cred că "nimic nu mai este posibil cu acest popor". Ei pot reprezenta un important rezervor pentru mișcările extremității.

Alți susținători de dinainte de alegeri ai Convenției Democratische nu au înțeles faptul că aceasta va realiza după instalarea la putere două puncte tari ale platformei sale politice, care au fost mascate din considerente electorale în discursul ei public: restituirea pământurilor și locuințelor naționalizate. Chiar dacă nu a putut fi scoasă în față după 1990, refacerea parțială a regimului proprietății de dinainte de comunism ține de identitatea profundă a acestei grupări și de interesele materiale ale majorității membrilor ei. Mai mult, soliditatea CDR pe termen lung în arena politică românească depinde de consolidarea bazei sale economice. Asigurarea prosperității economice a segmentului social pe care îl reprezintă va permite Convenției să concureze cu șanse de reușită partidele moștenitoare al PCR care se sprijină pe averile de sorginte securistă sau nomenclaturistă coagulate după 1989. În mod înert, un grup semnificativ de aderenți ai Convenției, al căror *back-ground* social ("origine socială sănătoasă", de obicei țărănească) sau chiar politic (vezi cazurile Paler și Cristoiu) își așeza în mod firesc pe poziții de stînga (partizanatul lor de dreapta de pînă acum fiind mai degrabă conjunctural) nu a putut accepta transformarea, după alegeri, a partidului domnului Coposu în partidul lui Vasile Lupu: o forță politică preocupată de promovarea intereselor sale economice. El și-a asumat de la început ereditatea socio-economică ("copil de muncitori săraci") care l-a împins, de foarte multe ori, foarte aproape de Ion Iliescu, dar exasperat de alianța acestuia cu Corneliu Vadim Tudor și Adrian Păunescu, "a făcut înainte de octombrie 1996 jocul țărăniștilor" – cum le place să spună liderilor pedeseristi. Pentru că țărăniștilor nu i-au călcăt în picioare iluiziile, Mircea Dinescu își păstrează umorul. Tragedia celorlați foști sprijinitori ai opoziției anticomuniste (dintre care unii vor trebui să evacueze casele naționalizate care le-au fost repartizate de comuniști) aduce cu aceea a Reginei din *Hamlet* sau cu a Regelui Lear. Ei nu înțeleg că PNCD (Lupu) este de fapt același partid care (și cu ajutorul domnilor lor) a fost propulsat în situația ca prin mijloacele guvernării să-și poată realiza cel puțin o parte din obiectivele sale cele mai importante.

Ultimile două tipuri de dezamăgire pe care le vom analiza aici țin de două paradigmă ale gândirii intelectuale, și în special ale modului în care aceasta se aplacă spre politică: "perspectiva iluministă" și "perspectiva critică". "Perspectiva iluministă" este pe cît de generoasă, pe atî de naivă. Adeptii ei împărtășesc cîteva presupozitii fundamentale:

1. Politica este mai mult decît decisivă pentru mersul societății și pentru viața personală.
2. Transferul de putere din noiembrie 1996 ar fi trebuit să rezolve în mod spontan toate problemele României: economice, educaționale, ecologice, medcale etc.
3. Era de așteptat ca schimbarca politică să soluționeze majoritatea greutăților din viața fiecărui: lipsa banilor, certurile cu șefii la birou, lipsa prietenilor sau nefericirea în dragoste.
4. În politică sau administrație, atunci cînd știi unde vrei să ajungi (problema lui "ce" sau a scopurilor finale) este extrem de simplu să reușești. Dacă obiectivele nu sunt atinse foarte repede, avem de-a face cu rea-voință, complot intern sau internațional, sabotaj. Pentru "paradigma iluministă" nu se pune cheștiunea lui "cum": dificultăți de implementare, complexitatea administrației programelor de reformă, deficitul de resurse de tot felul, rezistențele la schimbare, inerția structurilor birocratice și culturii organizaționale etc.

Aceste presupozitii alimentează dezamăgirea celor mai fideți și mai numeroși dintre susținătorii actualei guvernații. Ea nu este foarte durabilă pentru că, de vreme ce totul este foarte strîns legat de politică, dezamăgitul majoritar își modifică foarte repede diagnosticul asupra guvernații atunci cînd înregistrează un succes în afaceri sau are o perioadă bună în profesie. Viziunea sa asupra șanselor reformei Ciorbea și asupra prognoselor macroeconomice pentru 1998 se va modifica radical dacă va primi o primă substanțială sau dacă va beneficia de o deplasare convenabilă în Occident. El continuă să considere că totul s-ar putea face foarte ușor dacă în guvern nu s-ar fi stocurat cîțiva securiști, dacă PNȚCD nu ar fi fost nevoie să se alieze cu "ticăloșii lui Roman", dacă ar fi fost întrebări de către ministru etc. Deși cred împreună că viitoarea romaniere va rezolva lucrurile, doi dezamăgiți majoritari nu vor cădea niciodată de acord asupra ministrilor care trebuie schimbați și nu își vor pune problema persoanelor care vor fi numite în locul acestora.

Foarte prolifică pe tot parcursul perioadei Iliescu, "paradigma critică" a amortit sub socul "cîștigării puterii" în noiembrie 1996. Noua guvernare a fost cauzionată cîteva luni. Enorm! România intelligentă, presa și șueta politică și-au reintrat apoi în normalitate. Nemulțumirea "intelectualului critic" este de obicei cîrcoatășă, flecară, băscălioasă și uneori deșteaptă. Fie că publică în *Dilema, Sfera Politicii* sau 22, fie că vorbește la emisiunea lui Tucă, fie că se ceartă cu amici la bere, "intelectualul critic" îi poate aproape totul.

Dezamăgirea critică reprezintă adevarata vocație a dezbatelii publice de la noi: formă în care *inteligenta* românească a preluat, cu înțîrziere, după 1990, modelele sfîngii intelectuale americane și franceze și ale activiștilor Solidarității. Ea se îndoiește de orice, dar de cele mai multe ori rămîne așa pentru că menirea sa nu este de a oferi soluții, ci de a le lua în răspîr pe cele ale Puterii (oricare ar fi aceasta). Constitutivă ordinii democratice și, în sens popperian, extrem de utilă oricărui regim care încearcă să rămînă responsabil pentru propriile erori, "vocația critică" ar cîștiga prin profesionalizare: deplasarea discursului dinspre *politica spre politici*, dinspre jocurile puterii spre administrația acesteia. În absența unei opozitii parlamentare credibile, ea reprezintă astăzi, oricum, singura opoziție față de actuala guvernare. □

GABRIEL IVAN – graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He works as Senior Researcher at Institute for Educational Sciences in Bucharest.

Tînărul Cioran: despre inconvenientul de a fi fost fascist (III)

ALEXANDRA LAIGNEL-LAVASTINE

(urmare din numărul trecut)

Această substituție îi este oferită de Germania din toamna lui 1933, în care salută începutul "unei barbarii secunde și creațoare".⁵⁹ Dacă hitlerismul este acceptat în evoluția sa generală, chiar în măsura în care el grăbește sfîrșitul unei lumi condamnate chiar și în ceea ce privește valorile, el se orientează, în ochii lui Cioran, în direcția potrivită. El reține din asta, mai ales, un amestec de modernism, iraționalism și vitalism – la care el aderase, de fapt, din punct de vedere filosofic, de la începutul deceniului împotriva unui intelectualism steril. "Dacă ceva îmi place la naziști, este cultul iraționalului, exaltarea vitalității brute, expansiunea virilă a forței (...). Veritabil extaz al datelor primare, al elementelor primordiale și nealterate, iată ceea ce caracterizează acest iraționalism (...). Vitalismul este implicăția filosofică a hitlerismului".⁶⁰

Viața, "divinitatea mea de atunci", își va aminti Cioran în scrisoarea trimisă lui Constantin Noica în 1957.⁶¹ Viața, al cărei apostol pasionat a devenit, în care a adunat laolaltă o politică, o estetică și o etică, este aceea a unei *Lebensphilosophie* germane, foarte la modă la vremea aceea. Complexa noțiune de Viață a apărut la cotitura secolului XIX, sub impulsul lui Nietzsche și a lui Schopenhauer, în contextul unei opozitii radicale față de idealismul hegelian. Ea va constitui, apoi, fundamentalul filosofiei lui Dilthey și Simmel. Atâtia autori model pentru tînărul Cioran, ale căror opere le devorează în timpul lungilor sale nopți de insomnie la Sibiu, apoi, în timpul anilor de facultate, între 1928 și 1932. Dar, dacă tradiția critică a civilizației inspirată din filosofia Vieții se va prolungi în diverse abordări – regăsim, de altfel, amprenta acesteia la Walter Benjamin, în scrisorile marelui anarhist Siegfried Kracauer sau, și mai mult, în sănătul școlii de la Frankfurt, la Adorno și Horkheimer – Cioran se înscrie, mai degrabă, în tradiția variantelor sale de extremă dreaptă și iraționaliste ale anilor '20 și '30. Influența lui Ludwig Klages, ale căruia seminarii le frecventează la Berlin, a cîntărit mult, fără îndoială, în această direcție.

După obsesia națională, el trebuia să se opreasă asupra acestei extreme suferințe a generației sale – "noi, epavele culturii naufragiate – va spune – căci el contribuie la explicarea ușurinței cu care o persoană va putea fi, din punct de vedere politic, îndepărtată de accesoriile perimate ale "individualismului burghez". Prin urmare, la München, fără vreo formă de regret, Cioran îngropă "umanismul mort al secolului XIX", după formula lui Noica. Acest umanism încalcă de sentimentalism, în care, incriminează Cioran, se dez-

văluie francezii, cu comentariile lor indignate asupra situației germane, îl exasperă în cel mai înalt grad: "Se spune că nimeni nu are dreptul să ia viața altuia și că nimeni nu are dreptul să verse singe. (...) Dar eu mă întreb: ce pierde umanitatea dacă eliminăm ceea ce imbecili? Ar fi o crimă să asasinăm un Richard Strauss, un Furtwangler, un Klages, dar să distrugă existența unor indivizi în care voința de putere nu poate găsi nici o satisfacție, nu mi se pare a fi o crimă".⁶³ Astfel, crima politică își găsește o justificare în toată regula în numele reînnoirii elitelor, a exigentelor vieții și a expansiunii sale. Lichidarea șefilor S.A. de către S.S. în timpul "Nopții cuțitelor lungi" se petrecuse cu o lună înainte, iar Cioran se indignă de reacția internațională: "un dictator nu are dreptul să îmbăuze revoluționarii, dar el are obligația să distrugă și să reprime revolta bogătașilor".⁶⁴ Putem compara acestă poziție cu aceea a lui Thomas Mann, pentru care măcelul din 30 iunie 1934 a avut efectul unei revelații. Până atunci, consemnează în jurnalul său, "eram în mod constant sub presiunea credinței entuziaste a nebușilor. Se întâmplă să ezităm, în interiorul nostru. Acum însă, hitlerismul începe să se înfățișeze așa cum l-am văzut, identificat, resimțit în mod profund încă din primele zile – culmea absolută a josciciei, stupiditatea degenerată, infamia însetată de singe".⁶⁵

Acceași suferință supradeterminată, la Cioran și la amicii săi, căutarea unui principiu de unitate născut din voința de a eradică un eclectism care nu a reprezentat niciodată, în ochii săi, decât expresia unei vitalități aflată în declin. "Lumea modernă, scrie Cioran, traversează un proces de ruinare a unității spiritului prin autonomizarea diferențelor sale formă", fără înțindându-se într-o "multiplicitate de tendințe".⁶⁶

O persoană va răspunde, la București, la această căutare a unei "attitudini integrale": este vorba despre filosoful Nae Ionescu, al căruia impact extraordinar asupra mentorilor Tinerei Generații, începând cu sfîrșitul anilor '20, a contribuit mult la receptivitatea tinerului Cioran față de mistica națională a hitlerismului. În afară de caracterul, se pare charismatic, al personajului, orator cu o înfățișare "mefistofelică" (Eliade), toți au fost seduși de stilul direct, foarte puțin academic al cursurilor sale, de postura sa pe care toți o calificau drept socratică.⁶⁷ La facultate, la cafenea, la redacția ziarului *Cuvîntul*, pe care-l conducea, Nae Ionescu nu a încetat să le poruncească discipolilor să se îndepărteze de dogme și să alipească filosofia existenței. Metoda sa, "pedagogia sa negativă", constă în a insufla neliniștea și a privilegia faptul de a puncta întrebări. "N-am cunoscut, niciodată, un om care să te

oblige în așa măsură să fii tu însuși", mărturisește Cioran în portretul pe care îl face, în 1937, intitulat "Nae Ionescu sau drama lucidității". A rămâne tu însuși, a nu-ți trăda ființa spirituală: acestea sunt cunoșterile de ordine în care se rezumă aproape toată esența magistraturii sale. Dar în aceasta rezidă și suprema sa abilitate. Căci trecerea de la porunca: "Fiți fideli față de voi însăvi", la o altă, care-i va urma imediat, "Fiți fideli față de ființa voastră națională", apără, atunci, tocmai în virtutea globalității sale, asemenei unei scării providențiale. Aceasta autoriza iluzia de a putea rezolva armonios, pe un fundament legitimat metafizic și lipsit de orice conflict intern, atât aspectele individuale, cât și cele colective (naționale sau provenind dintr-o identificare cu naționalul, ale crizei de identitate postbelică care traversa convulsiv Tânără Generație. Este imposibil, le spunea el studenților, să te confrunți cu întrebarea "Cine suntem?", în afara chestiunii naționale și în afara colectivității. Omul nu mai este creator în afara limitelor proprii ființe, și această ființă este, s-a înțeles, națiunea – nu națiunea în sens civic, ci în sens organic, comunitatea vie a singelui și a spiritului. Orice realitate națională trimite la o stare de fapt: "A fi român, turc sau englez înseamnă a fi într-un raport de apartenență la o realitate colectivă".⁶⁸ Dacă amprenta legăturii etnice este absolută și imposibil de depășit, dacă naționalitatea este "o stare naturală", profesorează "stăpînul conștiinței", recișe că eventuala trecere de la o comunitate națională la o altă va fi încă de la început descalificantă. În numele acestui principiu, Nae Ionescu refuză să recunoască evreilor din România, de-a lungul textelor violent antisemite, dreptul de a revendica cetățenia română și, de altfel, orice altă cetățenie.

Amprunta acestei logici, o regăsim la Cioran atunci când laudă Germania pentru a fi lichidat orice aluzie la universalitate,⁶⁹ orice speranță de înțelegere între popoare. După îngroparea umanismului, a venit rîndul universalismului. În scrierile sale progermane, Cioran tratează amănunțit faimoasa temă a imposibilității înțelegerei între culturi. "Fiecare cultură particulară își are originea într-un sistem de valori ireducibile, de unde incapacitatea lor organică de a se înțelege unele pe altele." Din acest herderism, prezentat într-o lumină nouă de partizanii cei mai radicali ai romantismului politic german trecut prin filtrul "realismului" ontologiei nae-ionsciene a națiunii, Cioran trage o concluzie pe care o va păstra încă mulți ani după aceea: "A venit vremea să acceptăm ireductibilitatea istorice ca tot atât de fatalități".⁷⁰

Intermedierea lui Nae Ionescu – pe care Cioran a continuat să-l omagieze în '36 pentru a fi înțeles problema României mai bine decât "toți ceilalți inteligenți și oameni politici ai țării"⁷¹ – apare ca decisivă.

Raporturile cu mișcarea legionară

Interviewat, în 1972, de François Bondy asupra legăturilor sale cu Garda de Fier, Cioran neagă de "a fi făcut vreodată parte", dar recunoaște că, "la acea dată", a simțit pe pielea lui în ce manieră, fără ceea mai mică convingere, se poate ceda unei pasiuni, și apreciază, lucru pe care-l dovedește de fapt întreaga sa corespondență: "Sunt indiferent față de tot".⁷² Se pare însă că Cioran nu a purtat cămașa verde. În orice caz, niciodată mișcarea legionară nu a reușit să-l recruteze în rîndul cadrelor sau al ideologilor săi preferați. Rămâne doar faptul că Cioran a văzut în Garda de Fier, pînă la distrugerea sa, în ianuarie 1941, o promisiune de salvare pentru România.

Este dificil să datăm cu precizie primele manifestări de simpatie ale lui Cioran pentru ideile mișcării. Putem, destul de probabil, să le estimăm în jurul anului 1933, moment de cotitură pentru grupul Nae Ionescu, în cadrul căruia Cioran, având cu patru ani mai puțin decât Mircea Eliade, era unul dintre cei mai tineri membri. O scrisoare adresată lui Mircea Eliade permite interpretarea că primele sale luări de poziție clare în această direcție ar fi anteroare anului 1935.

Această scrisoare, trimisă la Sibiu în decembrie 1935, conține un dublu mesaj: pe de o parte, Cioran își spune că ar fi "renunțat definitiv să ia parte activ la politică", ceea ce sugerează că el ar fi jucat realmente un rol activ mai înainte; pe de altă parte, pare că el s-ar fi delimitat deja: "Cu toate că am impresia că înțeleg destul de bine politica, continuă el, faptul de a mă să întreagă viața prizonierul unei celebrăți, într totul exterior, mă face să sufăr și, de altfel, nici o valoare politică nu se bucură de asentimentul meu definitiv".⁷³ Într-o altă scrisoare, din aprilie 1937, de această dată își reînnoiește, imposibilitatea cvasistructurală de a se lăsa înregimentat. Cioran se pregătește să plece la Paris, cu o bursă a Institutului francez, și se explică prietenului său în următorii termeni: "Ce aș face dacă aș rămâne aici? Din moment ce nu pot să mă integrez într-un mod activ în mișcarea naționalistă, n-am nici o utilitate practică în România".⁷⁴ De fapt, Cioran se întinsește, de mai multe ori în această perioadă, cu C.Z. Codreanu, șeful Gărzii de Fier, dar fără ca acesta din urmă să ajungă, în mod manifest, să-l convingă să-și asume vreo funcție importantă în cadrul organizației.⁷⁵

Rămâne doar faptul că în cursul anilor care au urmat reîntoarcerii sale în Germania, în 1935, 1936 și în 1937, Cioran publică tot atâtea articole care nu lasă nici o urmă de îndoială asupra adeziunii față de programul și metodele Legiunii. De exemplu, în februarie 1937, cînd își reafirmă încrederea în acest "eroism care începe în brutalitate și se termină în sacrificiu", pe care le încarnează în ochii săi legionarii. Mișcarea î se pare menită să devină instrumentul Revoluției române și să smulgă țara din letargie: "Fenomenul naționalist care traversează România de astăzi și care ne conduce spre momentul cel mai esențial al istoriei noastre, dacă nu ne dezvăluie altfel decât sătem, ar însemna că această țară este viciată chiar în esență ei. Iată de ce s-ar cădea să nu mai avem obiecții față de programul naționaliștilor".⁷⁶

Cuvintele lui Cioran erau roșii într-un context în care mișcarea legionară cunoștea o ascensiune spectaculoasă. Veritabil partid de masă, el își recrutează, de acum, membri din toate straturile societății. În această perioadă continuă să fie reprimat de către autorități, fiind deja, de mai multe ori, interzis, dar reorganizîndu-se, de fiecare dată, în clandestinitate. Legionarii răspund acestei hărțuirii printr-o practică sistematică a asasinatului politic, sarcină care revine unor "detasamente ale morții", care vor face numeroase victime. Dialectică criminală, pe care Cioran nu o va condamna niciodată, la vremea aceea.

Între naționalismul cioranian și ideologia Gărzii de Fier există, totuși, diferențe importante. Cioran se distinge de tot ceea ce înrudește organizația cu o mișcare tradiționalistă, de factură clasică⁷⁷: impregnarea sa de religia ortodoxă, accentul pus pe "puriitatea morală", mistica populară, la care se adăuga un antibolșevism virulent. Chiar în ceea ce privește acest ultim punct, discursul lui Cioran este de departe mult mai temperat. Dacă el le reproșeză comuniștilor materialismul, le recunoaște meritul de a fi atrăgătoare și de susținere ai unui naționalism veritabil. Ridicînd în slăvi industrializarea, "Lenin a înțeles mai bine decât oricare alt revoluționar condițiile de acces la putere ale unei națiuni".⁷⁸ Integrarea proletariatului în cadrul națiunii pare să fie problema cea mai gravă pe care o are de rezolvat revoluția, preocupare pe care n-o regăsim deloc în retorică gardistă". "În fața țăranului se ridică muncitorul", această "ființă acosmică", a cărei apariție inaugurează un "nou tip de umanitate", scrie Cioran, viziune care evocă faptul de a fi înțeles greșit neonationalismul grupului Jünger.⁷⁹

Cioran rămâne totuși apropiat Gărzii de Fier în trăsăturile pe care aceasta le împrumută de la fascismele europene. În același timp, se observă că valul programatic al Legiunii nu-i scapă sub nici o formă lui Cioran, care vorbește despre lipsa de conștiință teoretică sau, și mai mult, despre un naționalism de factură "prea sentimentală". El formulează însă o critică tot atât de constructivă. Îi sfătuiește pe legionari să se inspire mai ales din "amplă viziune a sensului ultim a României", proprie lui Nae Ionescu, din concepția sa asupra națiunii ca și "comunitate de dragoste" (sic). Printre slăbiciunile ideologici legionare, Cioran menționează, de asemenea, și modul de a așeza în centrul antisemitismul care, spune el, trebuie "să constituie un aspect, însă nu și principalul aspect al naționalismului".⁸¹

Antisemitismul

Cuvintele lui Cioran tind mai degrabă spre consolidarea fundimentului doctrinar al mișcării, integrând antisemitismul într-o ideologie mai coerentă și mai elaborată din punct de vedere politic. Acest lucru înseamnă că, la vremea aceea, era necesar să poată face față concurenței altor partide politice, și ele devotate apărării unui program antisemita manifest. Cioran începe, astfel, printre-o critică a antisemitismului și a xenofobiei tradiționale. În ochii săi, xenofobia este, cu siguranță, fundamentată: faptul că într-o societate "străinii trebuie să fie arucați dincolo de o linie moartă, este o evidență (...) noi am trăit de două mii de ani sub dominația lor, și a nu-i ură, a nu-i elimina ar însemna o lipsă de instinct național".⁸² scrie el. În același timp, el recunoaște "nocivitatea" evreilor, prin definiție străini și ostili față de valorile naționale. El contestă însă locul central pe care antisemitismul ar trebui să-l dobândească în cadrul noii ideologii naționaliste: "Un organism național sănătos se pune întotdeauna la încercare în lupta să impotriva evreilor, mai ales atunci când aceștia, prin numărul și impertinența lor, infesteză un popor. Aceasta este o acțiune de purificare și nimic mai mult".⁸³ Însă, antisemitismul nu rezolvă prin el însuși nici una dintre problemele naționale și sociale ale unui popor. Acțiunea necesară, totuși, pentru Cioran, căci România nu ar putea să se afirme pe plan național fără a-i elibera din corpul social și lăra a stigmatiza toleranța vinovată de care a dat doavă pînă în prezent regimul democratic, regim, este adevărat, destabilizat – precizează el – de "capitalismul iudeo-românesc". "Aceasta trebuie să ne între o dată pentru totdeauna în minte: evreii nu au nici un

interes să trăiască într-o Românie consolidată și conștientă de ea însăși. Or, noi, ca români nu avem decît un interes: o Românie puternică și însuflată de o voință de putere".⁸⁴

În acest caz, care ar fi soluția? "Privită din perspectiva istoriei universale, estimatează Cioran, problema evreiască este absolut insolubilă. (...) Nu pot să existe decît soluții naționale care, rezolvînd-o într-un loc, nu o fac, totuși, mai puțin dificilă în alte părți." Cuvintele lui Cioran frizează, aici, apelul la o soluție globală sau, dacă nu, cel mai puțin lucru pe care l-am putea spune cîndu-le este că ele nu conțin nimic care ar implica saptul că trebuie să te opui la asta: "Spania s-a debarasat acum un secol de evrei; în ceea ce privește Germania, aceasta elimină întreaga problemă. Cu toate acestea, pericolul evreiesc a devenit, oare, mai puțin amenințător?".⁸⁵

Dincolo de cuvinte, ne este greu să înțelegem în ce mod a putut Cioran să țină, în toamna anului 1940, la a reasigura Garda de Fier de sprijinul său, atât timp cînă legioniștii erau din septembrie la putere și atât timp cînă au arătat din plin de ce erau în stare. Teroarea antisemita se instalează în țară: poliția este reorganizată cu ajutorul S.S., sunt puse panouri care atrag atenția "magazine evreiești", adesea jefuite și confiscate. Întreprinderile care le-au aparținut trec în mîinile legioniștilor, iar jafurile se înmulțesc. În noiembrie, Codreanu este simbolic reabilitat, în urma funerariilor grandioase care au loc pe data de 30. Cu ocazia acestei reabilitări, Cioran rostește faimoasa conferință din 28 noiembrie, pe frecvența postului Radio București, în cinstea Căpitănumului, care începe cu aceste cuvinte bizare: "Înainte de venirea lui Corneliu Codreanu, România era o Sahara populată. Existența acelora care trăiau între cer și pămînt nu avea alt conținut decît așteptarea. Cineva trebuia să vină".⁸⁶ Cu toate acestea, atât în prezua, cînă înainte cu două zile de această conferință, violența se întăreste: în noaptea dinspre 26 spre 27, corpul muncitorilor legioniști masacrează 64 de deținuți politici din pușcăria Jilava. Tot atunci, un alt grup îi ridică de la domiciliu pe politicianul Virgil Madgearu și pe marele istoric Nicolae Iorga, ambii asasinați cu bestialitate. Cu toate acestea, Cioran crede necesară desolidarizarea de aceste crime. De departe de el acest gînd: aflat tot la București,⁸⁷ el permite publicarea textului conferinței sale, care apare în presă în luna decembrie. Apoi, într-un articol din ianuarie 1941, salută începutul domnicii "României legionare", în care totuși români "s-au trezit", în sfîrșit, la ei însiși...⁸⁸ Cioran se află oare tot în România în urma revoltei legionare împotriva lui

Antonescu din 21-24 ianuarie? Se știe doar că Mihail Sebastian îi atestă prezența la București în luna februarie. În jurnalul său, la data de 12 februarie, este consimnat că Cioran se pregătea să părăsească Bucureștiul pentru a merge în Franța, fiind numit în postul de atașat cultural de pe lîngă legația română.⁸⁹

Epilog

În 1945, Eugen Ionescu, meditînd asupra destinului generației sale, nu poate mai mult decît să constate genocidul. "Aim fost niște depravați și niște neonorociți", scrie el, făcînd un bilanț, prietenului său Tudor Vianu. "În ceea ce mă privește, nu pot să-mi reprochez de a fi fost fascist. Dar acest lucru poate fi reproșat tuturor celorlalți (...) Cioran se află aici, exilat. El recunoaște că s-a înselat, în tinerețe. Mi-e greu să i-o iert. Mircea Eliade ajunge sau a ajuns, zilele astea: în ochii lui totul este pierdut o dată ce «comunismul a triumfat». El este într-adevăr vinovat. Si el, și Cioran, și imbecilul de Noica, și Vulcănescu, și alții aișii sunt victimele odiosului defunct, Nae Ionescu. (...) Din vina lui toți au devenit fasciști".⁹⁰

Într-un "Popor de singurătăți", publicată în 1956, Cioran va răsturna discursul său antisemita, al anilor '30, pentru a lăuda, de această dată, urmînd o logică tot atât de comunitară, calitățile și geniul poporului evreu, în general. El recunoaște, aici, de a nu le fi "făcut întotdeauna dreptate" și mărturisește că i-ar fi detestat "cu furia unei iubiri disprețuitoare". El precisează, în mod curios, fără a aminti despre persecuțiile antievreiești cu care a fost contemporan: "cît despre restul la acela dată, eu nu simțeam decît o compasiune livrescă pentru suferințele lor trecute și nu le puteam ghici pe acelea care-i așteptau. În al doilea rînd, gîndindu-mă la suferințele și la curajul cu care ei le suportau, trebuia să surprind valoarea exemplului lor și să împrumut cîteva motive pentru a combate tentația mea de a abandona totul".⁹¹ Alții, ca de exemplu Mircea Eliade, nu vor merge atât de departe cu mărturisirile.

Din corespondența sa, reiese că Cioran se va îndepărta de luările sale politice de poziție din tinerețe, începînd cu 1947, și fără îndoială mai devreme, se va raporta la Eugen Ionescu. Această dezavuare totală și fără echivoc, din care opera sa ulterioară va păstra amprenta negativă, dureroasă a unei obigații de a dărîma toți idolii. "Cînd mă gîndesc la astă acum, mi se pare că îmi amintesc anii unui alt om", scrie el în *Mon pays*. "Și pe acesta îl reneg eu, întreg sinele meu este în altă parte, la mijlocul distanță de ceea ce a

fost".⁹² El îi se confesează, de altfel, lui Arșavir Acterian, de a fi fost, în interiorul său, măcinat de remușcări. "Un vînt de nebunie și de stupiditate a bătut înspre noi. Trebuie să spun, de asemenea, că am avut mult de suferit (se-nțelege, moralmente) datorită acestui entuziasm de altădată. Mi-o reproșez adesea și prețutindeni".⁹³

Puteam totuși să regretăm că pe plan public, în timpul vieții, Cioran nu a dorit să revină într-o manieră mai explicită asupra rătăcirilor sale din anii '30. Fără îndoială, se temea că nu i-am ierta-o. Si, fără îndoială că pentru același motiv, el a găsit de cuvîntă să epureze ediția în limba română din 1990 a cărții sale *Schimbarea la față a României* de un întreg capitol, faimosul capitol IV, asupra colectivismului național, și să suprime numeroase pagini răsfrîrate de-a lungul cărții, pe care nici o indicație de tăiere nu permite identificarea lor. Ca și explicație, doar un avertisment de cîteva rînduri face aluzie la acest lucru, în care Cioran spune despre această carte că este, dintre toate "cea mai străină". "Nu mă mai regăsesc în ea, chiar dacă prezența istoriei mele de atunci mi se pare evidentă. Am crescut în datoria de a suprima cîteva pagini pretențioase și stupide. Această ediție este definitivă. În același timp, Cioran va ține la eliminarea din volumul care reunea articolele sale din anii treizeci, publicat la București sub titlu *Singurătate și destiu*, a ansamblului textelor sale politice mai sensibile, dintre care și cele scrise în Germania.

Acestea ar fi putut constitui, totuși, două ocazii potrivite pentru editorul acestor texte de a le face o ediție critică, grație căreia munca istoricilor asupra unei perioade din care atîțea aspecte rămîn de clarificat, după patruzeci și cinci de ani de istoriografie comună, nu ar mai fi complicată inutil. Pentru autor, faptul de a se explica în privința acelor ani și, chiar prin acest sapt, dat fiind imensul prestigiul de care se bucură în țara de origine, a fost o ocazie de a pune în gardă atenția tinerei generații. De aici reiese că, astăzi, în România, anumite grupuscule studențești de extremă dreapta reușesc încă să se prevaleze de Cioran sau de Eliade ca fiind mentorii lor spirituali în difuzarea programelor neolegionare. Cu siguranță că acești noi emuli ai Căpitănumului nu vor reține, din lectura cărții *Mon pays*, decît această frază: "Acela care între douăzeci și treizeci de ani nu consumă la fanaticism, la furie și la demență, este un imbecil. Nu ești liberal decît datorită oboselei, democrat, grație răjiunii".

traducere de
Alexandra LĂZĂROIU

NOTE:

59. "Aspecte germane", art. cit.
60. Cioran, "Germania și Franța sau iluziile păcii" (din Berlin), *Vremea*, Crăciunul 1933 (subl. aut.).
61. Histoire et Utopie, Paris, Folio/Gallimard, 1960, p. 11.
62. Cioran, *Sur les cimes du désespoir*, Paris, L'Herne, 1990 (traducere din română de A. Vomic), p. 14.
63. "Revolta oprimărilor", art. cit.
64. *Ibid.*
65. Thomas Mann, *Tagebücher (1933-1934)*, Frankfurt-sur-le-Main, Ed. Peter de Mendelsohn, 1977, 1977, p. 463.
66. Cioran, "Sensul culturii contemporane", *Azi*, april 1932.
67. Nae Ionescu, își amintește Cioran în 1990, "aducea un suflu nou în spațiul universitar. Mi-ește imposibil să-mi imaginez Facultatea de Filosofie din București fără el. (...)" În orice caz, Nae Ionescu a reprezentat o apariție cu totul unică", interviu Cioran-Lăicăeanu, în *Itinéraires d'une vie: E.M. Cioran*, Paris, Ed. Michalon, 1995, traducere din limba română de A. Laignel Lavastine, p. 104.
68. Nae Ionescu, "Noi și catolicismul", *Cuvântul*, 31 oct. 1930.
69. "Impresii din München", art. cit.
70. "Germania și Franța", art. cit.
71. "Conștiința politică...", art. cit.
72. "Entretiens", op. cit., p. 12.
73. Scrisoare către Mircea Eliade (din Sibiu), 9 dec. 1935, în *Scrisori*, op. cit., p. 549.
74. Scrisoare către Mircea Eliade (din Brașov), 4 aprilie 1937, ibid., p. 275.
75. Cei doi mențin, totuși, relații cordiale. La apariția cărții *Schimbarea la față a României*, în 1936, Cioran îi trimită lui Codreanu un exemplar cu dedicație. Gest la care Codreanu răspunde printr-o scrisoare călduroasă: îi felicită pentru carte și îi spune că și el ar dori ca "acest popor (poporul român) să-și arunce hainele de pigneu pentru a se îmbrăca într-o haină imperială"; și în loc de semnătură: "Un luptător pentru viitorul României vă strâng mâna", scrisoare publicată în *Bună Vestire*, 12 ian. 1941, probabil trimisă la redacția ziarului legionar de către Cioran însuși.
76. "În ajunul dictaturii", *Vremea*, 21 febr. 1937.
77. Găsim o precizare prețioasă în această privință în scrisoarea către Eliade deja citată, din decembrie 1935: "Diferența dintre mine și naționaliștii noștri (a se înțelege legionari) este atât de mare încât activitatea mea nu ar putea decât să-i deruteze. Nu am în comun cu ei decât interesul pentru România. Cum poți tu să-ți imaginezi că s-ar putea reforma o mentalitate reaționară?", op. cit., p. 549.
78. *Schimbarea la față*, op. cit., p. 127.
79. *Ibid.*, p. 111.
80. *Ibid.*, p. 113.
81. "Conștiința politică", art. cit.
82. *Schimbarea la față*, op. cit., p. 128.
83. *Ibid.*, p. 129.
84. *Ibid.*, p. 133.
85. *Ibid.*, p. 130.
86. *Ibid.*
87. Cioran, "Profilul interior al Căpitănu lui", *Glasul strămoșesc*, 25 dec. 1940.
88. Ca dovadă a prezenței sale în capitală, Jeni Acterian, în jurnalul său, povestește că a petrecut scara de 27 decembrie 1940 la niște prieteni, în compania lui Cioran, pe care ea îl găsește "adorabil", *Jurnal (1932-1947)*, București, Humanitas, 1991, p. 335.
89. Acest articol, intitulat "Transilvania - Prusia Românească", trebuie folosit cu precauție. Exemplul pe care l-am consultat, din păcate, nu permite descifrarea exactă a titlului ziarului în care a apărut. Cât despre dată, se pare că este vorba de 1 ianuarie 1941.
90. Precizare făcută de către istoricul Zigu Ornea (după microfilmul jurnalului lui Mihail Sebastian), în *Anii treizeci*, op. cit., pp. 195-196.
91. Scrisoare către Tudor Vianu, 19 septembrie 1945, în *Scrisori către Tudor Vianu*, București, ed. Minerva, 1994, p. 274.
92. "Un peuple de solitaires", *La Tentation d'exister*, Paris, Idées/Gallimard, 1974, p. 84. Această frază ar putea singură să invalideze lectura care ar scoate în evidență că Cioran nu a fost decât un fanatic deghișat și care încearcă să face din antisemitism cheia hermenetică a întregii sale opere; de exemplu, la Pierre-Yves Boissau, "La transfiguration du passé", *Le Monde*, 28 iulie 1995.
93. "Mon Pays", art. cit., p. 67.
94. Scrisoare din 10 septembrie 1974, în *Lettres*, op. cit., p. 216.
- Alexandra Laignel-Lavastine va publica în curând *Nationalisme et modernité. L'itinéraire d'un philosophe est-européen: Constantin Noica (1909-1987)*, L'Harmattan, 1997.

NOTĂ TRADUCĂTORULUI

Am tradus termenul peiorativ de "politique-politicienne", care desemnează atitudinea de a lăua în considerare doar aspectele pur tehnice ale puterii, prin cuvântul "politică".

Liberalismul secolului XX (II)

DANIEL DĂIANU

(urmare din numărul trecut)

Două mari paradigmă: Liberalism versus Colectivism

Voi juxtapune în continuare cele două mari paradigmă, urmărind totodată să explic cum a fost posibilă "marea iluzie" comunistă, în ciuda fenomenului stalinist.

Nu voi stăru mult asupra liberalismului, deoarece următoarea secțiune este dedicată în integralitate tratării sale. Aici voi sublinia numai ceea ce reprezintă esența sa ideologică: plasarea individului în centrul existenței (lumii) ca expresie a emancipării și libertăților sale fundamentale. Din acest punct de vedere, liberalismul apare ca o veritabilă mișcare renascentistă, progresistă, vizând eliberarea omului de orice servitute. "Individualismul metodologic" caracterizează gândirea liberală atât din punct de vedere pozitiv (de înțelegere a realității), cât și normativ (ceea ce se recomandă a se face). Dacă individul este liber, și deci suveran în alegerile sale, piața apare în mod natural ca mediu indispensabil pentru coordonarea interacțiunilor dintre agenți.

Este individul afectat, în alegerile sale, de mediul în care există sau preferințele sale rămân nealterate, "presociale"? Sau, altfel spus, care este relația individ-comunitate? Aceasta este o întrebare interesantă, pe ale cărei piste de raționament se pot desluși aspecte definitorii pentru liberalismul timpului nostru și voi reveni asupra ei. Voi anticipa puțin adăugind numai că liberalismul zilelor noastre, în accepția tradițională, a încercat să încorporeze elemente explicative pentru o lume neutomizată, în care relațiile de putere nu sunt nesemnificative – o lume a organizațiilor mari, o societate deschisă (liberală) puternic "structurată". Mă gîndesc, în acest sens, la James Buchanan și la Școala deciziilor publice.

Să ne întoarcem privirea asupra celeilalte paradigmă, ideologii. Se poate afirma că secolul XX va rămâne în istorie și printr-o "mare confuzie" (iluzie) întreținută privind comunismul (colectivismul). Așa cum

am subliniat mai sus, cel puțin în lumea occidentală ideea comunistă a manifestat reziliență frapantă în ciuda naturii evident totalitare a ceea ce a căpătat și denumirea de stalinism. În largă măsură, ideile legate de socialism și comunism au fost invigorite ca manifestare politică de realitatea marii crize din 1929-1933 și astfel se explică venirea la putere a fronturilor populare antebelică în Spania și Franța (guvernul Leon Blum¹³). După cel de-al doilea război mondial, în Franță și Italia partidele comuniste au căpătat preminență politică.

Stalinismul a obligat cele mai multe partide comuniste occidentale la o metamorfozare, care în timp nu putea să nu conducă la o transformare în altceva politic. Să ne amintim, de exemplu, că de straniu sună discursul eurocomuniștilor italieni sub bagheta lui Enrico Berlinguer în raport cu convențiile propriei ideologii. Sau că de diferite, de neortodoxe erau *Critica Marxistă și Rinascita* față de reviste marxiste omoloage din Franța, iar dacă astăzi centrul-stînga este la putere în Italia, săptul se datoră că, poate, cel mai mult dispariției – prin metamorfozare – a fostului partid comunist¹⁴ care a devenit principală sa parte constitutivă. În același timp, în Franță, immobilismul (sau lipsa de "oportunism" ideologic) a comuniștilor aproape că a neantizat politic.¹⁵

Cind vorbesc de "marea iluzie", am în vedere deci procesul foarte lent de renunțare – de către partide comuniste occidentale – la preceptele unei ideologii (paradigmă) care se contură din ce în ce mai evident ca perdantă. Desigur, se pot invoca explicații în legătură cu acest proces; de la fireasca dificultate a unui partid semnificativ de a-și dezavuia suportul ideologic și, implicit, rațiunea de a fi, la speranța conceptualizată că se poate altfel, că stalinismul nu este esența comunismului, pînă la perceperea reformelor partiale din Ungaria – aşa-numitul comunism de tip gulaș – ca o confirmare a acelui speranță.

Deși partide comuniste există încă – dar la o scară mult redusă –, proiectul comunist și ideologia sa au eşuat. La acest mare eveniment al secolului XX s-a referit Fr. Fukuyama în *The End of History and The Last Man* (New York: The Free Press, inc., 1992). Cu alte cuvinte, ideologia societății deschise – liberalismul în sens larg, îmbrățișat aici – a învins. Această victorie este copleșitoare dacă este judecată și prin modul în care s-a modificat doctrina partidelor sociale (social-democrate) în anii din urmă. În Marea Britanie, laburiștii lui Tony Blair au renunțat la faimoasa clauză nr. 4 din programul partidului, clauză referitoare la proprietatea colectivă (datând din 1918), în timp ce în SUA democrații au adoptat multe poziții specifice centrului bipartizan, ceea ce a facilitat reînnoirea mandatului lui Bill Clinton. Deși, se cuvine să adaug, aceste modificări de doctrină pot fi puse și în relație cu dinamica "ondulatorie" a capitalismului. Mai precis, an în vedere posibila relație dintre evoluția permanent lung a capitalismului matur (ce poate fi ilustrată de așa-numitele cicluri lungi, Kondratiev) și o cicleitate pe planul ideilor, care ar influența evoluția politicilor economice.

Ar fi însă o mare eroare a se considera că eșecul comunismului drept o trecere în irelevanță a tezelor de stânga, ale social-democrației. Marele fapt al secolului nostru – colapsul comunismului – a invalidat socializarea totalitară, dar nu și ideea că omul este totuși o ființă socială și că societatea (comunitatea) reprezentă mai mult decât o simplă agregare de indivizi. Este poate un paradox al acestei victorii faptul că ea nu elimină și ceea ce consideră și o tensiune lăuntrică a societății deschise, între individualism și ideea de comunitate. Apare aici, oare, o contradicție gândindu-ne la relația presupusă între liberalism – care se bazează pe individualismul metodologic – și societatea deschisă? În continuare, voi începe să mă refer la această aparentă contradicție. Pe de o parte, să arăt de ce pledoaria pentru politica publică nu este neapărat antinomică față de spiritul liberal și societatea deschisă; pe de altă parte, să arăt că liberalismul include totuși o dimensiune socială prin prisma căreia este de percepță și nevoie de coagulare (osmoza) socială într-o societate.

Tin să menționez că prin dimensiunea socială nu înțeleg tentația ideilor socializante, care a condus la criza statului asistențial și a accentuat simptome de anchilozare instituțională în unele țări occidentale. În plus, tentația ideilor socializante poate duce la ceea ce J. François Revel a numit *tentativă totalitară*.

Raționalitatea economică și liberalism

Atunci cînd am încercat o definire a "problemei economice", am tratat în mod implicit ceea ce poate explica comportamentul individului; altfel spus, *raționalitatea* sa. Lămurirea acestei noțiuni are semnificație atât la "fîrul ierbii" (la nivel micro), cât și din perspectiva înțelegerii evoluției agregatului mare, a economiei ca ansamblu și a nevoii de politică publică înălătură *societății deschise*.

La nivel de agent economic (individ sau organizație), raționalitatea dă expresie motivațiilor care îngidează acțiunile (activitățile). Din acest punct de vedere, este foarte greu – dacă nu imposibil – de contestat teza fundamentală a gîndirii neoclasică privind comportamentul maximizator (optimizant) – cel puțin ca tendință – al agentului. Acest comportament nu reflectă altceva decât naturala propensiune a omului către o eficacitate superioară, către un randament mai bun. În fapt, comportamentul optimizator este acceptat, în esență, de gîndirea economică în ansamblu, ceea ce demonstrează centralitatea conceptuală a neoclasicismului sau, mai precis, a ceea ce îi stă la bază. Într-o succintă, acest comportament s-ar traduce în propoziții de genul: produsul (a) este preferat lui (b) dacă utilitatea pentru individ crește; alte condiții fiind neschimbate, individul dorește mai mult din produsul (a) dacă utilitatea adițională mai mult decât compensă costul implicat de obținere; dacă (a) este preferat lui (b) și (b) este preferat lui (c), atunci (a) este preferat lui (c). Ce nu este explicit formulat în acest concept de raționalitate este modul în care agentul internalizează interesele altor agenți, sau ale comunității, din proprie perspectivă. Este ca și cum am spune că funcția de utilitate a unui agent are ca argumente și scopuri ale partenerilor și ale comunității în măsura în care el posedă o perspectivă de spațiu mai largă. Dar, chiar dacă această chestiune ar deveni explicită, oricum "mîna invizibilă" a pieței este asumată a coordona, în principal, interacțiunile dintre agenți.

Raționalitatea economică presupune capacitatea individului de a învăța, de a lua decizii nerepetabile în mod sistematic. Această capacitate prezumă de a învăța (și de a prelucra informația, în general) a permis, de altfel, reformularea conceptuală de anticipări raționale (*rational expectations*)¹⁶ și a dus la modificări conceptuale majore în teoria macroeconomică modernă.

Pentru un agent economic (individ, întreprindere) care activează într-un mediu supus unor reguli de reglementare a schimbului de activități, participarea la acest schimb se face sub spectrul proprii *constrângeri bugetare*. Această noțiune-cheie a teoriei microeconomice face posibile atât conceptualizarea interacțiunii dintre subiecții economici – a coordonării activităților economice –, cât și concretizarea raționalității comportamentului lor. Concordanța *ex-ante* între intențiile de schimb de activități ale agenților economici și resursele lor (materiale sau financiare), așa-numitul "principiu al lui Say", este sinonim cu caracterul efectiv al constrângерii bugetare. Robert Clower, cel care a folosit pentru prima dată expresia "principiu lui Say", relevă constrângerea bugetară ca nefiind o identitate contabilă, ci un postulat al comportamentului rațional: "...nici un agent economic nu își propune în mod conștient achiziționarea unui bun fără a programa finanțarea acestei operațiuni prin vînzarea altui bun sau din resursele de care dispune". Se poate accepta opinia conform căreia "principiu lui Say" ilustrează raționalitatea economică, în sensul că facilitează înțelegerea comportamentului omului ca *Homo oeconomicus* și, ceea ce este mai important, permite analiza economică. Referindu-se la existența constrângерii bugetare, Clower aprecia că aceasta "poate fi privată ca o convenție fundamentală a științei economice, asemănătoare – în toate aspectele esențiale – unor idei de bază din fizică, precum Lega a doua a termodinamicii (...) în afara acestei construcții, nu defineștem nimic cu ajutorul căruia să ținem cont de procesele de decizie individuale". Faptul că, în numeroase împrejurări, agenții nu optimizează în sensul clasic al maximizării unei funcții-obiectiv intervenind fenomenul de "ineficiență – X" (H. Leibenstein), cel de "satisficing" (Herbert Simon) sau că natura constrângării bugetare nu este invariabilă, nu poate reduce, cătuși de puțin, valoarea metodologică a acestei construcții teoretice.

Că privește moneda, această mare invenție socială, a ușurat calculația, a jucat un rol decisiv în adâncirea diviziunii sociale a muncii și în accelerarea dinamicii economice: "Cînd avuția se realizează în obiecte ce întruchipează direct prestigiul sau putere, nu există nici un mijloc obiectiv de măsurare a creșterii bunăstății personale sau sociale..., dar sub regimul relațiilor marfă-bani apare o calculație strictă cu privire la prestigiul sau putere, și anume dimensiunea capitalului bănesc...". Precum Max Weber (în *Etică Protestantă*), și alții au subliniat că banii introduc o "raționalitate

prevaleantă în conduită, în aproape toate activitățile, a dimensiunii abstrakte a echivalentului bănesc, se insinuează ideea lipsei limitelor în acumularea bogăției..." (R. Heilbroner, 1985, pp. 55-56).

Relevanța universală a "principiului lui Say", din perspectiva unei teorii generale a sistemelor economice, nu poate fi invalidată de natura constrângării bugetare din cel puțin două motive. În primul rînd, deoarece acolo unde constrângerea este laxă, principiul se consideră – implicit sau explicit – ca etalon pentru analiză. În al doilea rînd, întrucât pentru orice sistem economic închis – cel puțin teoretic putem concepe anularea schimburilor cu exteriorul –, la nivel agregat constrângerea bugetară acționează cu toată forță, în mod implacabil.

(continuare în numărul viitor)

NOTE:

13. Trebuie spus, totuși, că Leon Blum era liderul socialistilor, Maurice Thorez fiind conducătorul partidului comunist.
14. În Italia există, totuși, un partid care se numește "Partito di la Rifondazione Comunista", care grupează militanți ai fostului partid și care deține un procent deloc neglijabil din electorat.
15. Deși prezența a doi miniștri comuniști în cabinetul condus de Lionel Jospin sugerează că acest partid mai are de spus un cuvînt pe scena politică a Franței. Prin urmare, aprecierea mea trebuie judecată în raport cu ceea ce reprezintă PCF în urmă cu trei decenii.
16. Spre deosebire de anticipări adaptative (*adaptive expectations*) sau simplă extrapolare a trecutului.

DANIEL DĂIANU – graduated and took his Ph.D from the Academy of Economic Studies, Bucharest. He studied at Harvard University, and was Special Advisor of the Romanian National Bank. He is President, Romanian Institut for Free Enterprise (IRLI), Chairman of the Romanian Economic Society (SOREC). Visiting Fellow NATO Defence College Rome. He was recently appointed Minister of Finance in the Romanian Cabinet.

De la etos la telos

ANDRA LĂZĂROIU

Una dintre cele mai importante consecințe ale Revoluțiilor franceză și industrială a fost realizarea distincției dintre stat și societate. Dacă *ancien régime*-ul a impus o structură socială puternic stratificată și ierarhizată, în secolele XVIII-XIX societatea devine un spațiu fluid, complicat, dinamic, caracterizat prin schimburi și influențe libere între cetățeni.

Statul total creat în secolul XX a fost o încercare de a anihila aceste diferențe formate istoric. Referindu-ne la comunismul de tip sovietic impus în țările Europei Centrale și de Est, îl putem considera ca obiectivare a tradiției iacobinist-blanquist-leniniste bazată pe dominația absolută a unui grup în numele ușor *Raison d'Etat* sau *Raison du parti*. Doctrina socialistă și extensia sa – comunismul – au așezat acțiunea individuală în dependență de relațiile sociale. Rolul sau locul pe care urmău să le ocupe fiecare în cadrul spațiului public trebuiau distribuite “în mod egal” – statul, mai exact partidul-stat, având funcția de regulator social. În locul organizațiilor civice apar asociațiile de partid, devenite celule sociale fără o activitate independentă și în stare de exterioritate reciprocă. “Ieșirea din cerc” este echivalentă cu izolarea individului și cu convingerea incapacității, care duc spre ideea că “mărele număr” are întoadeauna dreptate. Parafrazându-l pe Emile Durkheim, s-a realizat un soi de “solidaritate mecanică”, rezultat al “socializării” impuse de la Centru. Lipsa de inițiativă creștea pe măsură ce statul preținea să intervină, dreptul burocratic ajungând să cuprindă domeniul ce trebuiau reglate exclusiv prin mediu comunicational, ajungându-se la “colonizarea lumii trăite de către sistem”.¹

Este cunoscut faptul că socialismul a fost produsul inteligenției fidèle scientismului, umanismului și neohegelianismului, dar trebuie să admitem, deopotrivă, că intelectualii au fost primii care și-au negat propriile teorii și credința într-o societate perfectă concretizată în comunism. Având experiența unui praxis opresiv, intelectualii disidenți (cei care și-au manifestat deschis opoziția față de sistem trăind în cadrul lui) din Europa Centrală, în special (Ungaria, Polonia și Cehoslovacia), nu și-au definit opoziția ca ideologie simetrică (ca răspuns politic la o problemă politică), ci

asimetric sau ierarhic, asimetric accentuând asupra superiorității axiologice a eticii, prin opunerea omului ca ființă morală, omului conceput ca subiect empiric.

Societatea civilă imaginată în decursul anilor '70 de către disidenții central-europeni era similară concepției idealiste despre spațiul public și politic, văzute sub forma unor idealuri normative. Adam B. Seligman, în cartea sa *The idea of Civil Society*², găsește trei utilizări ale conceptului de societate civilă. Prima este o utilizare “mai directă și mai completă”, ca slogan al diseritelor mișcări și partide atât în Est, cât și în Vest, al gânditorilor care îl folosesc pentru a critica anumite politici guvernamentale. A doua utilizare aparține sociologilor, ca și concept analitic, ca termen evașionistic care explică anumite forme ale fenomenelor sociale la nivel macro și micro ale analizei sociale. În prezent, ideea de societate civilă este folosită pentru a descrie anumite forme ale organizării sociale care erau asociate cu ideile de democrație și de cetățenie. A treia utilizare trimite la un concept filosofic normativ, ceea ce este echivalent cu un ideal etic, cu o viziune asupra ordinii care nu este doar descriptivă, ci și prescriptivă, favorizându-se o viziune a vieții bune. În accepțiunea sa liberală, societatea civilă reprezintă domeniul structurilor sociale separate de stat, create în mod spontan, pe care se sprijină instituțiile politice democratice, fiind o formă de reglare a puterii în vederea asigurării libertăților civile. Pentru ca societatea civilă concepută astfel să poată exista este necesară formarea unei culturi civice – “o cultură a consensului și a diversității, o cultură care a permis schimbarea, moderând-o, însă”³, o cultură anterioară societății civile înțeleasă ca organizare, structură și acțiune. Prin urmare, noțiunea de societate civilă este articulată și de relația problematică dintre privat și public, individual și social, interese individuale și interese generale.

În Europa Centrală balanța se înclină în favoarea autonomiei și a libertății individului percepții ca agent moral eliberat de identitățile colective. În ceea ce privește Europa Occidentală, se mai poate vorbi, totodată, despre două dimensiuni ale societății civile: pragmatică și etică. Dimensiunea pragmatică se referă la crearea de organizații, structuri autonome, grupuri de interese

care își împart puterea cu aceea a statului. Dimensiunea etică constă în libertatea fiecăruia de a refuza o idee, un act, o atitudine – libertatea înțeleasă deci ca autonomie individuală, ca respect pentru drepturile omului, noțiuni mai apropiate de etos. Aceste două dimensiuni nu au fost niciodată și nici nu puteau fi complementare, la acea dată, în țările fostului bloc sovietic, unde disidenții trebuiau să opună societatea civilă, statului total.

Ceea ce a reprezentat singularitatea disidenței intelectuale a fost apropierea de dimensiunea etică a existenței, considerind că libertatea, autonomia nu trebuie acordate, deoarece ele sunt calități intrinseci ale naturii umane. Natura mișcărilor disidențe nu trebuie interpretată făcând apel la liberalismul clasic caracterizat prin dominantele economică și politică, ci mai degrabă prin ceea ce Ralf Dahrendorf numește “liberalismul valorilor constituționale”⁴. Recurgând la dihotomia “politică constituțională/politică normală”, autorul explică disidența prin atașamentul ei față de primul nivel – “politica constituțională”, care cuprinde valori exclusiv contractuale, etice și de autonomie. Prin căutarea fundamentalului etic al unei existențe morale autentice, disidenții regimurilor totalitare au trecut dincolo de liberalismul înțeles prin prisma celor două dominante amintite mai sus.

Societatea civilă autonomă dorită de către intelectuali apărea ca o reacție la organizarea mecanicistă impusă de către stat și ca o încercare de evadare din viața “cetății”: “Societatea civilă sub comunism încearcă să scape de organizarea statală și să se instaleze în forme private de organizare”⁵. În anii '70 nu s-au făcut propuneri alternative la puterea existentă, drepturile omului nepuțind constitui decât premise pentru viitoare programe politice sau “instrumente pentru a slăbi legitimitatea regimului”⁶. Însă, odată cu anii '80, cînd declinul economic, social și politic era total, se produce o redefinire și o reorientare a unui număr substanțial de disidenți înspre domeniul și acțiunea politică. Raporturile dintre autonomie și organizare se inversează în favoarea celei din urmă, fără a dispărea însă dominantă etică (să nu uităm că în anii '80 au fost exprimate cele mai originale concepții despre o “antipolitică”⁷ și despre o “politică antipolitică”⁸).

Deși existau disidenți care se reclamau de la tradiția marxistă – ca, de exemplu, în Ungaria Agnès Heller, Ferenc Fehér, György Márkus, discipoli ai filosofului Lükacs – care au pus problema, la începutul

anilor '80 de a nu separa socialismul de democrație și societatea civilă de socialism, în scurt timp au ajuns la concluzia că, în timp ce socialismul propunea supremăia valorilor colectiviste, nepuțind limita intervenționismul statului, societatea civilă propunea exact contrariul, și anume primatul valorilor individuale și independența organizațiilor față de putere. Deci, “un socialism democratic”⁹ sau o “societate civilă socialistă” s-au dovedit a fi construcții imposibile. Din această cauză, putem considera că și o analiză a ideilor disidențe în termeni dihotomiici stînga/dreapta, aplicabili societăților occidentale, se dovedește a fi irelevantă în spațiul central-european, deoarece ceea ce avea aici înțețitate era etosul care transcendea politicul.

Concepțiile despre o “antipolitică” sau despre o “politică antipolitică” au fost considerate de către unii analiști – spre exemplu, Aleksander Smolar¹⁰ – ca fiind asemănătoare, dacă nu identice, ideii marxiste despre abolirea statului. Deși s-ar putea considera că György Konrád sau Vaclav Havel păreau a fi atașați de concepția lui Max Weber, care punea un semn de egalitate între orice formă de autoritate politică și dominația prin forță, redusă la asuprirea supușilor de către stăpini, ideile lui Havel – “Politica antipolitică are scopul de a servi politica înțeleasă ca moralitate practică pusă în slujba adevărului”¹¹ – sau cele ale lui Konrád – “Antipoliticienii trebuie să elibereze orice creație umană de inflamația patologică a puterii”¹² – au fost formulate în condițiile în care ideologia de partid devenise sinonimă cu imobilismul, cu forță și cu acel *virtus* machiavellian. “Antipolitică” s-a opus acestui tip de politică omniprezentă, fiind văzută ca ultimă alternativă pentru a “sparge regulile înghețate ale jocului”¹³. Valorile civice și morale reprezentau, ca în concepția kantiană, baza existenței sociale. Pentru antipoliticieni, spiritul liber presupunea negativitatea ce îndemna la a spune “nu” oricărei tentative de obstrucționare a gândirii și acțiunii libere.

S-ar putea vorbi și despre un anume idealism al “filosofiei” disidențe, care confundă adesea ceea ce este cu ceea ce ar trebui să fie. Timothy Garton Ash¹⁴, analizând scrierile disidenților György Konrád, Vaclav Havel, Milan Kundera, Adam Michnik, observă distincția făcută de către aceștia între Europa Centrală și Europa de Est, prima fiind caracterizată de valori democratice, liberale, tolerante, umaniste, autonome, raționale, iar ceea de-a doua, Europa de Est, fiind asimilată unei mentalități de tip rusesc: “Ca și concept de

istorie a culturii, Europa de Est este Rusia, cu istoria sa specifică, ancorată în lumea bizantină".¹⁵ T.G. Ash consideră că Europa Centrală este doar "un mit"¹⁶, nefiind o regiune ale cărei granițe "să poată fi trasate pe hartă"¹⁷, ci "un regat al spiritului"¹⁸ sau, cum a scris G. Konrád – "Europa Centrală există astăzi ca o antiipoză cultural-politică".¹⁹ Există totuși elemente comune ale găndirii central-europene care ţin, aş putea spune, de etos: "antipolitică", opozitia stat/societate civilă (posibilă doar în regimurile totalitare sau autoritare), mișcarea pentru pace, nonviolență (rezultat al eșecurilor revoluțiilor sângeroase), apelul constant la drepturile omului, irelevanța categoriilor antagonice stînga/dreapta. "Astfel, putem spune că ideea Europei Centrale a devenit ideea cetățeniei".²⁰

În anii '80 apare un nou curent disident care, odată cu contestarea axiomelor sistemului, intra propriu-zis în sferea de acțiune a puterii politice, propunând soluții. Astfel, majoritatea intelectualilor disidenți nu se mai autoidentificau cu personajul lui Cervantes – Don Quijote, "care cere libertate și drepturi de unul singur, cu nimic altceva în mintă decât un creion față în față cu o gargantuană putere a statului"²¹ – sau cu un soi de "romantici incurabili"²² pentru care "orice formă de opozitie este de prisos și irresponsabilă"²³, ci ajung să se simtă responsabili pentru situația existentă la acea dată și capabili de a acționa în vederea schimbării ei în favoarea "triumfului celor fără de putere".²⁴

Spre exemplifică, în anul 1982, în Ungaria, revista de samizdat *Beszélő* găzduiește o polemică între János Kis și Mihály Vajda, având ca temă natura și rolul Opoziției intelectuale.²⁵ Reținem abordarea lui János Kis, care atribuie un rol activ disidenților, deoarece funcționarea sistemului trebuia afectată prin demonstrații de curaj civil; pentru a reuși, Opoziția intelectuală trebuind să devină una politică. János Kis nu consideră – ascemeni lui György Konrád sau Mihály Vajda – că activitatea intelectuală ar putea fi îmgradită de politică, ci, dimpotrivă, că un intelectual este dator să se implice în afacerile publice ori politice pentru a "putea oferi soluții societății aflate în criză".²⁶ Astfel, în Ungaria, *Beszélő* publică, în 1987, un document intitulat "Contractul social"²⁷, care conținea o serie de revendicări exprimate imperativ și ultimativ: pluralism politic, autodeterminare, autonomie locală, democrație reprezentativă, privatizare, investiții străine, politici publice coerente, neutralitate în politica externă. Immediat după moartea liderului comunist Janos

Kádár, în Ungaria apar mișcări de opozitie independentă, înainte de constituirea unor cadre legale necesare. Cele două curente principale ale intelectualității disidente se organizează și se constituie în partide politice: "Forumul Democrat Maghiar" (MDF) și "Libertăți Democrați" (Sz.D.Sz. – care a adoptat un liberalism de tip occidental). Ambele au susținut ideea de a "termina definitiv cu socialismul"²⁸, acest moment coincizând cu nivelul maxim al organizării sociale și politice independente; deci, am putea spune, cu trecerea deplină de la etosul originar al disidenței spre telos.

Tomaz Mastnak²⁹ consideră că, odată cu triumful "puterii celor fără de putere", distincția dintre stat și societatea civilă se pierde din nou, pentru a face loc unei noi "tiranii – aceea a societății civile". Nu trebuie însă neglijat faptul că societatea civilă sub comunitism, reprezentată de către intelectualii disidenți, a fost divizată ideologic și organizațional, neavând deci o structură unitară sau o orientare unidirecțională, lucru ce a determinat, după momentul '89, formarea, pe de o parte, a unor partide politice de diferite orientări care au intrat în competiția electorală, iar pe de altă parte, întemeierea unor organizații, asociații de natură civilă în cadrul spațiului public, care urmău să activeze în paralel cu puterea politică.

În Europa Centrală, natura societății civile trebuie analizată ca evoluție în timp, ca diversificare în tendințe. Dacă în momentul apariției primelor manifestări ale societății civile se putea vorbi mai degrabă despre o autodefinire ca reacție la efectele sistemului comunitar, punându-se problema etosului, faptul că, după colapsul regimului, Vaclav Havel a devenit președintele Cehoslovaciei sau Gáspár Miklos Tamás, în Ungaria, a intrat în politică, susținut fiind de un partid cu mare adeziune, ambii aducând în spectrul discuțiilor politice idei clare și propunerile realiste, ne arătă că disidența a trecut de la orientările înspre morală spre scopuri clare, spre telos, creând astfel condițiile dezvoltării unei societăți civile definită în sens pozitiv și cu o existență complementară statului, având rolul de a menține cadrul democratic.

După cum am arătat, în Polonia, Cehoslovacia și Ungaria elementele societății civile – grupurile disidenți și grupurile semiautonom de diferite tipuri – au supraviețuit și s-au dezvoltat în special după 1970. În aceste țări, pretențiile totalitare ale regimurilor au dispărut înainte de 1989. În România, existența unui po-

lis paralel nu a fost posibilă din cauza caracterului totalitar al puterii politice care s-a infiltrat în toate straturile societății, nepermisind nici o formă de autonomie publică, așa cum a fost cazul în țările Europei Centrale. Dacă în Polonia, Cehoslovacia și Ungaria rezistenta la sistem a putut fi relativ deschisă și activă, în România – extrapolând, în țările Europei de Est –, opozitia a trebuit să se limiteze la forme individuale de protest. Majoritatea opinioilor critice contestau efectele unei proaste puneri în aplicare a politiciei și nu vizau o punere în chestiune paradigmatică. Problema etosului a devenit manifestă în România cu o destul de mare întîrziere față de țările Europei Centrale, și anume în decursul anilor '80. Mihai Botez³⁰ consideră că supraviețuirea partidelor istorice – național-țărănistul Ion Puiu și liberalul Ion Brătianu – puneau în discuție legitimitatea regimului comunitar prin prisma unei abordări istorice: nerescpectarea acordurilor de la Yalta, alegerile falsificate în 1946, acțiunile represive împotriva membrilor partidelor istorice, situându-se prin urmare pe "poziții moralizatoare".³¹ Problema etosului a mai fost pusă atât de Doina Cornea – care atrăgea atenția asupra dispariției valorilor culturale și spirituale, militând pentru o etică a responsabilității: "Să refuzăm orice alt criteriu în afară valorii"³² –, cât și de Dorin Tudoran, prin intermediul pamphletelor sale.

În România nu a apărut nici un grup tehnocrat reformist sau o rețea de publicații clandestine, lipsă unei opozitii organizate, cu o alternativă politică, cu o strategie proprie înainte de decembrie 1989 contribuind substanțial la eșecul Revoluției române. În mod paradoxal, în România anului 1990, activiștii civici care au întemeiat diferite organizații au înțeles să adopte față de puterea politică o atitudine opozantă asemănătoare celei prin care disidenții din Europa Centrală și-au definit acțiunile cu mult înainte de 1989. Primul an postcomunitar, începutul regimului semiautoritar al președintelui Ion Iliescu, a opus (la fel ca înainte de anii '80 în Polonia, Cehoslovacia și Ungaria) societatea civilă ca etos, statului levitan, majoritatea intelectualilor definindu-se ca apolitici. Însă, odată cu constituirea și consolidarea unor partide de opozitie și, mai apoi, unificarea lor, societății civile își deschisă o șansă de a-și prelua rolul firesc într-o societate democratică.

NOTE:

1. Jürgen Habermas, citat de Paul Ladrière, *Pouvoir et légitimité*, Ed. Hess, nr. 3, 1992, p. 34.
2. Adam B. Seligman, *The Idea of Civil Society*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1995.
3. Gabriel Almond, Sidney Verba, *Cultura civică*, traducere de Dan Pavel, București: Ed. DU Style, 1996.
4. Ralph Dahrendorf, *Réflexions sur la Révolution en Europe – 1989-1990*, Ed. Seuil, L'histoire immédiate, traduit de l'anglais par Béatrice Vierne, 1990, p. 41.
5. Vladimir Tismaneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, traducere de Alexandru Vlad, Ed. Polirom, Iași, 1997, p. 157.
6. George Schöpflin, *Politics in Eastern Europe*, p. 184.
7. György Konrád, *Antipolitics* (fragment) în *From Stalinism to Pluralism*, Ed. by G. Cole, 1991, p. 112.
8. Vaclav Havel, "Politica antipolitică", *Polis*, nr. 1/1994, p. 80.
9. Ágnes Heller, Ferenc Fehér, György Markús, în Bela Faragó, "La pensée politique des dissidents", *Commentaire*, nr. 37, printemps 1984, p. 53.
10. Alexander Smolar, "De la opozitie la atomizare", *Secoul XX*, Politicul, p. 166.
11. Vaclav Havel, "Politica antipolitică", traducere de Daniela Rusu, *Polis*, nr. 1/1994, p. 83.
12. Konrád, *Antipolitics*, p. 114.
13. Vladimir Tismaneanu, *Partisan Review*, nr. 4/1994, p. 617.
14. Timothy Garton Ash, *The Uses of Adversity*, p. 188.
- 15, 16, 17, 18, 19, 20. *Ibidem*.
21. Vaclav Havel, *Partisan Review*, nr. 4/1994, p. 424.
- 22, 23. Miklós Haraszti în George Schöpflin, *Politics in Eastern Europe*, p. 188.
24. Tismaneanu, *Reinventarea politicului...*, p. 161.
- 25, 26. János Kis, "Un débat dans L'Oposition Hongroise", *L'Alternative*, nr. 3, mars-avril, 1982, p. 32.
27. "The Social Contract", în *From Stalinism to Pluralism*, p. 202.
28. Pierre Kende, "Pluralisme politique?", în *La Grande Scission*, p. 33, Presses du CNRS, 1990, Colection "Sociétés en mouvement".
29. Tomaz Mastnak, "Societatea civilă în Slovenia de la opozitie la putere", traducere din limba engleză de Daniela Rusu, *Polis*, nr. 1/1994, p. 114.
- 30, 31. Mihai Botez, *România despre ei înșiși*, Ed. Litera, București, 1992, p. 62.
32. Doina Cornea, *L'Alternative*, nr. 19, nov.-dec., 1982, p. 35.

ANDRA LĂZĂROU – graduated this year at the Faculty of Political Science and Public Administration, University of Bucharest.

Document

Evidența rețelei informative a aparatului de Securitate (IV)

(urmare din numărul trecut)

Evidența specială a rețelei informative este organizată astăzi la unitatea centrală, cît și la subunitățile teritoriale în următoarele compartimente:

1. – **Evidența alfabetică**, care cuprinde cîte un exemplar al fișelor model 1, cu privire la colaboratorii, informatorii, rezidenții și gazdele caselor de înștiințiri, ce sănătățile în legătura unităților de securitate, a celor cu care s-a încheiat legătura cît și a celor a căror recrutare a eşuat.

Această evidență este organizată în ordine strict alfabetică și folosește la furnizarea de date asupra tuturor persoanelor a căror verificare este solicitată de către toate organele ce au acest drept.

2. – **Evidența pe unități și probleme**, care concentrează date cu privire la existența și mișcările survenite în rețea informativă activă, a unităților securității statului.

Pentru a putea ține o evidență la zi, capabilă să oglindescă numărul și mișcările survenite în rețea informativă, acest compartiment are o formă de organizare unică, pentru toate unitățile de evidență, unde fișele se organizează pe unități informative, cum ar fi de exemplu:

- Direcția I-a.
- Direcția II-a.
- Direcția III-a, etc., iar în cadrul acestora pe categorii:
 - colaboratori,
 - informatori,
 - rezidenți,
 - gazde case de înștiințiri.

Fișele din categoriile de colaboratori și informatori sunt aranjate pe unități și problemele în care sunt dirijați, iar în interiorul fiecărei probleme, în ordinea strict alfabetică.

Fișele din categoriile de rezidenți și gazde case de înștiințiri, sunt aranjate pe unități, iar în cadrul acestora în ordinea strict alfabetică.

În scopul întocmirei situațiilor statistice și a unor documentarii privind dinamica rețelei infor-

mative, care să oglindescă în mod real toate schimbările survenite într-o perioadă de timp, în cadrul acestui compartiment este organizat în mod separat un subcompartiment denumit "MIȘCARE", în care pînă la întocmirea situațiilor statistice, sunt păstrate fișele persoanelor nou recrutate, reactivizate, primite de la alte unități de securitate, scoase din rețea, predate altor unități de securitate, precum și a celor preschimbate dintr-o categorie în alta.

După întocmirea situațiilor statistice, fișele se introduc în evidență pe unități și probleme, la categoriile din care fac parte.

De reținut este faptul că în baza comunicărilor scrise făcute de către unitățile informative, cu privire la schimbările intervenite în rîndul persoanelor ce fac parte din rețea, unitățile de evidență fac mențiunile necesare astăzi pe fișele din compartimentul evidenței alfabetice cît și pe cele din compartimentul pe unități și probleme, în scopul de a menține în permanență o evidență clară și a furniza date reale, atunci cînd sunt solicitate, despre aceste persoane.

– II –

Aplicarea noilor "Instrucțiuni privind activitatea de evidență, dispecerat și arhivă", asigură o mai bună conspirare a persoanelor ce fac parte din rețea informativă, prin aceea că au fost luate măsuri de a înlătura unele date, a căror existență puteau duce la cunoașterea cu mai multă ușurință a acestora și de către alii ofițeri, în afara celor ce le au în legătură personală.

Dintre aceste măsuri scoatem în evidență următoarele:

- persoanele nou recrutate, nu se mai înregistrează în registrul jurnal, fapt ce atrage după sine înlătura posibilității de cunoaștere a numărului de persoane ce fac parte din rețea, de către ofițerii din aparatul informativ, care întâi primeau coperti ce purtau numărul de înregistrare, din care se putea trage concluzia asupra numărului total al rețelei la data res-

pectivă. De asemenea, prin desființarea registrului jurnal, s-a înlăturat posibilitatea ca într-o eventuală situație specială, un document unic în care erau concentrate date despre toate persoanele ce fac sau au făcut parte din rețea, să cadă în mâna unor persoane interesate;

- din conținutul fișei model 1, au fost excluse rubricile privitoare la domiciliu, locul de muncă, numele conspirativ și numele ofițerului ce are în legătură persoana respectivă, lucru ce înlătura posibilitatea ofițerilor de la unitățile informative de a cunoaște cine sunt persoanele din legătură altor ofițeri și în același timp nici lucrătorii de la evidența specială a rețelei informative nu mai pot cunoaște acest lucru.

Pe lîngă cele arătate mai sus, au fost luate și unele măsuri de ordin local, care contribue la înlăturarea posibilităților de deconspirare a persoanelor ce fac parte din rețea informativă, cum ar fi de exemplu:

- în cadrul biroului, care se ocupă cu evidența specială a rețelei informative, nu are voie să intre nici o persoană, în afara celor care își desfășoară activitatea în acest compartiment, excepție făcând conducerea unității și cei care au aprobarea șefului unității. Menționăm că primirea materialelor de la ofițerii unităților operativ-informative, cît și darea unor relații, se face la ghișeu;

- nu se mai dau nici un fel de relații prin telefon, referitor la persoanele care figurează în evidența specială a rețelei informative, ci numai relații ce privesc anumite procedee de muncă, cum ar fi de exemplu despre luarea în evidență, schimbări de la o unitate la alta, preschimbări dintr-o categorie în alta, etc. (fără a se pronunța numele persoanelor respective).

În încheiere, scot în evidență faptul că un mijloc prin care se face educație ofițerilor în spiritul conspirativității și vigilanței, îl constituie temele profesionale și politice, cît și anumite cărți editate cu specific muncii de securitate.

Evidența bazei de lucru

Sînt multe sectoare de activitate – inclusiv aceea al securității statului, unde se concentrează informații și documente secrete de stat, care dacă ar fi obținute de către serviciile de spionaj, le-ar ușura în mare măsură activitatea pe care o desfășoară.

Tocmai de aceea se impune ca sarcină permanentă, sporirea vigilanței și conspirativității față de orice încercări a unor elemente descompuse, antisociale, pe care forțele reacționare din afară se pot sprinji în scopul de a lovi în orînduirea de stat și cuceririle poporului.

Evidența bazei de lucru, are importanță sa bine stabilească în activitatea organelor de securitate, știind că ea pune la dispoziție date reale despre persoane, faptele și evenimentele lucrate activ de către unitățile informative, sau se desfășoară urmărirea penală asupra lor.

Acastă evidență, pentru a corespunde nevoieștilor muncii informative, prevede un sistem unic de reguli, stabilite prin instrucțiunile și regulamentele elaborate de conducerea ministerului, reguli a căror îndeplinire este obligatorie de către fiecare lucrător.

CUPRINSUL, FORMELE ȘI ORGANIZAREA BAZEI DE LUCRU.

Evidența bazei de lucru cuprinde date despre: persoanele din supravegherea informativă generală; persoanele și faptele asupra căror se desfășoară urmărirea informativă specială; persoanele și faptele asupra căror se desfășoară urmărirea penală.

Formele de evidență ale bazei de lucru sunt:

- dosarele de problemă și de obiectiv, pentru supravegherea informativă generală;
- dosarele, de urmărire informativă, pentru urmărirea informativă specială;
- dosarele de urmărire penală;
- dosarele de problemă și de obiectiv se înființează sau se desființează cu aprobarea șefului de unitate sau adjuncților săi.

Introducerea sau scoaterea persoanelor din evidență dosarelor de problemă și de obiectiv se aprobă

de către șefii nemijlociți ai lăzătorilor care răspund de problemă sau obiectivul respectiv.

Dosarul de urmărire informativă se deschide cu aprobarea șefului nemijlocit al lăzătorului care urmează să rezolve cazul.

Încetarea urmării informative se aprobă de către șeful celui care a dispus măsura deschiderii.

Dosarele de urmărire penală cuprind date despre persoanele și faptele asupra cărora se efectuează activitatea de urmărire penală.

Evidența bazei de lucru se organizează:

- La Centrele de evidență, pentru persoanele și faptele care formează obiectul urmăririi informative speciale și urmăririi penale pe întreaga țară, precum și pentru persoanele din supravegherea informativă generală aflate în dosare de problemă și de obiectiv, deschise de unitățile centrale de securitate din aparatul central.

- La subunitățile de evidență teritoriale și de contrainformații militare, pentru toate persoanele din supravegherea informativă generală; persoanele sau faptele din supravegherea informativă specială și urmărire penală, de pe raza lor de activitate.

Evidența bazei de lucru se realizează prin:

- fișe model 2, întocmite pentru persoanele aflate în supravegherea informativă generală – prin dosare de obiectiv sau de problemă și în urmărire informativă specială – prin dosare de urmărire informativă;

- fișe model "B" pentru faptele cu autori necunoscuți, luate prin dosare de urmărire informativă;

- fișe model 3 pentru persoane sau fapte cu autori necunoscuți, care formează obiectul urmăririi penale.

Fișele se organizează după următoarele criterii:

a. - fișele persoanelor luate prin dosare de urmărire informativă; pe unități și subunități de securitate; pe infracțiuni – trădare, subminarea economiei naționale, etc. –, iar în cadrul acestora în ordine alfabetică;

b. - fișele privind faptele cu autori necunoscuți care formează obiectul dosarelor de urmărire informativă; pe unități și subunități; pe categorii de fapte – incendii, explozii, etc. –, iar în cadrul acestora, în ordinea crescăntă a numerelor de înregistrare a dosarelor;

c. - fișele persoanelor din dosarele de problemă și obiectiv; pe unități și subunități, în ordinea crescă-

dă a numerelor de înregistrare a dosarelor, iar în cadrul acestora în ordine alfabetică;

d. - fișele privind persoanele și faptele ce fac obiectul urmăririi penale: pe unități și subunități; pe stadii de rezolvare – în curs de cercetare, trimise pentru soluționare la procuratură, în curs de judecată –, iar în cadrul acestora în ordine alfabetică;

e. - evidența persoanelor avertizate sau puse în dezbatere publică se organizează la Centrul de evidență – pe unitățile aparatului central – și la subunitățile de evidență teritoriale și de contrainformații militare, pentru persoanele de pe raza lor de competență, pe baza fișei model 2, care va fi completată și trimisă în termen de 10 zile la organele de evidență;

f. - fișele privind persoanele aflate în curs de executarea pedepsei închisorii, în ordine alfabetică;

g. - evidența persoanelor în ale căror cauze s-a dispus clasarea, scoaterea de sub urmărire, încetarea urmăririi penale, achitarea, precum și ale celor care au executat pedeapsa.

Fișele sunt organizate pe ani de soluționare a cauzei pe ani de eliberare – în cazul condamnaților –, pe profesii, pe antecedente politice, pe infracțiuni, iar în cadrul acestora, în ordine alfabetică.

Pentru cunoașterea dinamicii bazei de lucru, fișele persoanelor și faptele cu autori necunoscuți nou luate în evidență ori primite de la alte unități, cît și cele în a căror situație au intervenit schimbări – au fost trecute dintr-o formă de evidență în alta, au fost transferate de la o unitate la alta, s-a încetat urmărirea informativă, au fost reținute, arestate, trimise în justiție, condamnate, au decedat – vor fi păstrate într-un compartiment separat intitulat "MIȘCARE" pînă la întocmirea situațiilor statistice, după care, fișele vor fi repartizate în compartimentele corespunzătoare ale evidenței bazei de lucru.

Fișele privind persoanele și faptele cu autori necunoscuți care formează obiectul urmăririi penale – prin dosare de urmărire informativă specială – vor fi organizate pe unități și subunități de securitate; pe infracțiuni – trădare, subminarea economiei naționale, etc. –, iar în cadrul acestora, în ordinea crescăntă a numerelor de înregistrare a dosarelor;

Fișele care privesc persoanele de mai sus vor fi organizate pe unități, pe forme de evidență, pe ani de rezolvare și în ordine alfabetică, iar cele ce privesc fapte cu autori necunoscuți, în ordinea numerelor de înregistrare.

(continuare în numărul viitor)

Remanierea

IULIU ROSTAȘ

Unul dintre evenimentele cele mai mediatizate în ultimul timp a fost remanierea guvernamentală. Mass media a făcut numeroase speculații: cine vor fi cei înlocuiți? cine sunt noii miniștri? de la ce partide? – iată doar cîteva întrebări devenite obsesive. După negocieri între partidele din coaliția guvernamentală, care păreau interminabile, marți, 2 decembrie, premierul Ciorbea a anunțat noii membri ai cabinetului. Soluția la care s-a ajuns a produs surprize, una dintre ele constituind-o prezența pe lista noilor miniștri a cîtorva personalități de marcă neînregimentate politic.

Explicația dată de Putere remanierei guvernamentale este prea simplistă: aceasta era necesară deoarece "imaginile guvernului se erodase foarte mult". Pentru un guvern care și-a propus să înfăptuiască reformă, imaginea nu este un criteriu viabil de analiză a activității sale. Criteriul de bază în analiza unei guvernări este performanța instituțională. Deși nu se poate nega existența unei legături între aceasta și imagine, slaba performanță instituțională a cabinetului Ciorbea este factorul determinant al remanierei.

Orizontul de așteptare al cetățenilor era destul de ridicat după cîștigarea alegerilor și formarea guvernului CDR-USD-UDMR. Datorită campaniilor desfășurate de noua putere pentru integrarea României în structurile europene și euroatlantice, orizontul de așteptare a crescut. Deși părea un avantaj al puterii, mobilizarea unui mare număr de cetățeni în aceste campanii s-a transformat într-un dezavantaj.

Eșecul campaniilor de integrare în NATO și UE a reorientat atenția cetățenilor spre politica externă. Combinată cu eșecul campaniilor anticorupție și cu ritmul lent în care se desfășura reforma, acestea au avut ca rezultat scăderea rapidă a nivelului de încredere al cetățenilor în guvern. Datele sondajelor de opinie realizate în luniile martie, iulie și septembrie sunt elovente în acest sens, așa cum arată ele în tabelul de mai jos.

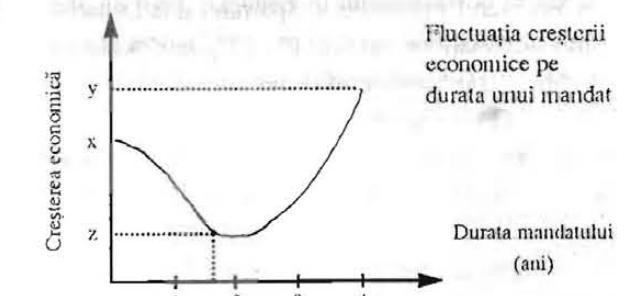
Întrebare: Câtă încredere aveți în Guvern?

	martie Metro Meova	iunie CURS	septembrie LUAS
Puțină	47	49	54
Multă	45	45	42
Indice de încredere	-2	-4	-12

Discrepăția între orizontul de așteptare al cetățenilor și măsura în care guvernul a răspuns acestor așteptări este ceea ce a determinat schimbarea unor membri ai cabinetului. Liderul Partidului Democrat, Petre Roman, într-un interviu acordat publicației *Cotidianul*, afirmă că "remanierea a fost victoria opiniei publice" și a avut ca obiectiv dinamizarea reformei și ridicarea eficienței funcționării guvernului.¹

Procesul îndelungat al remanierei a avut un efect negativ asupra reformei. Negocierile dintre partide au durat prea mult, axîndu-se pe schimbarea unor persoane și prea puțin pe schimbarea structurală. Premierul a anunțat că noua organigramă a guvernului va fi stabilită abia după două săptămâni. Așadar, după două luni de negocieri, în care mecanismul decizional al instituțiilor statului a fost blocat, remanierea nu a adus cu sine și deblocarea acestora. Efectele asupra reformei nu s-au lăsat așteptate: inflația – cel mai vizibil efect – a început să crească.

La nivel teoretic, un guvern care aplică o terapie de soc ia măsurile impopulare în primul an și ju-mătate de guvernare, iar din al doilea an al mandatului nivelul creșterii economice și nivelul de trai al populației au un curs ascendent, guvernările urmăind să-și mărească șansele în competiția electorală (vezi figura).

În mod normal, $y > x$, iar z corespunde valoii 1,5 pe axa "Durata mandatului"

Dacă ținem cont de ritmul reformei și de faptul că în ultimele două luni aceasta a stagnat, se poate realiza efectul acestor negocieri prelungite asupra reformei. Guvernul nu a știut să profite de sprijinul popular de care se bucura în primele luni, cînd populația ar fi suportat măsuri dureroase; acum ea este mult mai rezistență. Remanierea poate fi privită în multe moduri. Premierul a văzut în remaniere o treaptă a reformei administrației publice, care are ca scop simplificarea

procedurilor, clarificarea modului de funcționare, stabilitarea de atribuții clare și de responsabilități precise pentru aparatul de lucru al guvernului. Remanierea poate fi privită și ca o parte a bilanțului primului an de guvernare. Partidele din opoziție au interpretat-o ca pe un eșec total al programului de guvernare. PDSR a renunțat la moțiunea de cenzură pe care intenționa să o depună la prezentarea bilanțului de guvernare a cabinetului Ciorbea. Adrian Năstase, declarând agenției de presă Mediafax că "remanierea echivalează cu o moțiune de cenzură pe care guvernul însuși și-a depus-o".

Una din noutățile aduse de remaniere este faptul că nu s-a mai ținut cont de algoritmul rezultatelor obținute în alegeri și în baza căruia s-a stabilit compoziția guvernului în 1996. Avantajul oferit atunci era formarea relativ rapidă a cabinetului, dar s-au negat persoane și nu direcții de acțiune. Aplicarea lui pe mai departe a creat tensiuni în cadrul coaliției majoritare. Negocierile în vederea remanierei au durat atât de mult pentru că liderii partidelor au încercat să impună drept criteriu algoritmul și nu competența și eficiența. Apli- carea algoritmului putea conduce la o "rotire a cadrelor" și nu la o remaniere. Faptul că nu s-a mai ținut cont de algoritm a dus la ruperea echilibrului compoziției guvernului. Astfel, PNȚCD a pierdut Ministerul Reformei, Ministerul Finanțelor, Ministerul Educației Naționale și Ministerul Sănătății; i-au revenit în schimb Ministerul Industriei și Comerțului și Ministerul Privatizării nou creat. PNI, a pierdut Ministerul Industriei și Comerțului, numind alte persoane la Ministerul Turismului și Sportului și la Departamentul Informațiilor Publice; PSD a înlocuit persoana de la Ministerul Mediului și Pădurilor.

O altă nouă o constituie supunerea spre aprobația parlamentului a listei noilor miniștri. Prin aceasta se încearcă acoperirea unui "gol" al Constituției. Să nu uităm că guvernul Văcăroiu a ajuns la sfîrșitul mandatului doar cu 3-4 miniștri din cei care au fost aprobati de parlament; în lipsa unei legi privind răspunderea ministerială, aprobația de către parlament a schimbării membrilor guvernului este o procedură necesară.

Realizări și nerealizări

În ceea ce privește realizările și nerealizările guvernului, este semnificativ faptul că remanierea s-a făcut o dată cu prezentarea bilanțului primului an de guvernare. De altfel, la conferința de presă din 2 dec-

embrie, premierul nici nu a prezentat bilanțul, ci doar remanierea. Bilanțul premierului, prezentat în fața parlamentului, este unul pozitiv. Accentul a fost pus doar pe realizări:

- liberalizarea prețurilor, a ratei de schimb valutar, a comerțului;
- neintervenția în activitatea BNR privind politica monetară și valutară;
- diminuarea subvențiilor mascate și reducerea drastică a subvențiilor către agricultură și industrie;
- reducerea cu o treime a deficitului bugetar și a pierderilor din economie;
- închiderea întreprinderilor fără șansă de redresare;
- protejarea depunerilor bancare ale populației;
- înălțarea monopolului statului în sectorul agricol și acordarea de subvenții în mod direct țăranilor;
- restructurarea sectorului minier;
- accelerarea privatizării, reușindu-se privatizarea mai multor întreprinderi decât s-au privatizat în ultimii patru ani;
- protejarea grupurilor vulnerabile ale populației prin creșterea pensiilor, alocațiilor și a ajutoarelor de somaj;
- schimbarea imaginii României în lume.

Pentru cinea care nu cunoaște situația exactă din România, realizările mai sus enumerate par a fi extraordinare. Însă, ceea ce contează sau ar trebui să conteze este cum s-au îmbunătățit sau vor îmbunătății aceste măsuri viața cetățeanului obișnuit. Pentru evaluarea corectă și realistă, raportarea trebuie să se facă la vîrstă cetățeanului, a acelui care votează în alegeri, și nu la ceea ce a făcut fostul guvern. Puterea trebuie să răspundă la necesitățile și interesele cetățenilor, iar modul cum aceștia apreciază funcționarea instituțiilor statului este un criteriu în aprecierea activității puterii.

Cele afirmate mai sus nu înseamnă o negare a tot ceea ce a făcut guvernul Ciorbea. Ele constituie un punct de reper pentru realizările și nerealizările acestuia, iar modul de raportare a forțelor politice la acesta dă măsura calității vieții politice din România. Ceea ce trebuie să primeze sunt interesele cetățeanului și nu ale formațiunilor politice. Forțele politice au funcția de a selecta și agregă interesele membrilor societății pe baza căror își desfășoară programele politice și de guvernare.²

Despre nerealizări, premierul a vorbit prea puțin. La o analiză atentă a succeselor guvernului se poate constata că fiecare punct are un "dar...", inflația

dă semne de creștere, rata de schimb valutar nu s-a stabilizat, producția industrială și investițiile au scăzut, aportul de capital străin nu a fost cel așteptat, rata șomajului a crescut, nivelul de trai al populației a scăzut etc. Căror motive se datorează aceasta?

S-a recunoscut că au fost și greșeli. În discursul de la conferința de presă privind remanierea, premierul a enumerat câteva motive: lipsa de comunicare dintre membrii guvernului, dintre acestia și populație, lipsa de rapiditate și fermitate, disfuncțiile datorate algoritmului, existența unui aparat burocratic supradimensionat, inert și nespecializat, lipsa de inițiativă a cățărenilor și, bineînțeles, moștenirea dezastroasă de la vechiul regim. Trebuie spus că orice analiză a activității guvernului după un an de la instalarea sa nu poate ignora situația de la care s-a pornit. Dar aceasta nu poate constitui o scuză pentru eșecurile și nerealizările guvernului. Se pare că premierul a "uitat" să enumere motivele principale. În cele ce urmăreză vom încerca să le identificăm.

1. Actuala coaliție nu a avut un program politic clar și coerent în cadrul negocierilor, discuțiile nu s-au purtat pe probleme de fond și direcții de acțiune, ci pe numele unor persoane. Măsurile luate de guvern au fost de multe ori contradictorii. Această lipsă de claritate în acțiunile întreprinse a dus la o lipsă de comunicare între guvernări și guvernați, lipsă de rapiditate și fermitate din partea guvernărilor.

2. Măsurile de reformă în domeniul economic nu au fost sprijinite de reforma instituțională și legislativă. Există instituții ale căror atribuții sănătoase sau se suprapun cu ale altora. La fel, există legi care nu mai corespund realității și care trebuie schimbată. Sunt necesare legi în ce privește administrația publică locală care să ofere o autonomie reală, o lege a răspunderii ministeriale, una a investițiilor, a finanțelor publice și a reformării sistemului ca întreg.

3. Celebrii algoritmi determină polemici dure între partidele din coaliția majoritară și între miniștri. El a dus la o lipsă de coordonare a activității diverselor ministere sau la blocarea mecanismului decisional al instituțiilor statului, așa cum a fost cazul cu remanierea.

Cine sunt noii miniștri?

Aceasta a fost întrebarea obsesivă din ultimele două luni. Înainte de a-i prezenta pe noii membri ai guvernului, se pune întrebarea care au fost criteriile ce

au stat la baza schimbării foștilor miniștri. Păstrarea cîtorva persoane controversate la conducerea unor miniștri, care au înregistrat eșecuri, ne arată că nu competența și eficiența – criterii fundamentale în aprecierea activității unei instituții – au stat la baza remanierei. Premierul a afirmat că cei schimbați nu s-au adaptat pe deplin rigorilor administrative, uitând să precizeze care sunt aceste rigori. Formula la care s-a ajuns este una acceptată în mare măsură de forțele politice.

Daniel Dăianu – ministru Finanțelor

Ilie Șerbănescu – ministru Reformei

Andrei Marga – ministru Educației Naționale

Ion Victor Bruckner – ministru Sănătății

Mircea Ciubara – ministru Industriei și Comerțului

Valentin Ionescu – ministru Privatizării

Crin Antonescu – ministru Tineretului și Sportului

Sorin Frunzăverde – ministru Mediului, Apelor și Pădurilor

Sorin Botez – ministru delegat pe lîngă primul-ministrul pentru DIP

Se poate constata că în posturi-cheie au fost propuse personalități de valoare ale societății civile. Prin cooptarea acestora s-a mărit gradul de competență a echipei guvernamentale. Decizia aparține președintelui Constantinescu și premierului și prea puțin partidelor politice – îngrijorate de pierderea unor miniștri –, ea fiind luată în doar două zile. Așadar, nu a primat interesul național, ci cuvîntul președintelui.

Descrii, problema s-a pus dacă remanierea este de fond. Argumentul premierului în favoarea acestora este schimbarea unei treimi din membrii cabinetului. Însă, ceea ce contează și ceea ce se cere noii echipe guvernamentale este stabilirea unui program de reformă cu un calendar și direcții de acțiune bine definite. Abia atunci se poate afirma că remanierea a fost una de fond.

De ce s-a optat pentru această formulă? Partidele care formează coaliția nu au putut face față unor responsabilități atât de mari sau nu dispun de resurse umane? Explicația trebuie dată în termeni de elită și funcții ale partidelor politice. În România, elita profesională și elita politică nu se suprapun, deoarece în determinarea lor se aplică criterii diferite: pentru elita profesională se aplică criteriul meritocratic, iar pentru elita politică se aplică criteriul altimetric.³ În ce privește partidele politice, una dintre funcțiile lor este selecția personalului guvernamental. Modul de selecție își pune amprenta asupra politicii și performanței in-

situational. Dacă ținem cont de foate acestea și de depreciera imaginii guvernului, se poate afirma că, într-o oarecare măsură, partidele, în special cele în care antiselecția este pregnantă, au acceptat acestă formulă și pentru a-și reduce responsabilitatea guvernării.

Unele dintre nerealizările cabinetului au fost cauzate și de prestația premierului. Pentru a evita necoordonarea declarațiilor publice venite din cadrul executivului și pentru "ca decizii care au impact asupra întregii societăți să nu mai fie luate de miniștri fără a-mi fi fost aduse la cunoștință în prealabil"¹, premierul a stabilit unele "comandamente", omogenitate, coerentă și disciplină. Prestația slabă a premierului a fost determinată de mai mulți factori, printre care și faptul că domnia sa nu are o bază politică în partid, precum și formăria sindicală care explică cedările în fața presiunii sindicatelor.

Oricum, remanierea a fost rezolvată într-un mod "serică", nu însă și problemele guvernării. Rămîne de văzut dacă noii miniștri vor rezolva aceste probleme și dacă noua formulă este și "bună". □

NOTE:

1. A se vedea în acest sens *Cotidianul*, nr. 281, 4 decembrie 1997.
2. Această funcție diferențiază grupurile de interes de partidele politice. A se vedea Rod Hague, Martin Harrop, Shaun Breslin, *Political Science. A Comparative Introduction*, New York: St. Martin's Press, 1993.
3. Pentru o discuție avizată pe acestă temă, a se vedea Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited*, New Jersey: Chatham House Publishers, 1987, cap. 6, în special p. 142-144.
4. Citat din discursul premierului la conferința de presă privind remanierea.

IULIU ROSTAȘ – graduated this year from the Faculty of Political Science and Public Administration, "Babeș-Bolyai", University of Cluj. He works at the Department for the Protection of Ethnic Minorities.

BRIAN CROZIER, HANS HUYN,
CONSTANTINE MENGES, ÉDOUARD SABLIER
Fenixul roșu

traducere de Mihai Elin

București, Editura Agnă, 1997
pag. 302, leu 8.500

Patru specialiști occidentali, care au lucrat fie pentru servicii de *intelligence*, fie pentru ministeralele apărării și de externe din Franța, SUA, Marea Britanie și Germania, își pun o serie de întrebări cu privire la ceea ce s-a întâmplat cu foștii mii de agenți KGB, STASI etc. Ei vor să afle care sunt forțele ce dețin puterea în fostul imperiu sovietic, ce atitudine au noii lideri față de Occident, față de democrație, iar răspunsurile pe care le dău nu sunt dintre cele mai linișitoare. O carte care, chiar dacă pune judecățea teoriilor conspiraționiste, admite că există și forțe politice care promovează reforma.

GEORGE CROWDER
Anarhistul. Godwin, Bakunin, Proudhon și Kropotkin

traducere de Louis Ulrich Rinaldo

București, Editura Antet, 1997
pag. 260, leu 15.500

Lucrarea lui Crowder tratează concepțiile anarhiștilor clasici din secolul al nouăsprezecelea: Godwin, Bakunin, Proudhon și Kropotkin. Este vorba despre o abordare descriptivă, ce analizează anarhistul ca teorie politică. Meritul cărții constă în faptul că face o diferențiere netă între sensul comun al anarhici – cel de absență a ordinii – și cel de ideal al anarhiștilor – societatea fără conducător sau guvern. Este interesant de văzut în ce măsură opinioarea celor patru în ceea ce privește anarchismul se ascenă, se diferențiază sau se completează, dar și posibilele perspective de renăștere a anarchismului în viitor. Această carte oferă argumentele centrale, definitorii ale anarchismului clasic – curent antiautoritar al istoriei gîndirii occidentale.

Quo vadis, ONU ???

CRISTINA VASILIOIU

Dacă pentru secolul XX prima organizație internațională al cărei scop fundamental îl constituia menținerea păcii și securității în lume a fost Liga Națiunilor, al cărei certificat de naștere s-a semnat prin Tratatul de la Versailles în 1919, cea de-a doua organizație, incluzând în prezent aproape toate statele planetei, a luat ființă în 1945.

Națiunile Unite desemnau inițial națiunile aliate împotriva Germaniei, Italiei și Japoniei. La 1 ianuarie 1942, 26 de țări au semnat Declarația Națiunilor Unite, document în care se stabilau obiectivele de război ale puterilor aliate. Cum era de așteptat, "Cei Trei Mari", i.e. Statele Unite ale Americii, Regatul Unit al Marii Britanii și Uniunea Sovietică, au avut un rol-cheie în schițarea prerogativelor nouului for și în desemnarea funcțiilor și structurilor sale de decizie. Unii istorici consideră însă că baza noii organizații fusese pusă încă din august 1941, o dată cu semnarea de către Roosevelt și Churchill a Cartei Atlantice.

Incontestabil, primul pas semnificativ în structurarea Organizației Națiunilor Unite a fost făcut în 21 august – 7 octombrie 1944, la Conferința de la Dumbarton Oaks – Washington D.C., unde s-a reunit Grupul Celor Patru (SUA, Marea Britanie, URSS și China). Cu toate că au stabilit de comun acord atât scopurile majore, cât și structura și funcțiile noii organizații mondiale, Cei Patru nu au reușit să ajungă la un consens în privința procedurilor de vot și de dobândire a statutului de membru plin.

În februarie 1945, la Yalta, "Cei Trei Mari" reiau și discuțiile privind ONU și stabilesc criteriile de delimitare a autoritatii Consiliului de Securitate. Propunerile făcute la Dumbarton Oaks și modificările aduse la Yalta au constituit, în 25 aprilie 1945, baza negocierilor pentru documentul care, două luni mai tîrziu, în 26 iunie, se va semna la Conferința de la San Francisco de către reprezentanții a 50 de națiuni: Carta Națiunilor Unite. Adoptată în unanimitate și semnată la 26 iunie 1945, Carta a intrat în vigoare la 24 octombrie 1945.

Scopurile și principiile Organizației Națiunilor Unite sunt descrise de Cartă, principiul fundamental fiind cel al respectării suveranității și egalității statelor

membre. Alte principii de bază sunt: neamestecul în treburile interne, ajutorul reciproc, tratarea pe cale pașnică a disputelor – forță sau amenințarea cu forță fiind contra Cartei.

Noii membri sunt admisi la recomandarea Consiliului de Securitate și prin obținerea votului pozitiv a 2/3 din numărul membrilor Adunării Generale. De altfel, admiterea de noi membri a generat de multe ori controverse, exemplul edificator constituindu-l admisierea Republicii Populare Chineze, a cărei cerere a fost sistematic adusă în atenția fiecărei sesiuni a Adunării Generale din 1950 pînă în 1971 și sistematic respinsă cu succes datorită eforturilor SUA, ferente susținătoare ale Taiwanului.

Același tip de problemă s-a ridicat și pentru așa-zisele "state divizate" – R.F. a Germaniei și RDG (devenite membre în 1973), Vietnamul de Nord și cel de Sud (Vietnamul a devenit membru în 1977, după reunificare), Coreea de Nord și Coreea de Sud (admise abia în 1991).

Organizația Națiunilor Unite are șase structuri principale: Adunarea Generală, Consiliul de Securitate, Consiliul Economic și Social (ECOSOC), Consiliul de Tutelă, Curtea Internațională de Justiție și Secretariatul.

ONU s-a implicat și se implică în tot ceea ce înseamnă viața internațională: de la acțiuni de menținere a păcii la probleme de mediu, de la problema drepturilor copilului la protecția stratului de ozon al planetei. Și totuși, dacă astăzi mai mult ca oricând ONU s-a angajat în servicii făcute tuturor națiunilor și popoarelor lumii, tot astăzi Organizația se confruntă cu probleme economice fără precedent.

Cotizațiile statelor membre se stabilesc în concordanță cu procedurile enunțate în Carta din 1945. Organizației i se interzice împrumutul de la diferite instituții comerciale, trebuind să se bazeze pe onorarea, de către statele membre, a obligațiilor stabilite prin tratatul de apartenență, de a plăti la timp și necondiționat, la 1 ianuarie al fiecărui an, taxele datorate. Contribuția fiecărei țări este calculată, potrivit unei formule aprobată de toate statele membre, pe baza locului pe care îl deține în economia mondială și a posibilității de a plăti.

La jumătatea lunii iulie 1997, statele membre datorau Organizației mai mult de 2,3 miliarde dolari SUA. Acest fapt periclităză nu numai buna îndeplinire a mandatului ONU, ci chiar existența în sine a Organizației. Din cele 2,3 miliarde de dolari, 1,6 miliarde reprezintă datorii pentru forțele de menținere a păcii, 681 milioane dolari pentru bugetul comun ONU și 8,7 milioane pentru Tribunalul Internațional.

Numai SUA au acumulat peste 1,4 miliarde dolari până în prezent, ceea ce reprezintă mai mult de jumătate din totalul deficitului. Din aceste 1,4 miliarde, Statele Unite ale Americii au de plătit 498 milioane dolari pentru bugetul comun ONU și 920 milioane dolari pentru forțele de menținere a păcii. La 1 august 1997, numai 78 din cele 185 de state membre erau la zî cu plăjile. Din cauza situației financiare precare, Secretariatul General a trebuit să asigure în 1996-1997 continuarea activității ONU bazându-se pe un buget cu 252 milioane dolari mai mic decât cel din perioada precedentă. Bugetul propus pentru 1998-1999 va duce la o altă reducere, cu aproximativ 120 milioane dolari. Personalul ONU, care numără în anii '80 120.000 salariați, a fost redus, ajungîndu-se în prezent la 9.000. Cel puțin straniu este faptul că, deși în principal SUA și alte state au insistat să se facă aceste reduceri dramatice, tocmai ele nu și-au onorat partea ce le revine din bugetul de austeraitate pe care îl aprobaseră.

Din acest punct de vedere, poate că cea mai impresionantă situație este cea înființată la capitolul "Forțele de menținere a păcii". Cunoscute publicului larg sub numele de "Căștile albastre" sau "Beretele Albastre", forțele de menținere a păcii sunt împuñărite de Consiliul de Securitate să ajute la traducerea în fapt a acordurilor de pace, să monitorizeze încetarea focului, să patruleze în zonele demilitarizate și să creze zone-tampon între forțe aflate în conflict.

ONU nu are o armată proprie. Pentru fiecare misiune de menținere a păcii, statele membre furnizează pe bază de voluntariat trupe și echipamente ale căror cheltuieli sunt compensate dintr-un buget special alocat. De multe ori, personalul militar angajat în astfel de operațiuni a fost însotit de personal civil, cu rol de observator. Adeseori avînd drept unică armă imparțialitatea, forțele de menținere a păcii se bazează în special pe persuașuire și pe acțiuni minime de forță pentru a detensiona relațiile și a preveni conflictele. Este o misiune periculoasă care, din 1945 pînă în pre-

zent, a plătit un tribut tragic, concretizat în pierderea a 1.500 de vieți omenești.

De la înființarea ONU și pînă în prezent s-au organizat 45 de misiuni de menținere a păcii, din care 30 au fost decise de Consiliul de Securitate din 1988 – anul în care ONU a primit Premiul Nobel pentru Pace –, pînă în 1997. Misiunile de menținere a păcii sunt decise de cele 15 state membre ale Consiliului – China, Franța, Federația Rusă, Marea Britanie și Statele Unite avînd drept de veto. În 1995, "Căștile Albastre" și echipamentele lor au costat 2,8 miliarde dolari, în special din cauza cheltuielilor implicate de misiunea din fosta Iugoslavie. În 1996, costurile au scăzut la 1,4 miliarde, iar cele pentru 1997 se cifrează la aproximativ 1,3 miliard dolari.

Toate statele membre sunt obligate să-și plătească partea care le revine din cheltuielile pentru "Căștile Albastre", parte convenită de comun acord. La 15 iulie 1997, statele membre datorau ONU 1,6 miliarde dolari cotizație pentru operațiunile curente și trecute de menținere a păcii. Din cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate, toți – cu excepția Marii Britanii și Franței – datorează diferite sume la acest capitol, SUA fiind, după cum am mai spus, datornicul cel mai important, cu 920 milioane dolari restanță.

Soldații din trupele de menținere a păcii sunt plătiți de propriile lor guverne, potrivit rangului și criteriilor naționale de salarizare. Țările care participă în mod activ cu personal la acțiunile de menținere a păcii li se restituie cheltuielile la o valoare stabilă de aproximativ 1.000 dolari/soldat/lună. Totodată, se rambursează și cheltuielile privind echipamentul. Dar, din păcate, rambursarea acestor cheltuieli este de cele mai multe ori făcută cu mare întârziere din motivele arătate mai sus. Din 1945, 110 națiuni au contribuit cu personal la constituirea "Căștilor Albastre". La 30 iunie 1997, pe primele locuri se situații Pakistan cu 1.662 soldați, Bangladesh cu 1.155, Iordanie cu 1.151 soldați, Polonia cu 1.116, Federația Rusă cu 1.099 și Canada cu 1.041 soldați.

Deși se enunță public aspirația la pace și securitate internațională, deseori faptele contrazic vorbele. Lipsa dorinței de cooperare și de găsire a soluțiilor de ieșire din conflict pe cale pașnică a statelor beligerante, precum și nefurnizarea de resurse suficiente de către statele membre au dus nu de puține ori la eșecul sau îngreunarea misiunilor de pace. Ca exemplu, în 1994, Secretariatul General a informat Consiliul de

Securitate că sunt necesari 35.000 de soldați pentru misiunca de menținere a păcii în Bosnia Herțegovina, misiune creată de Consiliu. Statele membre au autorizat prezența a numai 7.600 soldați și le-a trebuit un an pentru a furniza forța respectivă.

Ruanda, confruntată în 1994 cu evidența genocidului, avea nevoie, potrivit estimărilor Consiliului de Securitate, doar de 5.500 de "Căști Albastre". Statelor membre le-au trebuit aproape șase luni pentru a aduna efectivul, deși 19 guverne pledaseră pentru prezența în zonă, în stand-by, a 31.000 de "Căști Albastre".

Dacă ar fi să ținem cont numai de punctarea eforturilor făcute de ONU în misiunile de menținere a păcii și de dificultățile financiare cu care se confruntă Organizația la acest sfîrșit de mileniu, devine absolut legitimă o întrebare simplă: ONU va dispărea sau Mileniul Trei ne va rezerva plăcută surpriză a concertului armonios în care fiecare națiune își va interpreta cu abnegare partitura ce îi revine în Marea Orchestră Planetară? □

BIBLIOGRAFIE:

- Setting the Records Straight: Some Facts About the United Nations*, DPI/1815/Rev.11, August 1997.
- Kofi A. Annan, "Renewal amid Transition", *Annual Report on the Work of the Organization 1997*.
- United Nations Peace-Keeping*, DPI/1827, August 1996.
- "Accelerating Managerial reform for Results", United Nations/April 1997.
- Basic Facts About the United Nations*, DPI/N.Y., 1992.

CRISTINA VASILOIU – is Media Advisor with the United Nations Development Programme. She has Diplomas in Computer Sciences and Journalism, and received scholarships in UK, BBC World Service Training, on Journalism and Management; in Belgium, BRTN and Flemish Parliament, on TV Journalism and Politics.

Sfera Politicii

5 ani

Premiile Sfera Politicii

Redacția noastră are placerea de a-și anunța colaboratorii și simpatizanții că pe **18 decembrie 1997** va avea loc festivitatea aniversară a cinci ani de la apariția primului număr al revistei *Sfera Politicii*. Cu această ocazie, se vor decerna premiile *Sfera Politicii* pe anul 1997.

Un juriu compus din Vladimir Tismăneanu, Stelian Tănase, Dan Oprescu, Călin Anastasiu, Dan Pavel va acorda premii pentru cea mai bună traducere a unei lucrări de știință politică, precum și pentru cea mai bună lucrare românească originală de știință politică.

Așteptăm sugestiile și propunerile cititorilor noștri, pe adresa redacției revistei.

Redacția

Nisipuri mișcătoare

SEBASTIAN HULUBAN

Actuala criză politică din Golf pare rezolvată la această oră, din punct de vedere al dialogului diplomatic. Totul a pornit de la decizia liderului de la Bagdad, Saddam Hussein, de a-i expulza de pe teritoriul irakian pe reprezentanții americanii ai Comisiei Speciale a Națiunilor Unite (UNSCOM), al căror scop era verificarea potențialului militar nuclear, chimic și biologic (ABC) al armatei irakiene. „Lucrurile se precipitaseră” – declara Richard Butler, șeful comisiei de inspectori ai ONU – “în momentul în care reușiserăm să ne apropiem prea mult de unul din locurile în care armata irakiană producea și stoca, în secret, materiale și echipamente militare pentru războiul de distrugere în masă” (*weapons of mass destruction – WMD*).

După cum se știe, la sfîrșitul Războiului din Golf, administrația irakiană recunoștea că deține 75 de rachete “Scud”, dotate cu focoase chimice și biologice. Atunci, echipele ONU au distrus 30, iar Irakul a pretins că distrusese restul arsenaliului. Însă, recent, inspectorii UNSCOM au descoperit trei astfel de rachete, fabricate înaintea Războiului din Golf, ceea ce dovedea o dată în plus faptul că dictatorul irakian este departe de a respecta prevederile și rezoluțiile Consiliului de Securitate pentru a-și salva populația de la înfometare, în urma embargoului impus de ONU. Totodată, membrii UNSCOM recunosc faptul că administrația de la Bagdad nu a dovedit o reală cooperare niciodată: “am văzut oficiali irakieni arând documente și aruncând resturile lor într-un râu”, afirma Alan Dacey, asistent special al Centrului de Verificare și Monitorizare al ONU, din capitala Irakului.

Chestiunile geostrategice ridicate de această nouă criză a Golfului Persic sunt legate în special de pericolul reprezentat de arsenalul ABC al Irakului, iar în al doilea rînd de rolul jucat de Rusia prin implicarea ei în această problemă sensibilă din Orientul Mijlociu.

La o analiză atentă, se poate observa ușor că decizia lui Saddam Hussein nu vizează provocarea unui conflict armat cu Statele Unite. Astfel, după Războiul din Golf, capacitatea de luptă și de reacție a armatei irakiene a fost mult redusă. Înțind comparativ situația de dinainte și de după război, Irakul deținea 524 de aparate de zbor, față de 360 (nu toate operaționale) acum, 1,2 milioane militari față de 390.000 în prezent, 5.700 de tancuri față de 2.700 și 3.800 piese de artillerie (inclusiv focoase de rachete) față de 2.230 câte impotriva Aliaților armie biologie.

De cealaltă parte, armata americană are la această oră în zona Golfului o forță militară calitativ superioră: două baze aeriene de luptă mobile, respectiv portavioanele USS Nimitz și USS George Washington (ambele având la bord cîteva zeci de aparate de zbor F-14 Tomcat și F/A-18 Hornet, capabile să tragă serii de rachete și bombe ghidate de laser, patru avioane EA-6N, specializate în războiul electronic, precum și avioane de alertă, de supraveghere electronică etc.), de asemenea, trei baze militare terestre, în Kuwait, la Camp Doha (pentru război terestru și antiaerian) și bazele aeriene de la Incirlik (Turcia) și Taif (Arabia Saudită), ambele asigurînd patrularea deasupra zonii de interdicție impusă Irakului, la nord de paralela 36° și la sud de paralela 32°.

Totuși, Saddam Hussein a provocat această criză dintr-un alt motiv. El vizează posibilitatea de a masca și “proteja” mai bine arsenalul militar chimico-biologic care, se pare, a cunoscut o dezvoltare majoră după Războiul din Golf și care, alături de petrol, rămîne arma sa de sătaj cea mai periculoasă în fața Occidentului.

Existența unor arme de distrugere în masă (WMD) în posesia unor state considerate “în afara legii” de către comunitatea internațională (ca Irakul, Iranul sau Coreea de Nord) poate deveni un pericol imens. “Acest lucru creează o nouă față a războiului... și aceasta este reala amenințare cu care ne confruntăm la această oră în Golf: nu tipul clasic de războaie convențională de cucerire ce s-au desfășurat în cursul secolului XX... Criza din Irak, determinată de expulzarea inspectorilor americanii, reprezintă o provocare într-o manieră nouă a jocului global: războiul de distrugere în masă. De aceea, principala temere a Washingtonului este că nici cea mai sofisticată acțiune diplomatică nu poate fi suficient de capabilă în a dezamorsa amenințarea unui război chimico-biologic”¹ (*deadly germ warfare*). De altfel, președintele Clinton avertizează că tendința Irakului de a-și conserva și dezvolta potențialul militar ABC “este una din cele trei sau patru amenințări fundamentale la adresa lumii la această oră”. Precedentul utilizării armelor biologice și chimice de către Irak există încă din timpul războiului cu Iranul și al atacului împotriva kurzilor din 1988, încheiat cu un adevarat masacru. De altfel, se pare că și în Războiul din Golf, armata irakiană a utilizat împotriva Aliaților armie biologie.

Inspectorii ONU au stabilit că Irakul a produs de-a lungul anilor '80 circa 8.000 de litri de soluție cu germenii de Anthrax și circa 20.000 de litri de botox (agentul purtător al botulismului). Pentru a da doar un exemplu, “100 de kilograme de praf conținînd germenii de Anthrax, pulverizate dintr-un avion deasupra Washingtonului, în condiții climaterice obișnuite, pot provoca în cîteva ore moartea a aproximativ 3 milioane de oameni”.² Deși convențiile internaționale au interzis întotdeauna utilizarea armelor biologice și chimice în timpul războiului, experții în *intelligence* consideră că “16 țări, inclusiv China, Libia și Coreea de Nord, își mențin și dezvoltă în continuare proiectele militare de acest gen”.³

Deși s-a urmat modelul clasic al *escaladării*⁴ conflictului, Statele Unite au fost (și rămîn) mult mai hotărîte de această dată în tranșarea “afacerii Saddam”, față de acțiunile anterioare, din 1993 și 1996, care au constat doar în bombardarea cu rachete Tomahawks a unor dispozitive strategice irakiene. De această dată, scopul americanilor vizează, la punctul minim, forțarea autorităților irakiene de a reprimi echipa de inspectori UNSCOM, iar, la punctul maxim, “soluția finală”, adică răsturnarea de la putere a lui Saddam Hussein (prin bombardarea reședințelor sale, a cîmpurilor petroliere și a Gărzi sale Republicane).⁵ Totuși, soluția maximă pare a nu mai fi operațională, o eventuală asasinare a dictatorului irakian putînd crește rata de antipatie americană în Orientul Mijlociu. Saddam Hussein ar putea ajunge un martir, iar SUA ar rămîne “The Great Satan”, armele biologice și chimice ușind deveni mijlocul ideal de răzbunare.

Un fapt mai puțin obișnuit, petrecut cu ocazia acestei noi escaladări a conflictului în Golf, îl-a constituit atitudinica de reținere a unor state din Orientul Mijlociu și zona Golfului în față intenției de intervenție a SUA împotriva Irakului. Turneu fulger efectuat de Secretarul de Stat american Madeleine Albright în zonă, în căutarea unor posibili aliați pentru SUA, nu a fost chiar încununat de succes, state ca Arabia Saudită, Qatar sau Bahrein exprimîndu-și rezervele față de eventualitatea unei acțiuni militare americane. De altfel, mediile de presă nu au ezitat în a cataloga acest eveniment ca o creștere a sentimentelor antiamericane în zona Orientului Mijlociu. Acest fapt ar fi posibil, din pricina radicalismului practicat de Benjamin Netanyahu, premierul Israelului (aliat clasic al SUA), în problema arabo-palestiniană, față de care însă, în ultimul timp, administrația de la Washington D.C. a început să-și exprime rezerve. Un alt factor îl constituie revenirea “în foră” a Rusiei în problemele diplomatice încîlcite din Orientul Mijlociu. Aici trebuie să ținem cont de turneu lui Evgenii Primakov în Orientul

Mijlociu, precum și de vizita premierului irakian Tariq Aziz la Moscova, în scopul obținerii sprijinului unui membru al Consiliului de Securitate al ONU în rezolvarea pașnică a crizei din Irak.

De altfel, de această dată, chiar și în cadrul discuțiilor purtate la Geneva de către reprezentanții permanenți ai celor cinci membri ai CS al ONU au apărut disfuncționalități în abordarea crizei. Astfel, în demersul său, SUA a avut ca aliat sigur doar Marea Britanie, celelalte trei țări – China, Franța și Rusia – exprimîndu-și dorința de soluționare diplomatică a conflictului, fără o intervenție militară. Acest fapt este determinat și de dorința celor trei de reluare a afacerilor petroliere cu Irakul (al doilea stat din zona Golfului în privința resurselor) stopate de embargo.

Astfel, pentru moment, criza pare a fi depășită, deoarece prin declarația comună rusu-irakiană (!) se stipulează ca echipa de inspectori UNSCOM să revină în Irak începînd cu 20 noiembrie. În schimb, acordul de la Moscova prevede ca “Rusia să contribuie activ la ridicarea căi mai rapide a sancțiunilor contra Irakului, cu aplicarea paragrafului 22 al Rezoluției 687 a Consiliului de Securitate”. Este vorba de ridicarea embargoului petrolier, dacă UNSCOM va dovedi că Irakul nu posedă arsenal ABC.

Se dovedește astfel clar că intenția Bagdadului a fost doar provocarea unei crize care să-i permită căsătigarea de timp pentru a putea “dosi” mai bine arsenalul chimico-biologic “mirosit de aproape” de inspectorii ONU. Totuși, pentru Washington, amenințarea irakiană (și nu numai) rămîne, iar actuala sa rezolvare este sortită a fi valabilă doar pe termen scurt, deoarece este imposibil ca Saddam Hussein să nu profite de “jucăria sa ABC” pentru a mai săntaja într-un fel sau altul comunitatea internațională.

NOTE:

1. “Can we stop Saddam”, *Newsweek*, November 24, 1997.
2. “Secret Weapon”, *Newsweek*, September 4, 1995.
3. “Showdown”, *Time*, November 24, 1997.
4. Joshua Goldstein. *International Relations*, Harper College Publishers, 1994, p. 63.
5. “Can we stop Saddam”, *op. cit.*

SEBASTIAN HULUBAN – graduated from the Faculty of Political Science and Public Administration, “Babeș-Bolyai” University of Cluj. He is working as journalist for *Jurnalul de dimineață*, Oradea.

The Fletcher Forum of World Affairs

Revista pe care o voi prezenta în acest număr apare sub egida prestigioasei The Fletcher School of Law and Diplomacy, din Medford, Massachusetts. Judecând după faptul că *The Fletcher Forum of World Affairs* are un *Editorial Board* în care predomină numele feminine, se poate spune că este vorba despre o publicație care a depășit multe din prejudecătile și inhibițiile tradiționale, fapt confirmat și de numărul prezentat mai jos: Sara Mason (*Editor-in-Chief*), Tara Holeman (*Managing Editor*), Kate Mahoney (*Business Manager*), Kim Baker și Daraffler (*Issues & Policy Editors*), John Furlow (*Special Features Editor*), Sarah Morris (*Book Reviews Editor*), Rebecca Wettmann (*Special Features Editor*). Revista apare de două ori pe an și se ocupă de studiul "aspectelor legale, politice, economice și diplomatice ale relațiilor internaționale". Deoarece numărul 2, Volume 21, Summer 1997 este primul pe care îl am în fața ochilor, nu pot decât să regret ceea ce editorii ne anunță că am pierdut din numerele anterioare. La întrebarea "Do you know what you missed?", răspunsul este dat de o listă de "thought-provoking articles and essays", publicate în ultimii zece ani, dintre care selectez și eu la rîndul meu: "John Anderson on third parties in the U.S." (1997); "Myron Weiner and Arthur Helton on migration issues", "Sharon Stanton Russell on global trends and national responses", "Mark Juergensmeyer on religiously inspired terrorism", "Sehail Hashmi on the resurgence of political Islam" (1996); "Anthony Lake on American power and American diplomacy", "Anthony D'Amato on the moral and legal basis for sanctions" (1995); "Jeri Laber and Robert Drinan on war crimes", "Admiral Paul David Miller on non-traditional missions" (1994); "Milovan Djilas on the legacy of communism in Eastern Europe" (1991); "Lucian W. Pye on economic and political change in China" (1988); "Jack F. Kemp on the U.S. role in NATO" (1987). Pentru cei familiarizați cu marca politică a lumii și cu științele politice, mulți dintre autori enumerați însăcumă ceva.

Din bogatul sumar al acestui număr, 208 pagini, care costă \$ 8.00, am să mă opresc doar asupra cătorva studii și interviuri remarcabile. Jumătate din spațiul publicistic este ocupat de tema specială a numărului, "Sovereignty Challenged". Am avut întotdeauna probleme cu traducerea în românește a verbului "to challenge", pentru care dicționarul Academiei (cel mai bun care s-a publicat pînă în prezent) dă următoarele echivalențe: "a provoca; a cere recunoașterii de către ONU

a chema; a lansa o chemare; a apela la; a soma, a cere parola; a solicită, a pună în dificultate; a contesta, a recuza; a desfide; a pună la îndoială; a nega, tăgădui, contesta" etc. Prin urmare, titlul s-ar putea traduce prin "Suveranitatea provocată / pusă în dificultate / pusă la îndoială / contestată / negată", iar editorii revistei declară că au fost interesați de examinarea subiectului dintr-o varietate de perspective, astfel încât să confrunte "amenințările / contestările / puncile la îndoială" prezente și viitoare la adresa suveranității statelor individuale.

Grupajul tematic debutează cu un interviu acordat simultan revistei *FTWA* și unei alte reviste (*HEI Journal of International Affairs*, publicată de către Geneva Institute of International Affairs) de către Kofi A. Anan, Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite. Întrebăt cu privire la problemele sfîrșitului suveranității absolute, interviuvatul răspunde: "În anii ce au trecut de la înființarea ONU am trăit într-o lume interdependentă, o lume în care nici un stat nu are control complet asupra destinului său. Suveranitatea de stat își păstrează validitatea ca principiu definitoriu al societății internaționale și ca regulă guvernând în relațiile internaționale, însă conceptul a evoluat. Fără a mai fi o barieră absolută pentru lumea exterioră, ca trebuie să cedeze în față imperativului moral precum-păitor al atenuării suferinței umane, inclusiv violării sistematice ale drepturilor omului, și să dobîndească beneficiile comune ale unui cadru global sau regional". După cum arată Anan, ONU simte creșterea rolului pe arena internațională a unor *actori nonstatali*, cum ar fi NGO-urile, corporațiile transnaționale, instituții de cercetare, grupurile pentru apărarea drepturilor omului, multe dintre ele partenere naturale în misiuni umanitare, iar altele în schimbul mondial de informații. În plus, în chestiuni precum creșterea economică, stabilitatea politică și justiția socială, colaborația ONU, guverne naționale și parteneri nonguvernamentali. Pe de altă parte, în rîndul actorilor non-statali se înseră organizații criminale internaționale, mișcări religioase și grupuri teroriste: acestea reprezintă amenințări fundamentale la adresa societăților și ordinii sociale globale, deci atât la adresa suveranității naționale, cât și a comunității internaționale. Ele se leagă de războiile civile, vînzarea drogurilor ilegale, comerțul ilicit de armament, traficul cu femei și copii, violență extremistă, inclusiv xenofobie, crime motivate politice, și chiar genocid. O altă problemă abordată de interviu este ceea ce a recunoașterii de către ONU

a unui nou stat, cum ar fi Croația sau Bosnia, la care Anan răspunde: "Strict vorbind, ONU nu «recunoaște state». Cind apare o nouă entitate care pretinde că este un stat, dacă ca face o cerere de afiliere la organizație, Consiliul de Securitate și Adunarea Generală decid; dacă ele aprobată, atunci noua entitate este considerată în mod clar un stat, după cum ONU este deschisă pentru afiliere doar pentru state. Chiar dacă o asemenea entitate nu face cerere de afiliere sau este refuzată, aceasta nu indică în mod necesar absența statalității; dacă este invitată la conferințe interguvernamentale sau la semnarea unor tratate, acestea sunt indicații că respectiva entitate este sortită să devină stat".

Un alt interviu cu o personalitate responsabilă (aceasta nu este o aluzie la oameni politici băsișați, care se trezesc vorbind, ci numai un efect antinomic involuntar al discursului) este cel cu John R. Galvin, fost Supreme Allied Commander, Europe, Supreme Headquarters for Allied Powers in Europe (SHAPE) în cadrul NATO, în prezent, decan la Fletcher School of Law and Diplomacy. Din numeroasele răspunsuri, selectez aici doar cîteva, relevante pentru noi. La întrebarea dacă sovieticii ar fi invadat vreă țară NATO, fie sudul Germaniei, dinspre granița cehă, fie estul Turciei, prin Georgia, cum ar fi reacționat alianța, fostul om de armă răspunde: s-ar fi răspuns la fel de hotărît, oriunde s-ar fi produs atacul, întrucât granițele Greciei și Turciei erau "la fel de sacrosante ca ale oricărui altă țară". Deciziile politice de apărare a celor 16 națiuni erau luate cu mult înainte, iar cu excepția folosirii armelor nucleare vreme de nouă ani, toate celelalte mijloace erau programate în avans pentru a răspunde oricărui fel de război NATO. La întrebarea de ce mai este nevoie de NATO după prăbușirea URSS și transformarea țărilor din centrul și răsăritul Europei în "state democratice, capitaliste", Galvin răspunde că nevoia de structuri internaționale ale păcii și stabilității este crucială, iar acolo unde apar structuri regionale ele trebuie sprijinite". Importanța primordială a NATO constă în agregarea unei puteri militare colective internaționale, complet subordonată procesului de decizie politică internațională colectivă. Noi nu am reușit niciodată înainte să avem aşa ceva în lume". Dată fiind probabilitatea ca "secolul al douăzeci și unulea să fie mai sinuos ca secolul precedent, care a fost cel mai sinuos din istoria umanității", principala problemă care se pune în legătură cu viitorul este cea a "incertitudinilor de conducere", a "slăbiciunilor structurale din noile sisteme democratice și a puternicelor sentimente politice antioccidentale". Chiar și acele țări au însă nevoie de pace, stabilitate și prosperitate,

ată că "sînt necesare elementele unei structuri internaționale", ONU neputînd "controla 15 sau 20 sau 30 de operații diferite pe întreaga lume și în același timp. Este nevoie de structuri regionale și subregionale ale păcii și securității, iar prin aceasta înțeleg structuri politice și militare". De alte argumente nu mai este nevoie pentru a depăși "modul anarchic în care am abordat securitatea mondială în trecut". La întrebarea cu privire la viitorul suveranității, Galvin răspunde: "Chestiunile controversate care pun sub semnul îndoilei ideile suveranității nu sunt Irak sau Iugoslavia, Bosnia sau ceva asemănător. Mai degrabă, este vorba de forțe cum ar fi finanțele internaționale, băncile, comerțul, afacerile, comunicarea internațională. Toate aceste lucruri traversează granițele într-o manieră necontrolată, în vreme ce în același timp țările funcționează de parcă granițele lor ar fi neviolente. Granițele nu au fost niciodată mai puțin protejate decât sunt astăzi și, probabil, nici nu trebuie să fie. De fapt, cîteva dintre progresele majore din ultimul secol s-au datorat comunicărilor și altor lucruri care traversează granițele. Pe viitor, vom vedea o slăbire a ideii clasice de suveranitate. Acele națiuni care se vor agăta de ca vor fi învechite și din ce în ce mai irelevante". *No comment*.

Dintre studiile care alcătuiesc grupajul, am să mă opresc doar la unul, care este mai relevant pentru România: "International Organized Crime: The Silent Threat to Sovereignty", de William J. Olson. Fost State Department Deputy Assistant Secretary of State in the Bureau of International Narcotics Matters, iar în prezent Staff Director for the U.S. Senate Caucus on International Narcotics Control, autorul scrie un studiu radical diferit de cele care apar în asemenea jurnale de specialitate. El nu face apel la nici o trimitere bibliografică – pentru simplul motiv că, fiind un expert al problemei, o cunoaște din interior, pe baza unor cercetări instituționale inaccesibile publicului larg și a unor măsuri politice luate de-a lungul anilor. Autorul face apel la surse ale Congresului american, pentru a aprecia că, într-o serie de țări, "bandele criminale operate acum cu o putere și o lipsă de scrupule care ar fi fost de negădit acum cîțiva ani". Italia, Nigeria, Rusia și fostele țări ale URSS, sudul Chinei și Mexic sunt numai cîteva țări în care "organizațiile criminale operate acum sfidind autoritatea politică sau, ca rezultat al corupției, cu complicitatea acesteia". În plus, "fie că vor, fie că nu, filierele financiare internaționale sunt din ce în ce mai mult în serviciul acelorași organizații criminale. Criminalii folosesc lumea lipsită de granițe a tranzacțiilor cu bani lichizi sau reglementări bancare

laxe pentru a spăla miliarde de dolari ilegali și pentru a defrauda afaceri, bănci, indivizi și guvernăminte. Aceste resurse sunt de asemenea folosite pentru a corupe și intimida indivizi și guverne care încarcă să combată aceste grupuri criminale. Țările în mod individual și comunitatea internațională în mod colectiv sunt săracios situate și jâlnic de nepregătite pentru a da piept cu extensuția și natura provocărilor ridicate de aceste organizații la adresa ordinului politice și guvernelor competente. Mai mult decât atât, mulți lideri politici și specialiști în relații internaționale nu recunosc încă natura sau mărimea problemei sau a amenințării".

În continuare, autorul pună problema mijloacelor conceptuale și metodologice folosite de teoria relațiilor internaționale pentru a da seama de realitatea actuală: obișnuite a gândi în termenii actorilor naționali și a considera criminalii drept actori neglijabili pe scene locale, asemenea teorii nu mai sunt competente în explicarea realității. Paradigmile învechite din teoria relațiilor internaționale trebuie ajustate astfel încât să dea seama cu privire la faptul că organizațiile criminale pot fi actori nonstați ce provoacă schimbarea politică din interiorul statelor și în afacerile internaționale. În ciuda atitudinii multor lideri politici, care consideră că problema este una de impunere a legii la nivelul de jos, care nu presupune o atenție politică susținută, realitățile din Mexic, Rusia, majoritatea țărilor caraibiene și Latino-americane îl contrazic. Acolo, oficialitățile recunosc organizațiile criminale drept amenințarea majoră la adresa securității lor naționale. Astfel, Italia luptă pentru a menține integritatea instituțiilor sale politice, în fața provocărilor mai multe directe; în mod neoficial, unei lideri din China de Sud recunosc că regiunea nu mai este sub controlul lor, din prima operațiunilor bandelor criminale; multe țări (Nigeria, Taiwan, Seychelles) au ajuns pur și simplu la înțelegeri cu grupurile criminale fie făcându-se că nu le văd activitățile, fie acoperindu-le operațiunile prin suveranitatea lor națională. Chiar SUA, Comunitatea Europeană, Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional se văd confruntate tot mai mult cu consecințele politice, economice și sociale ale activității criminale mondiale, în particular cu corupția și subversiunea.

Autorul examinează principalele tendințe care au dominat istoria în ultimele secole, pentru a junge la concluzia că "pentru multe zone ale lumii, tendința este de destrămare fermă a multor state-națuni pretins suveran și de eroziune a ideii că asemenea state reprezintă principiul organizator potrivit pentru popoarele lumii. Din nefericire, multe din aceste noi țări nu au fost adeptele autoguvernării și încorporării grupu-

rilor etnice și religioase care au rezistat integrării sau au căutat în mod activ separarea. Și mai multor țări le-au lipsit resursele pentru a menține adevaratele instituții autoguvernante, în timp ce altele au fost atât de răvăsite de dispute în legătură cu cine ar trebui să guverneze și pe ce baze, că niciodată nu a ieșit de aici un guvernămînt funcțional. Rezultatul nu a fost atât de mult crearea unui grup de noi țări, cît explozia unor guverne slabe sau incompetente în toată lumea. În plus, în anii recenzi, tendința de a crea state-națuni, care dominase în trecutul apropiat, acum evoluează spre dizolvarea acestor state. Acest proces este o provocare directă nu numai pentru supraviețuirea acestor state, ci și pentru guverne". După ce analizează beneficiile și trăsăturile naturii organizate a crimei, Olson dă și cîteva cifre: de pildă, numai profiturile cartelurilor columbiene ale cocainei sunt de 12 miliarde anual, adică mai mult de 50% din veniturile totale ale Columbiei (\$ 16 miliarde), Boliviei (\$ 3,7 miliarde) și Perului (\$ 2 miliarde) luate împreună. "Câștigurile lor sunt mai mari decât datoria națională a Columbiei. Nu este surprinzător că aceste carteluri au fost suficient de neobrazate, la sfîrșitul anilor '80, pentru a propune să achite chiar ele datoria Columbiei, cu condiția ca astfel guvernul să le lase în pace. Suma reprezentă aproximativ trei pătrimi din bugetul federal american de luptă împotriva drogurilor, atât la nivelul programelor naționale, cît și la cel internațional". Profiturile la nivel mondial ale crimei organizate sunt estimate între \$ 500 miliarde și \$ 1 triliard (1 triliard = 1.000 miliarde), iar majoritatea acestor bani sunt investiții pentru "a finanța alte activități criminale. În multe zone ale lumii, unde creșterea economică este în stagnare sau negativă, scală resurselor poate fi un instrument puternic pentru a găsi o împăcare cu activitățile ilegale și grupurile angajate în ele. Corupția, intimidarea și violența sunt folosite atât împotriva indivizilor, cît și a statelor. Rezultatul, în special într-un mediu de state esuate sau în curs de a esua, este de a le da organizațiilor criminale majore posibilitatea de a crește și a săpa de controalele și limitările locale. Abilitatea acestor grupuri criminale constă în internaționalizarea operațiilor, în disponerea de resurse financiare immense și în folosirea oricărora mijloace necesare de violență, mituire și intimidare pentru a-și promova activitățile într-o lume ce are din ce în ce mai puține frontiere". Concluzia lui Olson este că, fie că este vorba de traficul de droguri sau de emigrarea ilegală, "cele mai puternice națuni ale lumii – cu o economie în jur de \$ 7 triliarde și enorme resurse umane, abilitate tehnică, sofisticare institu-

tională, maturitate legală și angajament – nu pot preveni violările cotidiente ale propriei suveranități și integritatea frontierelor lor în fața organizațiilor criminale".

Alte studii interesante din acest număr tematic sunt "International Environmental Policy and the Softening of Sovereignty", de William R. Moomaw, "Sovereignty-Building: The Case of Chechnya", de James S. Robins, "Sovereignty Versus the Chimera of Armed Humanitarian Intervention", de Robert M. Cassidy, "The Emerging Global Information Infrastructure and National Security", de Greg Ratner, dar în-am oprit în rezumatul meu mai mult asupra unor aspecte pragmatice din cîteva motive simple. Discursul politic care domină scena autohtonă este rostit în deplin paralelism față de marile dezbateri de idei politice ale contemporaneității. Pierdem în mod constant teren în raport cu alte țări foste comuniste, în special față de nucleul strategic central-european. Abia la sfîrșitul anului 1997, datorită inițiativei editoriale a caslei Politrom și a doi critici literari bănățeni, în România apar o antologie și o nouă revistă (*A treia Europă*) care pun în circulație marile controverse inaugurate de revoluția anticommunistă maghiară din 1956 și continue în forță după "Primăvara de la Praga" și mișcările sociale și studențești din Polonia, 1968. România continuă astăzi să plătească prețul unui izolaționism cultural care afectează în special structura culturii politice, dominată încă de elementele parohiale (recuperate parțial de partidele "istorice", parțial de mișcările naționaliste) și dependente (care persistă prin formele de continuitate și supraviețuire din mentalitățile formate pe timpul comunismului). Consecințele sunt pragmatice: vrem să ne integram în lumina occidentală, dar nu ne-am reintegrat decât minimal în spațiul central-european; în loc să meargă de la sine, natural, reforma este prost înțuită de managerii ei; în contactele internaționale încă folosim un limbaj agresiv, de colonie umilită și resentimentară, cu toate că nu Occidentul ne-a colonizat, ci Rusia Sovietică a lui Stalin, Hrușciov, Brejnev & Company. Sărăcia ideatică și lipsa de imaginație politică a celor ne conduc este doar un pic mai puțin descurajantă decât a celor care i-au precedat. Ca "doctrină" a celor de la putere, fesanismul a fost înlocuit de pedeserism, care acum a fost înlocuit de un babilonic amestec de doctrine și poziții lipsite de spectaculos și expertiză. Oare cîță apă va mai curge pe Dâmbovița pînă când noua clasă politică se va sincroniza? Răspunsul nu-l poate da ritmul în care ea asimilează gîndirea politică la nivel mondial, acumulată în cărările și revistele de specialitate pe care nu le-ai văzut încă în rafturile ministeriale, ale consilierilor politici și nici chiar în cele ale facultăților de profil. (Dan Pavel)

JOHN KENNETH GALBRAITH
*Societatea perfectă.
La ordinea zilei: binele omului*

traducere de Sorin Alexandru Șantea

București, Eurosong & Book,
1997, pag. 128, preț neprecizat

Editurile mici pot produce mari surpirze, cum este acestă traducere a unei cărți apărute în 1996, la Houghton Mifflin Company.

Aproape nonagenar, Galbraith își numește contemporanii prin acuratețea analizelor sale politice, economice și sociale. Pentru cei care se miră cu privire la stilul critic promovat de *Sfera Politicii* sau de intelectualii independenți în general, reproducem aici începutul acestei scrieri:

"Nici una dintre marile națuni ale lumii nu este atât de predispusă la introspecție precum Statele Unite. Nu trece o zi fără comentarii ce reflectă – în presă, la radio sau televiziune, într-un articol sau într-o carte, în discursuri forțate, uneori irezistibile – ceea ce este rău în societate și ce ar putea fi îmbunătățit. Acest lucru preocupă, deși în mai mică măsură, și celealte țări industrializate – Marea Britanie, Canada, Franța, Germania – de-a lungul Europei sau în Japonia.

Nimeni nu poate desconsidera acest exercițiu – mult mai bun și mai instructiv ca cercetare decât facile presupunere că toate merg bine.

Înainte de a ști ce e bine, trebuie să cunoști ce e rău".

Doar capetele obtuze pot crede că subminezi siguranța națională dacă analizezi critic președinția, guvernul, parlamentul, statutul femeii în societate, decăderea învățămîntului, batjocorirea tineretului și intelectualilor etc. Acestea le recomandăm o carte critică despre SUA. Editura lui Sorin Șantea se angajează să ne mai producă și alte surpirze, după acest început promițător.

Cărți și autori

Un model teoretic de analiză a naționalismului

Fenomen atât de complex și confuz, veritabilă forță politică, naționalismul a avut un impact extrem de puternic asupra evoluției umanității din ultimele două secole.

Abordarea noastră concepe prelungirea "națiunii", "naționalism" în anumite ipostaze – economico-sociale, politico-istorice –, analiza conținutului relațiilor și problemelor naționale presupune o anumită prudență și delicatețe din partea observatorului care inițiază astfel de demersuri, dar și detașarea de prejudecăți și clișee unilaterale.

Cartea lui Ernest Gellner^{*}, apărută inițial în 1983 și publicată în versiune românească în 1997, se înscrie într-o serie de lucrări – am putea aminti studiul lui Isaiah Berlin, "Naționalism", în volumul *Against the Current. Essays in the History of Ideas* (1980), cercetările lui Benedict Anderson, *Imagined Communities* (1983), Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (1986) și Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780* (1990) – care au abordat problema naționalismului.

Antropolog englez de origine cehă, William Wyke Professor of Social Anthropology la Universitatea din Cambridge din 1984,

Ernest Gellner a studiat la English Grammar School din Praga, a absolvit Universitatea din Oxford și și-a luat doctoratul la Londra.

Opera sa este impresionantă: *Words and Things* (1959), *Populism* (editată împreună cu Ghijălonescu, 1969), *Contemporary Thought and Politics* (1974), *Soviet and Western Anthropology* (1980), *Muslim Society* (1981), *State and Society in Soviet Thought. Plough, Sward and Book* (1988) reprezintă câteva din lucrările sale reprezentative.

Prin "aprofundarea lucidă a resurselor intelectuale din mai multe domenii – se remarcă aici filosofia, sociologia, istoria culturală și antropologia socială", Gellner propune în cartea de față un model teoretic de analiză a naționalismului, formulând o perspectivă și o explicație, în termeni generali, a unei importante schimbări sociale care a dus la constituirea naționalismului. Ceea ce iese în evidență este relația dintre naționalism și industrializare, în sensul că procesul economic de industrializare creează premise favorabile păstrării naționalismului. Autorul își susține demonstrația pe două idei fundamentale.

În primul rând, teoria naționalismului propusă aici este de tip naturalist, cu accent pe diviziunea socială a muncii, pe tranziția de la un mod de producție la altul, pe capacitatea de autoreproducție materială a societăților. În acest sens, merită remarcată precizarea: "Omenirea a parcurs în istoria sa trei stadii fundamentale: preagricol, agricol și industrial". În al doilea rând, acestor perioade le sunt asociate câteva concepte-cheie cu care Gellner operează în pre-

zentarea modelului său de analiză: putere, cultură, identitate. Rolul lor este de a evidenția relațiile care iau naștere în sinul comunităților respective de-a lungul celor trei stadii.

De asemenea, nu trebuie omisă "statul" și "națiunea", două noțiuni fără de care naționalismul nu ar putea fi înțeleas în această schemă. În epoca industrială, spre deosebire de cele două precedente – agricolă, cind chestiunea unei organizări statale nu se ia în considerare, și agricolă, unde statele nu există peste tot iar acolo unde se formează diferă imens în formă – "prezența, și nu absența statului este inevitabilă".

Caracteristicile specifice fiecărui tip de societate, bine conturate de autor, îl vor ajuta să evidențieze deosebirile dintre ele. Se desprinde cu adevarat faptul că societatea de tip industrial presupune dislocarea vechilor structuri agro-traditionale pentru a-șiimplanta noile sale atribută: "alfabetizarea universală", "mobilitatea socială", "centralizarea politică", "omogenitatea culturală" (o înaltă cultură dominantă). Astfel spus, se formează o bază culturală și lingvistică comună (în care oamenii se recunoștesc) în virtutea susținerii unui proces economic în creștere care să reflecte un nou tip de diviziune socială a muncii.

Cultura simte nevoie unei protecții politice, iar statul (organizarea statală) este interesat să-i o confere. Se creează o articulare de interese reflectând tocmai acest raport. Unitatea "frontierelor politice și culturale" apare pentru a legitima creșterea economică, dar reprezintă în același timp și esența naționalismului. Are loc transfor-

Cărți și autori

într-o mai mică măsură, între unitățile politice".

Teoria lui Ernest Gellner prezintă o explicație a apariției și răspândirii naționalismului, fenomen cu dimensiuni atât de largi, care a afectat omenirea până în zilele noastre. Referindu-se la acest subiect atât de delicat, autorul precizează: "Se înțelege însă de la sine că numai eu trebuie să fiu învinuit pentru tot ce poate fi controversat în această carte". Rezistent în fața diverselor atacuri universaliste, naționalismul nu și-a spus încă ultimul cuvânt și va trece multă vreme până să-și epuizeze forța sa irezistibilă.

Cătălin CANANGIU

Avem nevoie de stat?

Recentă apariție de la Editura "Institutul European" aduce în discuție o polemică din anii '70, din spațiul francez al științelor politice, polemică ce reia teme vechi cu elemente noi, specifice antropologiei politice. Cartea "Iul Jean-William Lapierre răspunde unei lucrări a lui Pierre Clastres, *Societatea contra statului* (apărută

* Ernest Gellner, *Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*, traducere de Robert Adam, prefață de R.I. Moore, Otadea, Editura Antet, Colecția CEU, 1997.

în limba română la ed. Ararat, 1995), precum și altor critici, provocate de lucrarea din 1968 a lui Lapierre, *Essai sur le fondement du pouvoir politique*. Este o binefacere faptul că avem azi traduse ambele lucrări, deoarece putem privi dezbaterea în complexitatea sa. De acest lucru nu am putut beneficia în alt caz, nu singular, anume cu cartea lui Raymond Aron, *Istoria și dialectica violenței* (ed. Babel, 1995). Găsim destule motive ce nu fac dezirabilă traducerea cărții lui Sartre, *Critique de la raison dialectique*, la care Aron se referă în lucrarea amintită, însă un studiu asupra filosofiei politice a lui Sartre era util pentru o lectură fructuoasă. Aceste fenomene ar trebui evitate, deoarece lipsa unei precizări corente a gândirii marxiste azi face posibile noi "tentări totalitare" în rîndul diverselor clase sociale, azi în transformare, în România capitalistă.

Jean-William Lapierre, politolog francez născut în 1921, a reevaluat importanța unei antropologii politice. Autorul studiului introductiv, Anton Carpinski, ne avertizează asupra respectivelor importanțe: "Deshizătoare de perspective înnoitoare, antropologia se orientează spre studiul comparativ al relațiilor politice în diversitatea lor, deoarece societățile umane sunt societăți politice constituite". Antropologia, pentru a scoate "știința politică din rutină și formalism", trebuie să îndeplinească unele condiții de bază, anume *universalitatea și claritatea* (precizia). Aceste idei sunt dezvoltate în partea a IV-a a lucrării, numită "Discuții sau ce ne învață critica", considerată de către noi partea cea

mai interesantă și secundă. Discursul lui Lapierre stă sub un postulat demn de orice știință socială: "O antropologie cu adevărat științifică nu poate însemna decât cunoașterea oamenilor reali, vii, concreti, care alcătuiesc specia umană, a raporturilor dintre ei și lumea înconjurătoare, a totalităților diverse care constituie, concret, aceste raporturi, precum și a formelor istorice care le iau, tot concret, aceste totalități".

Subtitlul cărții, *Eseu asupra puterii politice și inovației sociale*, superează direcțiile paradigmatic ale cărții. Acestea sunt circumscrise de autorul studiului introductiv unei "inteligенțe a supraviețuirii colective". Paradigmile au ca fundamente teoretice patru asecuiriuni, după cum sintetizează A. Carpinschi: (1) dacă societățile animale își regleză homeostatic comportamentul colectiv, cele umane au un sistem specific, al inovației sociale; (2) ca sistem social, inovația socială este un ansamblu de activități înnoitoare, transformatoare, create de decajalele celorlalte sisteme ale sistemului global, precum și de decajalele acestuia din urmă cu mediul înconjurător; (3) puterea politică este un rezultat al inovației sociale, pentru ca societățile umane să-i asigure reproducerea; (4) dialectica inovație socială – putere politică este un test de inteligență al supraviețuirii colective.

Cum își dezvoltă Lapierre argumentația? Structura cărții este pe patru părți, ultima fiind deja amintită: I. "Societăți fără putere politică sau ce ne învață etnologia umană"; II. "Grade și forme ale puterii politice sau ce ne învață etnologia"; III. "Inovația socială și a

transformările puterii politice sau ce ne învață istoria și sociologia". În prima parte, unde tratează comportamentul colectiv al speciilor animale, autorul folosește din plin achizițiile sociobiologice. El utilizează descrierea acestor comportamente animale mai mult în sens contraargumentativ, în ciuda existenței unor "comportamente colective care au nevoie de concordanță, sincronizarea comportamentelor individuale, de la simpla coordonare a mișcărilor unui banc de pești, până la cooperarea complicată din unele societăți de insecte, păsări sau mamifere". Sensul demersului etologic apare clar în formula: "Oamenii sunt singurele animale capabile să conteste ordinea socială stabilită și, în consecință, să consimtă sau nu să asculte de alții oameni. Paradox aparent: particularitățile care apar la specia umană implică instituirea, de comun acord, a unor relații de autoritate, necesare pentru supraviețuirea grupurilor, precum și posibilitatea revoluțiilor, necesare, poate, supraviețuirii speciei".

Partea a III-a recunoaște importanța Revoluției engleze, în ceea ce privește contribuția ei la formarea statului constitutional-liberal. Analiza acestei revoluții este importantă în ceea ce privește demersul cărții. Descriptivitatea acestei părți este contrabalansată prin siguranță și claritatea datelor istorice. Obiectivul incursiunii istorice este de a demonstra importanța conceptului de inovație socială și contribuția sa în direcția eliminării "tentărilor" înspre utopii sociale. Pledoaria lui Lapierre în favoarea unei "inginerii sociale graduale" și împotriva "ingineriei sociale utopice" este definitivată aici. "Am urmărit drumul care duce, concret, de la inovația socială la transformarea organizării politice (trecând prin mișcările sociale și acțiune ale forțelor politice) și culminează cu momentul

revoluționar. Inovația socială înseamnă, în perioada Tudorilor, formarea claselor sau păturilor sociale noi, care nu au nici loc, nici rol în organizarea sistemelor sociale moștenite de la societatea feudală." și așa putem asista la nașterea politică a epocii moderne.

Partea a IV-a, prin excelență formatoare, reformulează punctele, considerate slabe, din cartea sa anterioară, *Essai sur le fondement du pouvoir politique*.

Aceste puncte și reformulările lor sunt grupate pe trei teme: definirea politicului, conceptul de inovație socială și, ceea de-a treia, relația dintre puterea politică și coerciție, precum și problema dispariției statului. Definirea politicului abordează patru concepții, ceea weberiană, ceea marxistă, ceea behavioristă și concepția lui Carl Schmitt. Primelor două le reproșează lipsa universalității, celorlalte două lipsa clarității. Dacă primele trei sunt cunoscute, concepția despre politică a lui Schmitt apare ca inedită pentru cultura română, a sa *Theologie politică* (ed. Universal Dalsi, 1996) fiind o apariție singulară. Lapierre apreciază concepția lui Schmitt în formula: "Distincția specifică politicului, căruia î se pot atribui acte și mobiluri politice, este distincția dintre prieten și dușman". Dincolo de docta prezentare a acestor teorii, precum și elemente critice la adresa noțiunii de politic, autorul nu poate determina (chiar dacă nu și propune) o definire a politicului care să atingă deopotrivă universalitatea și claritatea.

Importante pentru economia lucrării sunt aprecierile privind problemele "interne" ale științelor

sociale. De fapt, aceste declarări privind propriile concepe, subscrise ipotezei "conotațiilor valorizante". Prin această formulă putem caracteriza multe dintre concepte de bază ale științelor sociale, fapt ce le-a făcut să fie mai utilizate decât altfel (de exemplu, organizarea biocratică la Weber, circulația elitelor la Pareto). De această "binesfăcere" nu s-a putut bucura termenul de "inovație socială", deoarece, consideră Lapierre, își are originea în teorile paradoxalului gânditor economic J. Schumpeter, care este "damnă, deci necunoscut". De aceea apreciază că "termenul inovație poate evoca imagini agreabile celui care dorește schimbarea și dezagreabile celui care nu își dorește".

Nu vom insista asupra discuției, destul de "tehnică", despre inovația socială, dar nu mai puțin importantă, pentru a trece la dezbaterea privind problema dispariției statului. În acest punct este miezul polemicii Lapierre-Clastras. Chiar dacă îl consideră un "Copernic al antropologiei politice", apreciază că ipoteza lui Clastras nu este pertinentă în ceea ce privește apariția unei societăți fără stat, după ce a fost depășită perioada statală. De ce? Deoarece condițiile ontice ale unei societăți fără stat nu pot fi acceptate de o societate ce ar trebui să "renunțe" la "povara" susținerii instituțiilor statale. Acest fapt face din ipoteza existenței unei societăți fără stat o utopică.

Îată aceste condiții:

- (1) societatea fără stat grupează doar un număr redus de persoane, legate în general prin grade de rudenie;
- (2) o asemenea societate este o societate a abundenței;
- (3) "o so-

cietate fără stat este o societate în care folosirea legitimă a violenței este deținută de un singur bătrân (sau numai cățiva);

(4) în această societate este interzisă inovația socială;

(5) este, deci, o societate închisă și evasivo-homeostatică, ce este fără apărare în fața agresiunii unei societăți cu stat. Acestea, demonstate pe larg de Lapierre și conectate ideologic și conceptual cu utopiile moderne, duc spre o opțiune generoasă pentru o societate cu stat, în care oamenii "sunt singurele animale politice, pentru că numai oamenii pot inova și produce istoria".

Lipsa unor concluzii directe și clare nu dezavantajează poziția autorului, deoarece ne permitem să punem acest fapt pe conjunctura intelectuală a Franței anilor '70. Dominarea autoritară a discuțiilor ideologice de către marxismul revoluționar, alături de toate celelalte curente înrudite, l-a determinat pe autor să evite galant o asumare ideologică și doctrinară a liberalismului. Motivul acestui comportament îl punem pe seama unei dorințe a autorului de a evita criticele și reproșurile de natură ideologică din partea curentelor pomenite. Etichetarea ideologică înăbușă orice discuție rațională. Lapierre vrea să fie înainte de toate un *political scientist* veritabil, chiar dacă este conșient de "partizanatul" în favoarea existenței unui stat modern, democratic, alături de o societate deschisă și liberă, cu oameni capabili de "inovație socială".

Adrian CIOBANU

SORIN ANTOHI
Exercițiu distanței.
Discursuri, societăți,
metode
 cuvânt înainte al autorului
 București, Editura Nemira,
 1997, pag. 336, preț neprecizat

Unul dintre strălucitii intelectuali tineri afirmări după 1989 este Sorin Antohi. Autor al unor subtile și solide contribuții la studiul utopiei, mentalităților colective, limbajului social politic modern în cultura română, asupra "stigmatului românesc" (publicate în volumele *Utopica. Studii asupra imaginarii social* – 1991, *Civitas. Imaginalis. Istorie și utopie în cultura română* – 1994), Antohi nu a beneficiat de magistraria de presă sau de lobby-ul intelectual care au înfițat falși "idoli" și "vedete" temporare. Cartea publicată acum reunește studii diverse, care lărgesc sensibil aria investigațiilor anterioare (se remarcă studiile cu privire la hermeneutică, literatură și antimetodologie, cele despre tendințe în teoria istoriei, monografiile cu privire la Mircea Eliade, Alexander von Humboldt, Adrian Marino, François Furet, Ioan Petru Culianu, Alexis de Tocqueville, Rudolf Steiner, Mihai Şora, Michel Foucault, Pierre Manent, precum și remarcabilele contribuții cu privire la studiul "limbii de lemn" sau "geografia simbolicii și identitatea colectivă" din România anilor '90). Chiar dacă românii au ezitat în a-și plasa în ierarhia preferințelor de autori, subtilul și profundul Antohi s-a bucurat de recunoaștere internațională, fiind unul dintre puținii noștri compatrioți care au predat în Germania, Franța și Statele Unite

ale Americii (la Universitatea Ann Arbor din Michigan), fiind acum prorectorul lui Central European University din Budapesta. Volumul recent apărut confirmă clasa intelectuală a unui remarcabil eseist și cărturar român, unul dintre puținii autori a căror opera va rezista timipului.

Europa Centrală.
Nevroze, dileme, utopii
 antologic coordonată de Adriana Babej și Cornel Ungureanu.
 Colecția "A treia Europă"
 Iași, Polirom, 1997, pag. 344, leu 21.600

Dinamica editură ieșeană

Polirom inaugurează o nouă colecție, cu sprijinul Fundației Soros pentru o Societate Deschisă, iar intelectualii la care apelează pentru lansarea acestui proiect sunt bănujenii și central-europenii Adriana Babej și Cornel Ungureanu. Cei doi critici literari iau pe cont propriu aventura explorării unui teritoriu intelectual rămas străin polilogilor, sociologilor, filosofilor și teologilor băştinași, care au rămas prizonierii interogajilor sterile cu privire la "sentimentul românesc al ființei" sau identitatea noastră ortodox-rișărîteană. Am uitat că suntem și central-europeni, că multe dintre tradițiile noastre culturale, în special transilvănene și bucovinenе, nu au avut de-a face nici cu Panarul, nici cu influențele otomane, țărănești sau tătarăști. Babej și Ungureanu se încunetă să întreprindă această operă provocatoare, de conștiințizare cu privire la anumite diferențe specifice. Antologia cuprinde texte memo-

rabile scrise de autori faimoși (Milan Kundera, "Tragedia Europei Centrale"; Czeslaw Milosz, "Atitudini central-europene"; Danilo Kis, "Variații pe tema Europei Centrale"; Timothy Garton Ash, "Mittteleuropa"; Tony Judt, "Redescoperirea Europei Centrale"; György Konrád, "Mai visează cineva la Europa Centrală?"), care au provocat multe dezbateri în rîndul elitelor intelectuale occidentale, precum și contribuții inedite semnate de Vladimir Tismăneanu, Virgil Nemoianu, Jacques Rupnik, Victor Neumann, Radu Enescu, Andrei Corbea-Hoișă etc.

MICHAEL HOWARD
Războiul în istoria Europei
Manuscrisele de la Cimpuhung.
Reflecții despre ţărâname și burghezie
 București, Humanitas, 1997, pag. 166, leu 9.800

O lucrare bine documentată despre taxonomia războaielor în istoria vechiului continent ("războaiele cavalerilor", "mercenarilor", "negustorilor", "profesioniștilor", "Revoluției", "națiunilor", "tehnologilor") și despre era nucleară. Profesor la Oriel College, Oxford, Michael Howard studiază războiul în funcție de societățile care participă la el, de mediul geopolitic și de tehnică. Războiul nu poate fi înțeles în mod izolat, ci numai în cadrul istoriei economice, sociale și culturale, deoarece studiul acestora permite cercetătorilor să aibă o idee cu privire la motivele pentru care se poartă războaiele. Cartea cuprinde și utile trimiteri bibliografice pentru cei ce doresc să studieze mai mult cu privire la subiectele cercetate.

Summary

2. <i>Editorial</i>	Stelian Tănase	Deadly Embrace
6. <i>One year of government dec. 1996 - dec. 1997</i>	Michael Shafir	Government Ciorbea and Democratization: an Intermediate Balance Sheet
24.	Valentin Stan	Between Madrid and Luxembourg
28.	Gabriel Ivan	Radiography of Disappointment
31. <i>Political Culture of Radicalism</i>	A.J. Lavastine	Young Cioran: About Inconvenience of Being Fascist (iii)
37. <i>Doctrines</i>	Daniel Dăianu	Twentieth Century Liberalism (ii)
40. <i>Civil Society</i>	Andra Lăzăroiu	From <i>etos</i> to <i>telos</i>
44. <i>Anatomy of Communism</i>	Document	Informative framework of Securitate apparatus (iv)
47. <i>Up-to-Date</i>	Iulius Rostaș	Cabinet Reshuffle
51. <i>International Politics</i>	Cristina Vasilescu	Quo vadis, ONU ?!
54.	Sebastian Huluban	Moving Sands
56. <i>Professional Journals</i>	The Fletcher Forum of World Affairs	
60. <i>Book Reviews</i>	Cătălin Canangiu	Ernest Gellner, <i>Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului</i>
61.	Adrian Ciobanu	Jean-William Lapierre, <i>Viața fără stat?</i> Eseu asupra puterii politice și inovației sociale